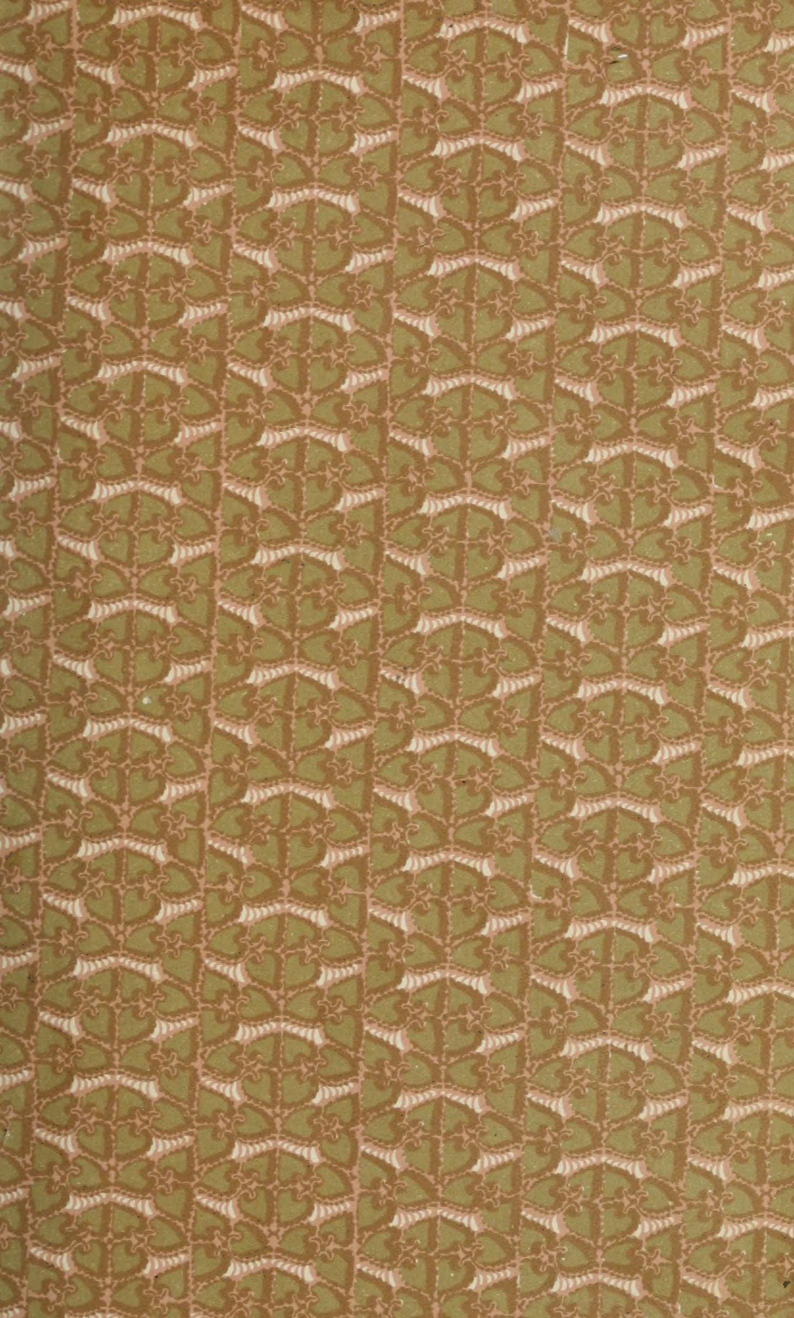
Sväzok V.

Sobrané Diela Svetozára Hurbana Vajanského

Vajanský

V.

Sobrané Diela Svetozára Hurbana Vajanského.

Zväzok V.

Dve sestry, Ľalia, Noc na skalách, Hlásnik, Čierny idealista, Rubačova žena, Pol dňa u rieky, Svadobné šaty, Z listov rozčuleného.

Nákladom Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku v Turčianskom Sv. Martine. 1908.

Tlačil Kníhtlačiarsky účast. spolok v Turč. Sv. Martine.

Dve sestry.

Novella.

(1882.)

I.

Starý list.

Po horúcom auguste nasledoval dáždivý september. Dedinári priviazaní boli k chyžiam ako v zime. Cesty boly bezodné, — nuda vtiahla do domu Karla Varínskeho, hoci jeho rodina bola dosť početná. Dve odrastlé dcéry a dvoje menších detí oživovalo domácnosť pána Varínskeho, pensionovaného prísediaceho súdu. Prácny svoj život zakončieval v dedinskej tichosti. Za usporené groše kúpil tam stredne veľký majetok bankrottovaného zemäna. Za svojho úradovania slul prísnym, nestranným sudcom. I teraz ešte hľadela z jeho tuho modrých očú sudcovská prísnosť a vážnosť. Proti žene a deťom bol prísny, nenávidel nepravosť a krivdu ohňom celej duše svojej. Keď počul o nejakých prechmatoch a útiskoch, zahorlil silným hnevom. Vtedy ťažko bolo sblížiť sa rozsrdenému starcovi. Pani Varínska sama utiahla sa, — deti roztratily sa po dome. Najhroznejšie mu bolo, keď niekoho prichytil pri lži! Vtedy vedel byť i tvrdým.

Ženil sa dosť neskoro, jeho žena bola o osemnásť rokov mladšia. Dcéru Annu miloval vrúcne, snáď pre jej tichý vážny ráz. Mladšia, Elena, časom poburovala v ňom hnev, lebo mala náklonnosť k malým domácim pletichám, no to konečne valne neumenšovalo jeho otcovskú lásku. Vedela previnenie svoje zahladiť úprimným pokáním a lichotením. Dvanásťročný syn stál pod prísnou dohliadkou otcovou. On sám bol mu učiteľom; hodiny učebné prísne zachovával; Janko učil sa dobre, nemal záľuby v dedinských šialenstvách. Mladšia sestrička, desaťročná Milka, visela na ňom s neobyčajnou prítulnosťou. Mala belasé, zádumčivé očká a bledú, skoro nezdravistú farbu tvári.

V kútku izby pri kuchyni bavili sa najmladšie dve deti Varínskeho. Hustý dážď nedovoľoval im preháňať sa po záhrade a dvore.

»Čítaj mi Robinsona,« prosilo dievča.

Janko priniesol knihu a sadol k sestričke na malý stolec. Ona sa pritúlila k nemu. Tichým hlasom čítal jej snáď po desiaty raz rozprávku o dobrodružstvách neposlušného syna. Z veľkých očú dievčaťa svietila napnutosť, každé slovo chytalo smädnou dušičkou.

»Janko, poďme navštíviť chudáka Robinsona! Ja som odložila preňho koláč, iste mu chutiť bude!«

»Ach, Milka, veď je on za morom, ďaleko, ďaleko!«

»Sadneme na loď.«

»U nás nieto prístavu. Chodia síce plte tam po rieke, ale plte nejdú na more. A keby aj išly, či by nám apuško dovolil?«

To bol pre Milku závažný dôvod. Smutne oprela hlávku o rúčku a myslela na samotného Robinsona na pustom ostrove.

Na pôde hrabala sa Elena v starých písmach, vložených do kysne. Boly tam staré aktá, listy, brošúry, staré čísla novín. Dážď čľapotal na škrydlice strechové, časom predrala sa kvapka cez škrydlicu a padla na mazivo pôdy. Domová mačka sadla na hradu a pradúc hľadela na prácu svojej mladej veliteľky. »Čo tam len hľadá,« mohla dumať mačka, »snáď by si rada myš uloviť?« Staré zaprášené haraburdie tiež sa divilo. Diván so zlomenou nohou, roztrhaným súknom spomínal zašlé časy, keď teraz už rozvitá dievčina ešte ako decko po ňom lazila, nôžkami dupkala, až tak úbohé perá prašťaly! Vidno, vidno! Veď trčí špirálka oceľového pera rozmotaná z divána. Detinský stolec, rozkývaný, stál u divána. Kde sú časy, Elenka, keď ťa do nej posadili, doštičkou založili a ku stolu pritiahli! Tam zase bachanty, kopa neviazaných kníh, koryto s popolom, s hambálkov visí žltý dohán. V temnom kúte pod samou strechou kysňa so šrôtom. Chlebové košíky, pasce na myši, rozsušené, z obrúč spadlé sudy, zbytky z kasne, otrhané, ošarpané chomúty. A medzi

týmto rárožím a haraburdím jasá sa svieže stvorenie, kypiace mladou silou a krásou, pel na tvári, priehľadný svit úbelu na vysúkaných ramienkach. Belavé vlásky zvyšujú jasnotu, ktorá žiari z utešeného zjavu ženského. I belasé oči, i otvorené, tak rieknuc hovoriace črty, i rýchlosť, netrpelivosť pohybov, to všetko dýše svetlom — niet tam tieňov. Anna, jej sestra, tmavovlasá, menej jasajúca krásou, no hlboká, dumná, zdá sa jej byť protivou. A predsa len jeden rok delí obe sestry.

Nuda vyhnala Elenku na pôdu. A veru sa zabáva so starými šartekmi. Staré prosbopisy: oh, čo ľudia všetko žiadali od apuška! Tu jeden žaluje sa na župana, druhý chce mať audienciu u cisára, tretí prosí, aby mu apuško zo syna spravil diplomatu, štvrtý tituluje ho exellenciou a chce mať 100.000 zl. od vlády na lietajúcu mašinu, ktorú už skoro vynašiel.

Na samom spodku kysne ležal žltý list. Elenka poznala otcovo písmo, hoci ho čas premenil. List bol písaný po nemecky a znel na jej matku. Zvedavo hltala deva obsah listu . . . tvár jej potiahla sa zdesením, smútkom! List bol písaný pred svadbou, tónom prísnym, prázdnym lásky. »No milosť ti, milosť,« čítala deva chvatom, »za smrteľné obrazenie milujúceho srdca! Prikryjem zločin tvoj, prikryjem, svojou vlastnou cťou a životným šťastím svojím. — Nikdá nepočuješ odo mňa horkého slova, vzťahu-

júceho sa na tvoj prečin. No nežiadaj odo mňa lásky, hlbokej lásky, ktorá bývala, no už nebýva v srdci mojom. Tys' mi bola perlou, Bože môj, perla mi padla do bahna! Škvrna, večná škvrna na nej, tú nesmyje voda ani čas! Teda K...! Zo žľabu si pila, zapovrhnúc jasnú, kryštálovú studnicu. List mi pošli nazad. Zlomené je na večnosť srdce moje, zatemnený tieňom tvojho strašného pádu celý život môj. Anna, Anna! Aké zaslepenie! Aký diabol uštknul dušu tvoju!... (trasľavým písmom, veľkými literami stálo ku koncu): Nech ti Boh odpustí, nech nedá ti znášať bôle moje, a zúfalstvo oddiali od teba, do akého si uvrhla biedneho ... Karla.«

Bola jedna šťastná kňahyňa... mala krásneho muža, ktorý ju miloval a vzýval. Dvanásť izieb a dvorán v jednom skvostnom rade stálo jej k službám a pohodliu. »Do tej trinástej nechoď duša moja,« prosil ženu odchádzajúci muž. Had pokušiteľ nedal pokoja kňahyni, otvorila trinástu zakázanú izbu — i vyrútil sa z nej šarkan! Tam šťastie!

Elena Varínska klesla na prašnatú pôdu, položila tvár do dlaní a počala plakať. Jej zdalo sa, že je onou všetečnou kňahyňou, ktorá zvedavosťou zmarila si život a šťastie. Nerozumela listu celkom, no on vrhal strašný tieň na jej milovanú, zbožňovanú matku! Razom odkryl jej tajny, po ktorých nikda netúžila, vysvetlil pomery, ktoré jej maly byť na veky neznámymi

a nevysvetlenými! Ztade teda melancholický ráz jej matky, nekonečná pokora, večná, neodôvodnená bázeň pred otcom, hoci jej celá bytnosť osnovaná bola na jasnom úzadí, hoci časom živosť a prirodzený radostný pocit zasvietil v jej očiach, často vlažených slzami v chvíľach samoty. »Taká som bola, taká ako ty, vo svojej mladosti,« riekla jej bola raz matka. Preto snád hromží otec, keď ona popustí uzdy rozmaru svojmu? Čímže sa prehrešila biedna mať moja! Čo dusí jej úbohú dušu?

Dážď zhustnul, trepal hnevno na škrydlovú strechu, drobná kvapočka padla na hlávku Eleny. List schovala deva do kapsičky, s pevným úmyslom, že ho zničí a vymaže z mysle svojej jeho obsah. List možno zničiť, hlodavú rozpomienku na prečítané riadky ťažko je smazať. Elena vstala. Zásterkou poutierala tvár.

Akosi bázlive stúpala dolu vrždiacimi schoďmi. Bála sa matky. Veď ona uhádne, veď jej ona na tvári uvidí, že vnikla nevdojak v tajnosti svojich rodičov.

V osemnástom roku vyvinuje sa rýchlym postupom ženská bytnosť. Len malý, zovnútorný prípad, a ona razom rozvinie sa, ako tropický kvet. Tepna počne živšie biť, srdce sťahuje sa krčovite, neznaná túžba opanuje hlavu a dušu dozrievajúceho stvorenia! Šťastná deva, u ktorej deje sa vývin pravidelne, bez poburujúcich náruživých udalostí. No nie každý človek zro-

dený je k mieru. Sú ľudia, ktorým dalo nebo v údel rad neustalých potriasaní, ktorých krv prúdi sa nepokojne. Blahoslavení sú prostí! Toto blahoslavenstvo prostoty je dar, ktorý však nehodí sa pre každého. Veď sama príroda má i tichú fialku, i ohnivú ružu, i lahodné rieky, i horské riavy, rútiace sa silou a hlukom žulovým, popretrhávaným korytom. Má ona i jasný, bezveterný deň, i búrky a fujavice; má tiché, požehnané dažde, no má lejáky i krupobitia, má nevinné jahňa i ľúteho tigra! Nuž či nám, bledým maliarom ľudskej duše, ľudských ctností i hriechov, nemá dovoleno byť kresliť i pohnuté, disharmonické rozryvy ľudskej bytnosti? Či len anjelov máme vzývať, a dämonické zjavy oddiaľovať od svojho štetca?

Medzitým, čo Elena trávila hodiny na pôde, Anna obula čižmičky, vykasala sukienku, vzala do ruky otcov dáždnik a išla na mokrú prechádzku. Už pár dní nebola von z domu, už ju pálila dlážka izieb a parket obšírneho salonu; úzkosť cítila v hrudi a túžbu po voľnom vzduchu. Skoro opustila dom i záhradu a blížila sa k rieke, nad ktorou bola hustá svrčinová, smreková a jedľová hora. Miestami rozširoval mohutné sukovaté vetve starý dub; na samom pobreži sklánaly sa nad vodou brezy a osiky. Rieka na tom mieste zastavila svoj ináč prudký beh a tvorila priehlbinu — pleso. Čez horu viedla cesta do blízkeho, stredne veľkého mesta. Dedina Ko-

lesné i s otcovským domom bola asi štvrť hodiny vzdialená od rieky a hory. To bolo milé miesto zádumčivej a prírodu milujúcej Anny. Ona celé hodiny trávila tu, a jestli len domáce práce nevolaly, už bola v stínoch prastarých dubov a dýchala vôňu svrčín. Na brehu rieky, v kole starých jedlí, stála porúchaná búdka, vystavená pre kupačov ... No cigáni povyťahovali klince a spálili mnoho dosiek, tak že by teraz málo záštity poskytla pre hanblivého kupača. Zato šindol malej strechy ešte ta chránil pred dažďom. Anna každej jari nanosila dnu drny a vlastnými rukami postavila pohodlnú lavičku. Tam sa dobre sedelo. Pred očima v behu zastavená rieka, nad ňou s druhej strany strmá stráň, rovno od rieky nahor vystupujúca, porastlá nízkym stromovím. Temné ihly svrčín odrážaly sa od červenkastých skál. Bujný moch, temný i jasno-zelený, obrovské perute čertovho rebra, dlhá tráva, to všetko lahodilo oku divou krásou horskej prírody. Prelesti našich tatránskych krajov nemajú sebe rovných. Na ľavo, zpoza chrbta hory, vyčnieval múr prastarého hradu. Na pravo, hore riekou, šírila sa dolina, tak že za pekného počasia bol voľný pohľad do širokej kotliny, obrúbenej ďalekým temným pásmom hôr, skoro jednako vysokých, jednako spásmovaných.

Anna ponáhľala sa k búdke. Prijdúc pod dub, ktorý neprepustil vlahy čez listie, zabú-

chala nôžkami o pôdu, aby otriasla so svojich čižmičiek čierne blato. Ťažká chôdza blatnatým závozom unavila ju, jej líca horely purpurom. A vtedy bola krásna. Obyčajne mala bledú tvár, od nej odrážal sa temný blesk očú akosi nie bárs súladne a harmonicky. Išlo jej na dvadsiaty rok, no zdala sa staršou. Prísna vážnosť, málomluvnosť a melancholický nástin tvári robily ju staršou, ako vskutku bola. Málo komu zdôverila sa, kamarátok nemala, iba dve priateľky: samotu a svoju tetku, starú pannu, bývajúcu v meste. Alžbeta Vidinská žila zo skrovných úrokov kapitáliku rodičovského, bola o niekoľko rokov staršia, ako jej sestra, matka Anina, mala bystrého ducha a bohatú životnú zkúsenosť.

Anna už od niekoľko dní nebola v obľúbenej hore svojej, preto i v tomto daždi rada ssala voľnými ťahmi do seba navlhlý lesný vozduch a vlažné pary utešenej, jarej rieky. Šindol búdkovej strechy chránil ju od dažďa. Na bedrách hôr, pnúcich sa nad riekou, ležala šedá, ťažká hmla. Ľahký vetrík šumel v korunách dubov a svrčín. Vzbúril tichú hladinu plesa v jemné vlnky. Olšiny šumely nad ňou, listy osík vrtely sa na dlhých stopkách.

Deva hľadela do vôd v hlbokom, smútočnom zadumení.

»Aký je rozdiel medzi mojím žitím a vegetovaním týchto olšín?« dumala. »Badám len, že

ony necíťa bôľov a netúža. A kto vie, či netúža? Či šum ich listia nie je výrazom bôľu, či nie je vzdychom, plačom? My nerozumieme stromovému šumu, a vkladáme doň svoje vlastné city. Sme-li veselí, zdá sa nám byť šum radostnou hymnou; sme-li smutní, plačom a žialením. Ale či olšina necíti, či nedumá svojimi orgánmi, kto by nám to riekol? Človek pozná len samého seba, len seba vkladá všade, dľa seba súdi. Koľko ráz zaháňam si podobné myšlienky, no ony sa mi natískajú neodolateľne. Ko mne hovorí každý strom, ba i suchý peň, žiaľna obeť pílky a sekery volá na mňa akoby z hrobu. Načo mi je to? Elena nemá toho citu, žije prosto, veselo, bezstarostne a je šťastná. Nič nečaká, nič nežiada si. Vo mne žije večný nepokoj, očakávanie čohosi osudného, strastného. K nej je každý láskavý, prívetivý. V jej kruhu šum a dobrá vôľa. Keď vstúpim ja, mizne akosi nenadále dobrý rozmar. Ko mne obracajú sa iba zdvorile, nikdy nie láskavo. A predsa, ako nerada vidím niekoho trpeť, biede a smútku obetovala bych celé srdce svoje. Otec je nespravedlivý, nikdy ma nevyhreší, nikdy nepokarhá. Mne dávajú viac svobody — snáď preto, že mňa menej milujú. Elena beží ľuďom v ústrety, mne súdeno čakať. Jej tvár je jasná, priezračná, na mojej rúška taju! A kde moje tajnosti? Veď tajností nemám! Snáď rozhovory moje s horským kvietím? Snáď dumy moje nad touto vodou? Veď nikoho nezaujímajú, nikoho!«

Tu sa zadumala. »Či som neriekla lož? Veď Albert Šťastný riekol nedávno, abych písala denník, že by to bolo veľmi zajímavé, že by bol naozaj šťastný, keby ho mohol čítať.«

Albert Šťastný, pravotár z mesta, zachádzal častejšie do Kolesného. Svet hovoril, že ho ta volajú jasné, modré oči Elenkine. Bol on hlbšie založená príroda, mladý muž ohromnej energie a pracovitosti. Otvoril pred niekoľkými rokmi svoju kancelláriu v cudzom, dosť veľkom meste, a teraz už mal povesť najviac hľadaného advokáta. Štyria pomocníci pracovali v jeho záujme, klientela rástla, všeobecná priazeň bola na jeho strane. Pritom podržal skromnosť, ktorej ho naučila bieda a úzkosť prešlých dní. To zriedkavosť v našich roztrasených pomeroch, kde sa tak mnoho hreší hriechom vypínavosti. Suchý úrad nemohol sotreť s Alberta sviežu farbu idealismu, ktorý ho udržoval pri dobrom rozmare v ťažkých časoch boja a starosti o každodenný chlieb. On hlboko cítil prázdnotu mestskej spoločnosti, márnosť a ľahké žitie intelligentnej vrstvy, preto často utiekal sa ku knihám, a keď ho zunovaly, prijechal na ľahkej bričke k »starému pánovi«, tešiac sa jeho zdravým, prísnym zásadám, jeho priamej čestnosti, dobre cítil sa v sriadenej domácnosti, nad ňouž bdela umná, tichá pani a ktorú krášlily a oživovaly dve devy, síce rozdielneho rázu, no každá sama v sebe jednak pútavá, jednak pekno-

duchá. S Elenkou možno bolo žartovať, Anna, hoci málomluvná, bola vtipná, vnímavá, mnoho čítala a samostatne súdila. Albert bol svedkom ich vývinu, poznal obe ešte v krátkych sukničkách, a cenil ich vnútornú hodnotu, keď vyrástly v strojné panny.

Postava Albertova živo maľovala sa pred očima samotnej devy. Jej ľúbilo sa, že sa tak málo o ňu stará, že ju zriedkavo trápi otázkami, že na jej otázky odpovedá prosto, rozumne, bez okolkov. On bol jediný mužský, s ktorým mohla mať dlhšie rozhovory bez nudy, rada šla s ním k rieke, a pokiaľ Elena stála s udičkou nad plesom, alebo behala za hubami a kvetmi, sedela s ním v búdke, často bez slov. Jej bolo voľno: nenútene, svobodno cítila sa u boku jeho, akoby nebol ničím iným, ako dubom, ktorý šumí a šumí a dáva potravu snom a dumám. Prišiel-li, tešila sa tichou radosťou, vystal-li niekoľko týždňov, necítila zato medzery v živote svojom.

»Dobre, budem teda písať denník. Začnem dnes večer. Snáď vdýchnem čo len tieň citov svojich do slov a sád písaných. Albert povie mi svoj súd.«

Ako by bola našla prameň útechy, rozveselila sa, odhrnula temné vlásky s čela a vstala. Vetrík zahnal bol oblaky a miestami ukázala sa belasá obloha, obrubená bielymi oblakmi. Hneď živo zaspievaly vtáčky v korune duba, akoby

na prívet svetlu a nádejným lúčam slnečným. Ešte niekoľko vanov vetra, a krajina zajasala sa v svetle. Voda rieky zjasnila sa, rybky počaly vyhadzovať sa z vĺn. Akýsi radostný výkrik bolo počuť v diaľke. Snáď vyliezol pasáček zpod mokrého kra a zakričal v ústrety slnku. Nie dlho blýskaly sa kvapôčky na stromoch v jeho blesku. Skoro zmizlo za horami úzkej doliny, v ktorej ležala dedinka. No nebo jasnilo sa postupne. Veselo kráčala Anna chodníkom k dedine.

Prechádzajúc čez hradskú cestu, priletel kočiar, ťahaný veľkými, strojnými koňmi. V ňom sedel počerný muž, s ostrými črtami v tvári. Zvedavo uprel zraky na Annu, ktorá zastala, aby prepustila povoz. Postava devina, imposantná, štíhla, obrúbená temnistým ihličím svrčín, bola iste pre muža v koči zvláštnym prekvapením. V tejto divine razom niečo takého jemného, povzneseného! Nevdojak šiel koč pomalšie, počerný pán s prenikavými pichľavými očami strmo hľadel na devu a pozdravil, ľahko podvihnúc svoj klobúk. Pod ním blysla neveľká lysina, okrúžená tmavými vlasmi. Kone potrhly a koč zmizol v lese.

II.

Malí a veľkí bludári.

»Vidíš, už prestal dážď, Janko,« riekla malá Milka bračekovi, »zajtra môžeme na pustý ostrov.« A naozaj robila večerom prípravy k ceste. Do ručníka zavinula koláč, bábiku priložila k nemu, lebo ťažko bolo sa jej s ňou lúčiť. Všetko vzala k sebe do postieľky a zaspala v sladkom povedomí zajtrajšej cesty. Janko mal tiež vôľu k nejakému dobrodružstvu, hoci vedel, že sotva čo bude z ich návštevy u Robinsona. Milka živo rozprávala, ako pôjdu sami, ako spať budú na strome, hľadať sladké ovocie, chytať kozy a dojiť.

Na druhý deň ráno vybraly sa deti von. Bol krásny, skoro letný deň. Nezadlho dorazily do hory. Obyčajný chodník nebol im dosť fantastický, zabočily húštinou. Húština im bola prahorou, svrčiny palmami, vtáčky papúškami, pleso im bolo morom. Len jaskyňa chybela a Piatok chybel. »Vidíš,« riekol Janko, »toto je kokosový strom,« a ukázal na štíhlu jedľu s hojnými šuškami; »dočkaj, natrhám kokosových orechov,« a už počal sa škriabať na strom. Milka ho trpelive čakala. On jej shadzoval šušky, ktoré ona sbierala do ručníčka ku koláču a bábike. »Už dosť, Janko.« Janko sliezol — lež beda, na kolene veľká diera, a v šuškách niet sladkého mlieka, ani vôbec ničoho

zážívného. Oddaly sa teda do koláča; potom išly zas ďalej, všade v rozpomienkach na čítanú historiu. Ustaly a učupily sa pod svrčinový ker. Po malom oddychu zabočily k rieke.

»Tu Anina búdka,« riekol Janko, »tu môžeme bývať.« A konečne počaly sa celkom znamenite cítiť na svojom »ostrove«. V detinských fantásiach, hrách a blúznení prešiel im rýchlo čas. Až poludní zvon upomenul ich na skutočnosť. Jankovi prišlo do umu, že mal mať o jedenástej hodinu, a Milku hlad upomínal na dom.

Rýchlo sa posbieraly. »Elenka, Elenka,« volala malá Milka, keď blížily sa k dedine, »boly sme na ostrove, kde býva Robinson.«

»Veď ti dá apuško Robinsona,« riekla Elena; čo sme strachu vystáli o vás! Boly ste zase v hôrke; či ti to, Janko, nezakázal otec? Ach, a, ľala! diera na kolene! Veru si mi ty driečny Robinson!« Malú sestričku vzala za ruku, Janko ju nasledoval. Jemu zmizly už všetky blúznivé myšlienky z hlavy. Nie tak Milke, ktorá s opravdovým citom rozprávala sestre o kokosových orechoch, o mori, palmách a búdke.

Elena zmiernila hnev otcov, tak že sa sám usmial nad detinskou expedíciou. »Tak i my blúdievame,« riekol, pošlúc synka preč. »Lenže zpiatočná cesta býva ťažšia, a namiesto roztrhnutého kolena odnášame z bludnej, fantastickej cesty rozorvanú dušu a temný bôľ.« Anna pozrela významne na otca. Elena sklopila oči a

zamyslela sa. Bála sa pozreť na matku, ktorá sedela nad šitím. Jej predstal pred dušu starý list s neporozumenými, no vážnymi výčitkami. Na diváne zaspala bola Milka. Tuhý rumenec vystúpil jej na líčka, indy bledé. Elena sklonila sa nad ňu a bozkala jej čielko.

»Jestli sú vám nemilé moje prechádzky, apuško, nuž, veď to nemusí byť,« riekla Anna; obláček preletel jej otvoreným čelom.

»Ach, ty samotárska laň! Veď som nie na to myslel. Ty neprichádzaš s roztrhaným kolenom, ani niet obavy, že bys' poblúdila v neveľkom lesíku. Moje naučenie vzťahuje sa na veľký les, na život, v ktorom i veľké deti blúdia. No, o teba niet v srdci mojom bázne. Nie, Anička moja. Svobodno užívaj dní svojich.«

Elena bola smutná a vyšla tichým krokom z izby. Skoro za ňou nasledovala Anna. Obom bolo ťažko na duši.

»Čo ťa dráži proti Elene, Karol?« preriekla Anna Varínska po malej prestávke tichým, smutným hlasom a položila šitie na stolík. Sám hovorievaš, že je hriešno rozdiel robiť medzi deťmi. Či ti je nie dosť na mukách, ktoré preniesla tvoja žena?«

Karol Varínsky sa zasmušil.

»Kto robí rozdiel? Rozdiel, skutočný rozdiel je tu sám sebou. V Elene prúdi sa zápalčivá krv, treba ju časom ochládzať. Ona potrebuje dozor a napomínanie. Celkom inej povahy je

Anna. Hľadí vážne na život, je vládkyňou svojej vôle, má ráz pevný, nezlomný. Či bys' mohla predstaviť si, že by sa naskytnula príležitosť, ktorá by ju strhla, uvliekla? Sotva. Elena je náruživá, hľadí so smiechom na svet, všetečná, nejednaká. Ju ľahko zroniť, ľahko rozosmiať i zasmútiť.«

»Zato je mladšia. No zlého je tak neschopná, ako jej sestra.«

»Čo je to zlé? Kde sa počína, kde má hranice?«

»Viem, že dobre smýšľaš s oboma. No pozorujem, že sa Elena trápi, zbadala som to včera. Večer našla som ju v slzách, v noci nepokojno spala, blúznila zo sna: »apuško, apuško môj!« volala. Prosím ťa, rozdeľ jednakou mierou starosť a lásku svoju. Obe toho zasluhujú. Nie sú viacej deti, cítia význam každého slova, každého tónu rečí tvojich. Neprenášaj hnev svoj na deti moje, tu máš mňa, vylej na mňa celú jeho spústu. V deťoch žijem, Karol!« riekla skoro plačlivým hlasom, vstala so stolca a vzala ho za ruku. »Už dávno nehovorila som takto s tebou o samote. Pomni, že venovala som tebe celú summu svojho citu, všetku silu rúk a vôle! Neodhadzuj sa od Eleny, nekaľ jej čistú dušu! Máš k tomu príčinu. Máš, Karol, viem, máš! Ona je odbleskom mojich mladých liet, jej vlasy, jej oko, jej pohyby upomínajú ťa na tvoju nekdajšiu Annu, na tvoju nešťastnú Annu.«

Zamračil sa starý Varínsky, vstal a chcel odísť.

»Chyť toho papúška, Janko!« bľabotala Milka zo sna a pohla sa nepokojno.

»Nechoď odo mňa s hnevom, mužu, otče!« zalkala Varínska a v jej bledej tvári zrkadlil sa nekonečný bôľ, oddanosť a výraz úpenlivej prosby. »Nezavrhuj pokornú hriešnosť, často ona viac váži, nežli pyšná ctnosť a bezúhonnosť. Už dávno chcela som ti povedať, jak nerovne rozdelil si otcovskú lásku medzi svoje najstaršie deti. No slovo viazlo na biednom jazyku, až horké slzy Elenine pohly ma k týmto prosbám. Prečo chceš sotreť nevinný, šťastný pel s jej detinnej duše? Ako vytrvanlive ona bojovala proti tvojej zle ukrytej nemilosti, akým detinným, oddaným lichotením hladila čela tvojho hnevné vrásky! Myslíš, že to faloš? Pozri len do tých jasných očú, do tej tvári, z nejž možno čítať každú myšlienku. Či badať v nej nejaký podvod? Či nebúcha v nej srdce láskou k svojmu otcovi a dobrodincovi? Smiluj sa, otče, nad svojím deckom! Hodno je ono lásky tvojej!«

»Moja láska núti ma, abych ju napomínal,« skoro surove preriekol Varínsky. Hlas jeho triasol sa. »Ty nemáš príčiny obmedzovať moju vychovávateľskú úlohu. I nedávno našiel som jej ľahtikársky román pod poduškou! Načo ukrýva sa s ním, kto jej ho zadovážil? Na oko nevinná poviedka o Robinsonovi sviedla malé

deti naše do hory, priviedla ich na klzkú cestu neposluchu. Tak môže sviesť román k šialenostiam. Mne je odporná každá fantastická kniha. Verše, komédie, novelly, to sú sladké jedy, vedúce celé pokolenie do záhuby. Ona zná moje náhľady v tomto punkte, a či sa im podrobila? Či nenaviedla tvoju sestru, aby ju zaviedla do divadla v meste? Či neprišla celá zbalamutená hrou darmožrútov-komediantov? Či niečoho podobného dopustila sa Anna? Anne je dostatočná bibliotéka moja. Vhĺbila sa do kníh náučných a užitočných, že i Šťastný diví sa nad jej solídnou známosťou. Ale Elena — romány, kuplujúce romány, ako povedal Goethe.«

Varínska vedela, že román, ktorý spomínal Karol, bol nevinný, hlboké problemy lúštiaci román Gustava Freytaga, ktorý pred Elenou dvakráť prečítala Anna. No znala zatvrdlé náhľady svojho muža. Znala, že je zaťatým nepriateľom každého belletristického diela. I umní ináč ľudia majú svoje vrtochy a skamenelé názory. Podvrátiť ich nemala sily, ani oprávnenia.

»Ako chová sa vôbec? Ani na chvíľu nezamyslí sa, nič neuvažuje vážne, rada sa posmieva. Posmievač nie je milým ani ľuďom, ani Bohu.«

»Považ jej mladosť, jej živú letoru! Kdeby jej už vážnou byť; ona je dieťa ešte, len ne-

dávno zahodila bábiky. Ba i dnes sadne neraz k Milke a baví sa s ňou handričkami.«

»Dosť!« riekol Varínsky a šiel do svojej chyže. Nepokojný, rozstrojený ľahol na diván a zapálil si pípu, tešiteľku v mrzutých chvíľach. Mal v srdci žravú, ťažkú starosť o dcéry svoje. Neveril na pevnosť ženskej povahy, a najmä prostoreká Elena budila v ňom obavy. Žije ešte, môže stopovať každý krok miláčkov svojich. Tam dnu na diváne zaspala Milka, dieťa. Či mu dožičí nebo i Milke byť radcom a podporou? Lámka býva u neho nevítaným, dosť častým hosťom. Hlava beleje sa, ako vrchol Kýčera v zimnom čase. Umreš a zanecháš ju v svete plnom zkazy, plnom pokušenia!

Tak zožierajú sa ľudia starosťami o veci, ktoré nemožno premeniť, tak behá myseľ ľudská a blúdi po neznámych poliach, sama seba podaromne trýzniac.

Starý sudca mohol byť i vyše práva bojazlivý a ustarostený nad osudom svojich dcér... Ako vážny úradník, sudca zamiloval sa do mladuškej Anny Vidinskej a videl v nej poklad a obsah života svojho. Priletel pestrý motýľ, šuhaj nie bez ducha, polo-umelec, zábavný, ohnivý a ľahkomyseľný... Rodičia Vidinskej len s biedou dohonili dcéru i pochytiteľa až na hranici krajiny...

Ako sa všetko uspokojilo, tak že mohla byť zihraná svadba medzi nešťastným sudcom a

mladou Vidinskou po takom zlom kroku, svet už dávno zabudol a prešiel k dennému poriadku, ako to obyčajne býva. Ale v duši odpúšťajúceho ženicha ostal boľavý osten, a v duši hriešnice... uníženie a pokora.

Na dvor vrachotila ľahká, žlto zafarbená brička, z nej vyskočil pružným skokom Šťastný. Varínsky videl oblokom, ako mu beží Elenka v ústrety, ako chytá ho za ruku. Nevrlo hodil hlavu na podušku divána.

»Tak dávno ste tu neboli, pane pravotár,« švitorila Elenka, u ktorej menily sa city, ako tiene oblakov, letiacich nebom. »Veď Anna má už päť strán zapísaných vo svojom denníku. Váš kanálik nežije už,« doložila, ponížiac hlas; »v záhrade má hrobček s doštičkou a nápisom: »Chúďa Zlatohlávok«. Ja som prichystala pre vás rýdziky, no že ste dlho nechodili, už rýdziky tam!«

Šťastný držal Elenu za rúčku a s úľubou hľadel na jej jasnú, smejúcu sa tvár. Maľunké ústa sťahovaly sa pri horlivom štebotaní, hlas jej menil sa v krásnych, primeraných moduláciach. Pri horlivom rozprávaní bolo počuť jej hlboké dýchanie. Ona často chytala dychom vozduch, ako by nemala k tomu času vo vete. Silné vrkoče spiate boly v uzol, ležiaci na jej chrbte.

Šťastného privítali a viedli do záhrady pod starý orech.

»Zase nový kúsok Važeckého koluje mestom,« riekol, keď sa usadili okolo velikého okrúhleho stola pod orechom.

»Nuž čo zas vykázal?« pýtal sa starý pán. Anny nebolo v spoločnosti.

»Ako vám známo bude, pán barón nikdy neplatí dane bez exekúcie. Nedávno dostal tiež takúto návštevu. ‚K delám, zatvorte brány, nabite hákovnice, halapartne a piky do rúk!‘ reval barón svojím oceľovým hlasom, sám opásal krivuľu a položil na lysinku staro-uhorský kalpak. Služobníctvo sa sbehlo, ťahalo staré mažiare k dieram strelným, baby a dievky vyrojily sa z ambitu, ozbrojené halapartňami a pikami museálnymi. ‚Kričte ‚éljen!‘ velel barón a vypálil šesť rán z revolvera do vzduchu. I počal sa škrek pekelný; i divím sa, že ste ho sem nepočuli zpoza rieky. ‚Nabíjaj!‘ reval Važecký. »Otvorte bránu!« Brána sa rozletela a exekútor s rychtárom a boženíkom stáli pred ozbrojenou čatou. Najprv dal sa do behu exekútor, za ním rychtár i s boženíkom. Leteli ako gule, až sa zastavili pri samej rieke. Na rumoch hradu, ponad bytom barónovým sa pnúcich, v tú chvíľu vystrčila sa zástava s erbom Važeckých. Hurrá! Viktoria! kričal on a za ním čeľaď. Potom poslal bričku za nepriateľom. Sluhovia vtrepali celú komisiu do bričky a viezli v triumfe do zámku. Delá boly už na boku, čeľaď držala v rukách vence a kytky a obsýpala nimi troch

vyslancov. Važecký sám pomáhal rychtárovi z bričky, uhostil všetkých troch slávne, napojil šampaňským a konečne prepustil. Na druhý deň poslal kasnára do mesta s celou daňou.«

Starý pán sa srdečne smial. Viac podobných kúskov znal o súsedovi. Barón Važecký býval na druhom brehu rieky, pod samým vrchom, na ktorom boly rumy hradu, prináležajúceho jeho predkom. Rodina Važeckých bola stará a niekdy vážená v krajine. Mnoho bočných potomkov zanechala až do dnešných dňov; no jej vehlas neobnovil nikto z nich. Ferdinand Važecký bol posledný potomok najstaršej haluze. Na scvrklom majetku jedlinskom žil životom bizarrným. Niekdy za celé mesiace nevychádzal z domu, pri frugálnych jedlách pil vodu, neprijímal hostí, nepriatelil sa s nikým. Avšak keď ho nadišla vôľa, sobral niekoľko tisícok, vyjechal na štyroch vrancoch z brány pri hrome kanónov a mažiarov a kriku svojej čeľadi. A potom pohulal si v meste, alebo zašiel i ďalej. Za týždeň tropil bizarrné kúsky, napájal šampaňským darmošľapov, vadil sa s každým, zadovážil si niekoľko duellov, hádzal plnou hrsťou peniaze, jazdil po krkolomných skalách, uhonil drahé kone až podochly, pil celé noci, ostávajúc pritom čudno triezvym, keď jeho kompánia bola už na mol spitá. A potom vrátil sa zase do zámku, kázal zatvoriť bránu, delá k strelným dieram pritiahnuť, zástava zmizla s rumov a

počal sa zas život pústovníka: čítal, rátal, robil projekty, spieval ku gitare. Vychádzal iba za robotou a v meste zjavil sa iba v gazdovských a obchodných záležitostiach; vtedy vyhľadával najlacnejšie špelunky, sedal si medzi umastených vlnárov, hovoril s nimi rozumne, jednal sa, kupoval, predával s rozvahou, pritom bez nejakej špinavej ziskuchtivosti. Bola to búrlivá, náruživá príroda, ktorá neznala prekážok, keď prišiel čas hulania periodického. Hovorili o ňom všakovak. Jedni považovali ho za kompletného blázna, iní, miernejší, hovorili, že je to rozumný človek, ale že máva občasné »drobné jašenie«; boli i takí, ktorí cenili jeho širokú prírodu, nekonečnú túhu po voľnosti a silnú, vulkanickú mohutnosť jeho ducha. Milovať nemiloval ho nikto, mnohí sa ho báli, a mnohí, veľmi mnohí využívali jeho prepodivné vrtochy. Pravda, že exploátori platili draho svoju exploatáciu. Pozval ich, uhostil, obdaril a — opovrhoval. Hlboký sarkastický nádych vial z jeho divokých rečí, často vyslovil geniálny, zničujúci sarkasmus s ľahkosťou, nedbanlive a opovržlive. Beda, komu on takto platil. Pravda, on nešetril iných, no vtedy nešetril ani seba.

Varínsky, hoci častejšie usmial sa, ba niekdy i obdivoval baróna, v celku ho odsudzoval a nenávidel. Utilitársky duch starého, pracovitého sudcu považoval každého človeka, ktorý nezabýval sa »seriósnou, užitočnou« prácou, za

daromnú, suchú ratolesť na strome ľudstva. Pravda, on veľmi úzky kruh tiahol tej „*seriósnej, užitočnej práci*“. Keď zavrhoval všetky divadlá a romány, tým viac protiviť sa mu musely barónske vrtochy, ktoré nielen že nič »seriósneho a užitočného« neprodukovaly, ale direktne boly zúrením proti svojmu i cudziemu majetku, svojmu i cudziemu zdraviu. Suchá, čestná, no prosaická duša muža, ztrávivšieho život svoj v železnej pilnosti, nenávidela periodickú lieň u muža silného a ešte mladého. Varínsky ťahal za úradovania svojho nielen svoje, no i bremeno svojich kollegov. Prišla-li ťažká pravota — »veď tu Varínsky«; vyskytol sa zamotaný referát, zanedbaná pravota, všade a vždy našli Varínskeho, ktorému práca bola životom. Nuž ale, darmo je: *i prácou dá sa hrešiť*. Keď ona presahuje sily, keď ruší harmonické bytie a rovnováhu duše, keď ničí včasne telo, vtedy je i práca hriechom. Varínsky stal sa predčasne starcom. Až nemoc a neduh odohnaly ho od zožierajúceho hlomoždenia. Ztadiaľ pochádzaly jeho vyschnuté, zakrnelé pochopy, a veľký, svetlý um jeho málo bol osvietený lúčmi duševného, srdcového života.

Zato žena jeho, duchom obmedzená, žila takmer výlučne srdcom. Bohaté, no zlomené to bolo srdce. Nuž ale práve v týchto zlomených srdciach nachádzame priehlbne a sväté plamene obetovavej lásky. Žertva celého života je im

ľahkosťou, ony žertvujú ešte nepomerne viac: nároky na uváženie, a neželajú si, aby žertva ich zostala aspoň v spomienke tých, pre ktorých sa diala.

Šťastný dobre sa cítil v rodine Varínskych. Neskôr blížila sa i Anna tichým krokom k spoločnosti. Albert ju privítal poklonou, ona ľahko kývla hlavou a sadla za stôl. Už sa večerilo a podúvať počal úzkou dolinou Jedlinskou citeľne chladný vetrík, keď sa starí utiahli do domu. Obe sestry vyšly so Šťastným na prechádzku, zahalené v jednaké pestré ručníky. Chodili okolo domu po pieskovom chodníku záhradnom. Na dvore rehtaly zapriahnuté kone Šťastného a netrpelive bily podkovami na žulovú dlažbu dvora.

Šťastný hovoril raz s pravou súsedkou, »nymfou« Elenou, raz s ľavou, »zakliatou princezkou«, ako bol raz pomenoval sestry. V duši jeho rástla podivná náklonnosť k obom naraz, v jednakom postupe.

»Vy sa jedna druhú doplňujete,« riekol konečne, »každá pre seba ste milostným zjavom, mne tak sladko vo vašej blízkosti. Okrejem, otužím sa k suchopárnym prácam svojho nešťastného povolania, keď som prežil s vami a rodičmi vašimi niekoľko hodín. Matička vaša je pravý anjel ženskosti, v nej vidí človek ideál matky i manželky. U vás zas sviežosť a nevinný, sladký dych mladosti. Vo vás predtucha

krásnej, šťastnej budúcnosti. To potešiteľné, to oblažujúce pre nás, ktorí vidíme denne úkazy ľudskej biedy a zkazenosti.« Z pŕs muža vydral sa hlboký vzdych, čo potvrdenie nevdojaké, že hlboko precítené hovoril slová.

Elena sa zadumala, neriekla ani slova, len stiahla ručník až po briadku. Mrázik poskočil jej tielkom. Snáď to zapríčinil chladný vetrík.

Anna šla tesno pri boku priateľa a známeho ešte z detinských dôb. Ako mladý právnik navštevoval Albert ich dom, sial cukrové fazuľky na hriadky, kázal dievčencom, aby braly kupky a polievaly kvety, že vyskytne sa zaraz úroda. Dievčatká pribehly so svojimi miniatúrnymi krhličkami a s výskotom hľadaly sladkú lahôdku. To sa opätovalo každé prázdniny.

»Nie sú to zas vaše cukrové fazuľky?« spýtala sa vážne Anna, »ktoré spojené boly úzko s klamom?«

Šťastný zastal.

»Slečna Anna, či máte príčinu k takej nedôvere? Nepozorujete, necítite, že ľnem k vášmu domu bezzištným, čistým priateľstvom? Vy ste nie viac deti, ktoré daly by sa falošnými fazuľkami zaviesť. Máte snáď oprávnenú pochybnosť?«

»Čítala som v knihe, vami prinesenej, že medzi ženskou a mužským nie je možné priateľstvo.«

»Možno, vy ho necítite. Ale to mňa ani najmenej nemýli. Dovoľte len, abych ja nemusel zauzdiť city svoje. Nie som sebec. No neodťahujte mi, samotárovi, útechy, ktorú poskytuje mi obcovanie s šlechetnou rodinou, týmto čistým ostrovom, okrúženým barinami mefitickými.«

»I samota je potrebná. Istý umný človek padol nevinne do veľaročného väzenia. I toto mám z vašich kníh. Všetkých strastí žalárnych bol si povedomý, každú znal určiť a pomenovať. Iba jeden bôľ, jedna neistá túžba trápila ho dvojme, že neznal jej meno, jej definíciu. Po hlbokom premýšľaní, v slzách a mukách bolo mu razom jasné, čo tak dusilo dušu jeho: od troch rokov nebol ani minútky o samote.«

Všetci traja zadumali sa. Albertovi veľmi imponovala Anna svojím umom. Elena mala zrumenené líca, boh vie prečo, ručník lengal jej plecom. Ružovo ožiarovala večerná zora úbelovú krásu tvári, rujnú, plnú hruď. Doplňujú sa, doplňujú navzájom.

Šťastný neodpovedal na poznámku Aninu. Bázlivým tónom pýtal sa Anny: »Nuž a čo je s denníkom?«

»Poslúchla som rady vašej, no vyšla hlúposť. Hanbila bych sa dať riadky svoje pred cudzie oči, cudzí um.«

»Neverte, neverte, Albert — — pane pravotár, prečítala mi pár stránok. Celý spisovateľ, hotový básnik je táto moja umná sestra.

Ako opravdová húska stála som pred ňou. Tuším i kus závisti zkrslo vo mne. Nie takej špinavej, no predsa to bolo kus závisti. Ukáž svoj sošit, ukáž,« a už chcela jej siahnuť do vrecka. Anna neďovolila.

»Snáď neskôr.«

Jak citne, hlboko, zvonno zvučal hlas Eleny. Čezeň počuť bolo odryvisté dýchanie pŕs.

Zore zhasly, vetrík bol chladnejší. Šťastný po odbierke od starých i mladých vyskočil do svojej bričky. V pravej dlani pálilo ho dotknutie Eleninej rúčky, hlava plná bola ladným zjavom Aniným. Kone fŕkaly a dupotaly po kamenistej hradskej. Na ľavo šumela rieka strmým tokom, hory zahalené boly v tme večernej.

»Čo to má znamenať?« dumal mladý muž. »Mňa chytily mocné, rozorvané city! Horím, horím, ako suchá slama, ktože ju podpálil?« Rieka zašumela, lebo voz letel podľa nehlbokého, tuho rozbehnutého toku rieky, no nedávala odpovedi. Na druhej strane rieky kmitaly sa plamienky nocujúcich pltníkov a ožiarovaly pribité plte, naložené bielymi doskami.

III.

Divoký jazdec.

»Prečo sa nehráš so mnou na panenky?« pýtala sa Milka svojej sestry Eleny. »Ja neviem tak postlať postieľku, i čipky na bábike sú potrhané. Kedy budeme sa hrať na varenie?«

Elena nemala vôle hrať sa na panenky ani na varenie.

»Hlúpa som, hlúpa,« premýšľala vo svojej izbuške, »kuriatkam jačmeň sypať, kanálikov učiť hvízdaním prvé tóny valčíku, tančiť, — na to ma je dosť. Aké hanobné mlčanie, keď hovorí Anna so vzdelaným človekom; prerieknuť chcem slovo, ono viazne v hrdle, lebo cítim jeho slabosť, jeho jednoduchú nejapnosť. Nie div, že otec tak často mračí sa, keď počuje moje slová. Ach, to bolí, veľmi bolí!« Slzy vystúpily do očú devy. Stala si pred zrkadlo. Dlho hľadela doňho.

»Nie som špatná!« Tu ovial ju lepší rozmar. Usmiala sa polo nahlas, slzy tiekly ticho po lícach, ako dva roztopené brillanty. »Aká špatná myšlienka!« zavolala nahlas. Dva kanáliky ohlásily sa jej, no nie k nim znely devine slová. »Popýšila som sa pred zrkadlom a porovnávala som tvár svoju s tvárou sestry. Nepekne, nepekne!«

Ešte nikdy nestalo sa jej niečo podobného. Akýsi nový process zobudil sa v jej duši. Podobné myšlienky nie sú bez osnovy.

A zase tiahlo ju niečo k zrkadlu. »Čo po tebe, hladká tvár, čo po tebe, jasný zrak! Nenávidím vás! Či ste mi zadovážily lásku otcovu? Nie, on starosťou a bôľom nyje, keď sa podíva na moju hladkú, bielu tvár. Či nesmúti mať moja, keď hladí moje vrkoče?« Vrkoče, násilne

trhané, padly jej dolu šijou skoro k samej zemi. V očiach svietily ohne hnevu a zlostného žiaľu. »A prečo tieto myšlienky?« razom spýtala sa sama seba. »Hoď sa na kolená pred otcom a pros o jeho lásku, objím kolená matkine a pros za odpustenie, žes' všetečne poznala jej temnú, úžasnú tajnosť. Rozumiem, ponímam, čo bych nikdy nemala rozumeť a poňať! Ponímam ubitú jej dušu, jej pokoru, jej trpelivé znášanie hnevu, jej bezpodmienečný, slepý posluch! Ju tlačí vina, ona previnila sa pred prísnym otcom! Ach, ona je taká dobrá, vznešená, že cudzieho človeka, Alberta, núti k synovským citom!«

»Cudzieho človeka? hlasno riekla, tiahlym tónom. Kanálky začvirikaly škrekľavo, usilujúc sa druh druha prekričať.

Zas nové, silné pocity ovládaly hruď devinu. Rukávik belunkej košieľky sošmykol sa ramienkom, alabaster pliecka zasvietil komnatkou, ako svit plnej luny.

Annu vyzvalo teplé jasenné popoludnie na prechádzku. Skoro dorazila ku kúpeľnej búdke, a tešila sa pohľadom na temné vysoké hory. Najvyššie vrchole ich, bezstromé, zelenaly sa tuhou zeleňou hôľnej trávy, lebo časté dažde napomáhaly jej vzrast a trvanie. Ticho tiekla rieka, nemo klonily sa nad ňou brezy a jelšiny. Ponad vysoké hory letely divé husi nadol, v podobe ostrého uhla. Len jedna z nich vyšla

z radu a v postupe zaostávala za sestrami. Snáď slably jej krýdelká?

Anna oprela sa plieckom o jedľu, stojaciu blízko brehu. Oko jej vnikavo hľadelo do vody, ako by preniknúť chcelo do dna. A tam čo? Kamenie lebo pustý hlen. A hĺbka vodná láka nás, odpor, ktorý očiam našim stavia nepriehľadnosť živlu, robí takou bájnou hlbinu túto. Práve preto neťahá ma nič k Albertovi, jemu možno nazreť na dno duše. Ľubovať možno si v priehľadnej bystrine, no je to len záľuba očú, nie duše, nie mysle. On je nie problemom, on je jasnou, otvorenou sadou, podávajúcou nám bez nesnádze celý svoj smysel. A predsa je i krystal krásny . . . ako okrasa, ako šperk.«

Z druhého boku rieky ozval sa dupot koňský. Dolu skalnatým srázom vidno bolo jazdca leteť, ba skoro padať, lebo pirť bola príkra a nesúca pre jazdenie koňmo. S úžasom hľadela Anna na krkolomnú jazdu. Už už zdalo sa jej, že jazdec sletí čez hlavu koňovu dolu úšustom. No on krepko zopäl sa v strmeňoch a pokrikoval na koňa. Šťastne sbehol až k brehu rieky; Anna, hľadiaca skoro bez dýchania na nebezpečnú, nesmyselnú hru so životom, hlboko vydýchla, keď ho videla na spodku úšustu.

Jazdec zastal, pozrel na rieku. »Napred!« zavolal surovým, veliteľským hlasom a šibol koňa svižným jazdeckým bičíkom. Kôň zopäl sa na zadné nohy a kúsal do oceľového zubadla,

hádžuc strojnú hlavu s boka na bok. No vôľa jazdcova bola mocnejšia, ako zdráhanie sa vraného koňa. Ostrohy jazdcove zaryly sa do bokov koňovi, ktorý s rehtaním skočil do vín rieky. Po pás zahrúžil sa do vody jazdec, z koňa bolo vídať len hlavu, do výšky zdvihnutú. Zas pojal úžas devu. Chcela už odbehnúť do húštiny, nedala jej zvedavosť. Kôň sa zdvihol z vín, už bolo videť i jeho tučný chrbát; plával. O chvíľu driapal sa čez jelšiny.

Jazdec sňal čiapku a svižno poklonil sa deve.

»Lesná, či vodná víla?« pýtal sa sarkastickým úsmevom, tľapkajúc svojho vranca po štíhlom hrdle.

Anna stála ako skamenelá. Čo tu robiť? Utiecť do lesa bolo by smiešno a bez účinku pri takom prenasledovateľovi. Bez strachu pozrela mu do očú. Poznala v ňom pána, ktorého stretla na hradskej ceste. Jeho postava utkvela jej v pamäti, ako aj ostré oko.

»Ani lesná, ani vodná! Som dcérou pána, ktorému patrí táto hôrka. Ráčite byť na cudzom!«

»I zakázanom? To je interesantno. No ešte viac interesantná je vaša pekná, bledá tvár, lesná víla. Mal som už raz šťastie,« a ukázal bičíkom smerom k hradskej. »Mám silnú pamäť pre črty na tvárach, najmä významných,« jazdec sa opätne ľahko uklonil.

Annu rozmrzely drzé poklony. Obrátila sa a tichým, bezpečným krokom odchádzala smerom k chodníku.

»Nie tak, pyšná víla! Pre päť slov neletel som dolu prekliatym úšustom, ani neriskoval septembrový kúpeľ v tejto pramenistej vode! Stojte!« Kôň, tuho zazubadlený, stál ako prikovaný, len tu i tu fŕkol.

»Kto má právo tu rozkazovať?« pýtala sa Anna trasľavým, núteno smelým hlasom.

»Nie rozkazovať, len vyjednávať. Prisahám, že nesídem s koňa. Teda aký strach? Dištanciu si voľte sami, i tu zadržím čestné slovo.«

Anna sa núteno usmiala. Tajiť si nemohla, že je to zaujímavé stretnutie, podobá sa skoro dobrodružstvu.

»A kto ste vlastne?« pýtala sa ona.

»Záleží vám na tom ; to prvý krok sblíženia. Uisťujem vás, lesná víla, že sa bližej poznáme. Volám sa Važecký a som pánom tamtej ruiny! Skalný dämon a lesná víla, aký to súhlas! Ach, mám veľmi základné tušenia, že mrázik prebehol vaším štíhlym chrbátkom. Áno, áno, už ináč nenie! Bláznivý barón sedí pred vami na tomto havranovi. Ľudia hovoria, že sa viem premeniť na zajaca! Neverte! Zajacom ja iste nie som. Skôr vlkom, verte!«

Važecký uhádol, Annu schytila triaška, nohy jej klesly v kolenách. Toľko rozmanitých dobrodružných, zlých i groteskných chýrov a klebiet

počula o barónovi Važeckom, že niet sa čo diviť, keď i jej samostatná duša naplnila sa bázňou. Pravda, že všetkým chýrom neuverila, avšak dosť bolo toho, čo počula od otca a iných hodnoverných ľudí. Bledosť devinej tvári zvýšila sa, ako by nebolo zostalo najmenšej kvapôčky krvi v nej, ale razom udrela jej krev do tvári i slychov, že sa zajasala ohňom mladého zapýrenia.

Nastala trápna prestávka.

»Kto by to bol myslel,« pokračoval Važecký, krotiac svojho vranca, ktorému už zunovalo sa stáť na jednom mieste, »že starý žrút aktov má také dieťa!« Hlas jeho ztratil ostrotu a znel skoro melancholicky. »Ani kroka!« zavolal zas surovým, oceľovým hlasom na koňa. »Havran, Havran, musíme slovo držať,« a kôň cúvnul.

»Nuž teda nakrátko: vy ste iste počuli o lumpovi, barónovi! Uisťujem vás, že práve strojil som sa na divokú pohulanku, tam medzi tú chabrač,« bičíkom šľahol smerom k širšej doline, ktorá vybiehala v kotlinu, kde ležalo mesto. »Nepôjdem. Toho príčinou sú vaše hodvabné temné vlasy, vaše hlboké oko! A teraz robte, ako vám vôľa šušká. No nechoďte viac k tomuto baráku, jestli mňa nechcete stretnúť. Nech je medzi nami jasno. Varujte sa tejto hlbiny, lesná víla. Jestli však máte toľko ducha, v takejto dištancii, ako teraz, prehovoriť s bláznivým barónom, nuž voilà — smelo do temna lesa a na breh tichej vody, lesná, bájočná, spanilá víla.«

Vraník zopnul sa zase na zadné nohy, zarehtal i zvrtol sa a skočil i s pánom do vĺn. O chvíľu zanikol na druhom brehu štvornohý dupot.

Rýchlym krokom bežala Anna ku Kolesnému. Na pozdravenia sedliakov sotva stačila ďakovať. K svačine ani k večeri nešla, vyhovorila sa na chorľavosť. A vskutku cítila v hlave tupý, omamujúci bôľ.

Z tichého, všedného toku života vyrušená, razom pocítila sa v nepokoji a rozorvanosti. V jej duši počali zápasiť proti sebe postavené city. Raz hnevom, raz hanbou, raz tajnou radosťou zovrela v nej krv. Takým drzým, originálnym, podivínskym spôsobom ešte nik nehovoril k dcére Varínskeho. Aké bolo jej chovanie? Prinajmenej hlúpe! Prečo nenašla slov, ktoré by boly odrazily lichotenia a dotieravosť vrtohlavého pána? A zas, aká kavalírska jemnosť v jeho postupku, ako uctivo, hrdo poklonil sa jej, ako vedel oceniť prítomnosť devy. Ako blesk zjavil sa, ako blesk ztratil sa. Či nútila k niečomu jeho smelosť? Či nedal jej úplnú svobodu, vysloviac iba svoj vrtoch? Aká sila v jeho lete a plavbe, voľnosť pohybov, ako strunisto, bohatiersky sedel na liskľavom, pyšnom vrancovi! Priamo, opravdive znely jeho slová! No, niečo pichľavého sršalo z jeho očú, čosi pohrdlivého z tvári. Ako mohol neznámu devu tak priamo osloviť, a dávať jej fantastické

epitheta? Poznať, privykol na ľahké triumfy.« Tu zrumenila sa tvár devina. Schytila sa s diván, že pozve otca svojho na pomoc, že bude žiadať, aby ju zastal a smelca zavolal na zodpovednosť. Prse jej dmuly sa hnevom.

»Na zodpovednosť,« šepla, chytajúc kľučku otcovej chyže. »Otec sa rozzúri svojím strašným hnevom, pred ktorým bázlive rozuteká sa celý dom. On iste pôjde k barónovi, povstane o tom šum, možno i súboj.«

Tu pomyslela si Anna, aké chýry idú o barónových početných duelloch, o jeho zručnosti v streľbe z pištole, o obetiach, ktoré padly jeho guľou. Holuba, lastovičku trafí guľou v letu!

Ruka devina klesla s kľučky. Srdce jej bilo úzkosťou, studom, zúfalstvom. Myslela na matku! Áno, jej zdôverí sa, rozpovie, čo sa stalo, aspoň sprostí sa tlaku tajnosti. Matka, tento tieň, táto anjelská duša, či uvládze sama niesť tajnosť? Sotva. Otec dozvie sa všetko od nej, a bieda hotová. Snáď treba zasvätiť do veci sestru. Aká tu pomoc, čo mi ona povie? Zaplače a konec.

»Šťastný,« vyrvalo sa jej z úst, kŕčovite stiahnutých. »On mnoho hovorí o priateľstve; dobre, nech ho dokáže! Nech zastane svoju »priateľku« pred divým barónom, ktorý ju chce mať, ako hračku svojich bláznivých vrtochov. Skoro natešená vrátila sa do svojej chyže. Našla spôsob vyplávať z nebezpečnej krútňavy.

»Či to bude na mieste, či to bude šlechetné, vtiahnuť celkom cudzieho človeka do nebezpečia? A kto zná, či sestra Elena nevidí v ňom niečo viac, než cudzieho človeka. Od pár čias zmenila sa povážne, častejšie sa zadumá, ba už dvakráť pristihla som ju s červenýma očima. On tiež nechová sa pri nej ľahostajne! Ona by mala právo žiadať od neho bohatýrske úsluhy. Či by som sa nevmiešala mojou prosbou do sestrinho budúceho práva, a nezmarila jej životné šťastie?» Prvýkráť teraz rozmýšľala jasno o Šťastného pomere k rodine a najmä k sestre.

A tak i táto pomoc bledla pred jej mysľou a obracala sa v hmlu ... »Sama som, sama!« zalkala. Len nedávno bránila samotu, a dnes už cíti ťarchu opustenosti, duševnej osamelosti.

»Teda dnešný výstup zostať musí tajnosťou! Pri spustlom, divokom kvase chvastať sa môže barón Važecký, že mal rozhovor s Annou Varínskou, že vohnal krv do jej tvári, zmútil, smiešnou spravil;« tu zastaly myšlienky devy.

Počala hlasno, usedave plakať.

Dych zarážalo jej hlasné kvílenie. —

Plačom odľaví sa bôľu.

»Tajnosť? Nuž veď možno, že ňou zostane. Cím by sa mohol vlastne chvastať?« Mužná tvár Važeckého blysla jej v temnote večernej. Či by mohol tento muž prilhať niečo nedelikátneho k dnešnému výstupu a povláčiť meno

neznámej devy? Tajný akýsi hlas volal k nej: nie! »Či vôbec bude o tom hovoriť?«

Bronieť počalo pred dušou devy, no čím viac padaly s hrudi okovy úzkosti a strachu, fantásia tým živšie maľovala si neobyčajné okolnosti: krkolomnú jazdu pirťou, preplavenie rieky, význam krátkych, krepkých viet, mocný vliv muža na ženskú dušu.

»Príde jaseň, pľušte, zima — ľahko obídem sa bez milených prechádzok! Do jara ďaleko! Dávno zabudnutá bude nemilá historia.«

S takou útechou položila Anna horúcu hlávku na bielu podúšku svojej postieľky. Ticho všade. Len klepot vlastného srdca počula. To jej bolo novým. Nemohla zaspať. Počala čítať klepoty — ony utíchaly vždy viac a viac... i zatíchly. Bledý mesiac nazrel do obloka a osvietil peknú panenskú tvár. Hebké víčka vrhaly na ňu uzunký tieň. Pravidelne, hlboko dýchala čistá úbelová hruď.

IV.

Maškaráda a dráma.

Nevrlo dupal Ferdinand Važecký ťažkou botou o dlažbu svojho dvora! Po dvadsiaty raz vracal sa od brehu rieky a ani raz nevidel čiernych šiat »lesnej víly.« Anna Varínska išla do mesta k svojej tetke, Alžbete Vidínskej. V tichom obydlí starej panny ľahšie preniesla

štrbinu v svojom milom spôsobe života. Tam netúžila po voľných prechádzkach. Dvadsať ráz teda pribíjal barón svoj čln k jelšinám pobrežným. Čln bol podlhovastý, na dve veslá, a na boku mal nápis z blýskavého kovu »Lesná Víla.« Opadával už dubový list, sychravé vetry vialy dolu riekou. Keď posledný raz vystúpil na breh, a zas len darmo čakal, oboril sa zúrive na búdku. Silnou rukou potriasol jej vetché stĺpy, tak že sa celá vyvalila.

Tuším zle urobil. Divoký plameň zúril dvojmou silou v jeho prsiach. Rovnými nohami skočil do člna a stojac odplul od brehu. Tok rieky sa tam nižej zrýchľoval. Skaly trčaly z rieky, dažďami rozvodnenej. Už ako strela letel plytkým, no strmo letiacim prúdom. Važecký ešte veslom bil do skál a urychľoval let svojej barky.

Trudno bolo čakať veselej kompánii na barónov raptus, taký zábavný a užitočný. Dlho trvala im pústovnícka samota Važeckého. I umienili si prekvapiť ho v jeho vlastnom hniezde. Čo i rozkáže vtiahnuť delá do strelných dier a rozdá z otcovského musea halapartne a hákovnice svojej čeľadi, veď všetko skončí sa veselým hodovaním, a zas rozhúpa sa podivínsky barón do rujného hajdákania!

V meste robili sa obozretne prípravy. Roj takzvaných »štvrťmagnátov,« na čele majúc tučného, cynického Bárányiho, mestského účtov-

níka, prevzal celú správu. Na dvanásť vozoch mali prísť pred bránu tvrdošijného Ferka.

Važecký dopočul sa o ich pláne.

»Veď vás privítam,« riekol zlostne.

O pár dní, v studenom dáždi, zastalo dvanásť vozov pred bránou Jedlinského zámku.

»Otvárajte, darebáci,« kričal Bárányi chriplým vypitým hlasom. V strelných dierach začernelo sa niečo. V každej ukázala sa sára boty.

»Dobre je,« zasmial sa Bárányi, »barón je pri dobrom humore. Divím sa, že ho nevidím na bašte!«

Na múre objavila sa tvár starého kočiša v pensii.

»Pána niet doma,« kričal, »máme rozkaz nikoho nepúšťať.«

»Lžeš, pálenečný sud!« osopil sa naňho Bárányi; »otvor!«

»Ešte raz hovorím, pána niet doma; nazpak, ľude boží!«

Hostia poschádzali s vozov a veľkou tlupou obstali bránu.

»Pú, pú, pú!« kričali za múrom botoví delostrelci.

Veselo bolo pánom, páčilo sa im origálne prijatie. Sľubovali si tri divoké, roztomilé dni na zámku barónovom.

»Po tretí raz hovorím, pána niet doma!« Zajačala trúba. »Dále od hradu, dále, aby se nestalo neštěstí nenadále!« Tu strhol sa veselý

hahot a krik medzi hosťmi, ktorých polieval leják nemilosrdno. Studený vetor vial riečnou dierou.

Fanfara zavznela. Kočiš zmizol s múru. Brána rozletela sa do korán, z nej vyhrnul sa roj dievok a báb, ozbrojených metlami. Ako rozpajedené sršne daly sa do nevolaných hostí. Husto padaly údery metiel na chrbáty i hlavy. Za babami stála nebezpečná reserva, mužské slúžobníctvo a jedlinskí sedliaci, ozbrojení lieskovicami. Počiatočný odpor hostí bol rýchlo odrazený, každý z nich ponáhľal sa k vozu.

»Pú, pú!« vrešťali delostrelci zpoza múru za reterujúcou spoločnosťou.

»To môj posledný kúsok,« zlobno zamumlal Važecký, ktorý hľadel skrytý z obloka na druhom poschodí a odvrátil tvár od protivného divadla. Jemu samému príkrila sa táto maškaráda. Potom zahľadel sa na ľavo; z oblôčka druhého poschodia, pri ktorom stál, vidno bolo posledné domky Kolesného.

»Spálil som za sebou všetky mosty! Teraz už musím slovu dostáť, ty hrdá, lesná víla!«

Samo sebou rozumie sa, že o kuriósnom obliehaní a odrazení útoku zahovorilo celé mesto, celé okolie. Podobní ľudia, ako boli útočníci, musia všetko vybľabotať, i svoju vlastnú hanbu.

»Barón sa už celkom zbláznil,« hovorili jedni; »už mu menovala sirotská stolica kurátora,« tvrdili iní.

I do tichého obydlia Vidínskej zaletel chýr. Anna začervenala sa ako pivonka a sklonila hlavu k šitiu. Jej prišiel do pamäti dobrovoľný sľub divokého jazdca. Nikdy necítený nepokoj rozvlnil jej ňádra. V akýchsi bohatierskych bleskoch zjavila sa jej postava neobyčajného muža.

»Tu už nie priehľadný krystal,« dumala, »tu hádka, nepreniknuteľná hlboká priehlbina.« I namáhala sa rozluštiť hádanku.

»Slávna to rodina,« počala tetka. »Dedovia Važeckého sedeli vo vysokých úradoch. Niekdy, pravda, je tomu už mnoho sto rokov, vyberali daň od cestovných kupcov. Neskôr ale Ondrej Važecký bol kráľovým pohárnikom, syn jeho bol by sa stal palatínom, no prišly nepokoje a vzbury, v ktorých vraj mal tiež prsty. Na rozkaz kráľa bol sťatý.« Vidínska bola živou kronikou okolných rodín. Dlho rozprávala Anne o starých i novších pomeroch rodiny Važeckých. Sotva nazdala sa, ako dráži fantásiu svojej sesternice, ako nyje srdce mladej devy, tak veľmi náklonnej k rojčeňiu romantickému.

Rozstrojená vnútorne, nepokojná zatúžila po vzduchu. Gaštanová aleja tiahla sa neďaleko tetkinho bytu. Deva prehodila čez plecia šedú mantilu a zišla z izbušky pookriať v aleji. Chodníky a lavičky pokryté boly žltým, odpadlým listím. Vetor trhal nové, ony krútily sa v padaní a padaly k svojim predchodcom. Roj gymnasistov

ubieral sa zo školy. Veselo džavotali šuhajci a rozpustníčili. Ošarpaná starenka s hrnčekom šla okolo. Anna siahla mechanicky do vrecka a dala jej šestáčik. Úzkostlivé srdce náklonné je k almužne. Úzkosť a strach sú základom zápalných i suchých obetí.

Ako by zo zeme bol vyskočil, stál pred ňou Ferdinand Važecký. Ona nevdojak zastala, potom uhla sa na pravo, aby ho obišla. On sa s uctivým pozdravom obrátil k nej.

»Nie, lesná víla, tak jednoducho nevykäruješ,« riekol sucho a podišiel k jej ľavej ruke. »Alebo snáď budete volať policajta?« Anna mlčala.

»Tí darebáci pijú po krčmách!« Važecký nútil sa k sarkastickému úsmevu, no z očú mu hľadelo niečo iného, než posmech.

Zimnične zachvela sa úbohá Anna. Bez rady išla po boku barónovom. Hlas tajil sa jej v hrdle.

»Na bok žarty,« pokračoval Važecký zvučným hlasom. »Kto som, viete, o to sa iste postarali moji priatelia. Vec sa má takto. V mojom srdci od chlapčenstva hniezdil bôľ nad našou ničotou.«

Anna vzmužila sa.

»Veľactený pane, ja som sa nepýtala o vašich bôľoch. Vy ako kavalír nebudete nútiť ženskú k rozhovoru.«

»Stojím tu ako prosebník! Vy, ako ženská, ste iste i milosrdná.« Hlas jeho ztratil ostrotu. Ba tuším sa ľahko zachvel.

»Sľúbite mi, že je to posledný raz?«

»Sľubujem! A vy viete, že držím sľuby.« A tak proti svojej vlastnej vôli deva povolila výsluch cudziemu mužovi. Sama pred sebou pýrila sa, a ťažké výčitky obťažovaly jej svedomie.

»Vetrík podúva,« riekol Važecký, »krátka bude reč moja, tri minútky len. Odpustite, nie som rečník, a jazdím priamo k cieľu, nehľadiac na prekážky. V zlobnom bôli nad svojou ničotou márnil som život i silu známym spôsobom. V najdivšom hulaní počul som vo vnútornosti svojej zdravý tón; no ja som mu nerozumel. V stíne jedliny zjavila sa mi krásna žena, a ja razom porozumel som tajnému hlasu Celá bájočná sila nevinnosti, prostej krásy padla mi na rozháranú dušu. Prekvapil som vás u rieky, a hlasy svedomia zmenily sa v jasnú reč. Nič neukryjem pred vami, nič. Prebrodil som bahno všetkých hriechov, strieľal a ráňal som ľudí pre pletku, považoval som ženy za hračky okamžitej náruživosti, ktoré som kupoval zlatom. Stál som v zenite hriešnej sily, keď som uzrel vás. A teraz poviem vám, čo nik nepočul a nepočuje. Pýcha moja klesla, na kolenách prekľačal som ťažkú noc pokánia. Drsné črty mojej odpornej tvári zmáčaly slzy. Zhodil som so seba šaty blázna. S vážnosťou muža prisahám, že silnou láskou zahorela duša moja k vám! Tu rameno moje,« a ľahko podával Anne svoje žilnaté, mocné rameno, »jestli

veríte, že pravdu hovorím, prijmite ho.« Anne krúžila sa hlava. Sila a železná vôľa viala z bytnosti tohoto človeka. Srdce devy bilo hlasno, nohy klesaly. Sadla na lavičku pod gaštanom, pokrytou žltým, opadnutým listím. Niečo dalej od nej sadol on, vytiahol hodinky.

»Ešte minúta času! Sľubujem, že vás opustím. Veríte slovám mojim?« Anna mlčala. Žltý list padol jej do lona, ona ho vzala za stopku a vrtela medzi prstami.

»Pol minútky,« riekol ticho Važecký.

»S Bohom!« doložil potom, vstal s lavice, dvoma prstami vzal deve z ruky žltý lístok, nedotknúc sa jej ruky. Pružným krokom šiel dolu briežkom. Annu zabolelo srdce. Prúd slz zmáčal jej bledé líca.

Schytila sa a tuhým krokom bežala domov.

Večer dlho písala do denníka. Riadky a strany rástly; vložila do nich všetky vzbúrené city bohatého ženského srdca. »Nová tajnosť, nová tajnosť,« šepla, kladúc ubolenú hlávku na podušku, osvetlenú svitom lampy, pripevnenej na uhle domu. »V čom som vinovatá?« pýtala sa samej seba. »V tom, že utajila som prvé dobrodružstvo! Hriech jeden ťahá za sebou druhý . . . tretí! Nie! tretieho nebude!« riekla skoro hlasno, zavrela oči a pohrúžila sa v tmu, širokú hlbokú tmu.

Na druhý deň prišli z Kolesného pre Annu. Šťastný prosil, či ju smie odprevádzať. Zvolila,

ba rada bola, že nemusí sama cestovať. Elena letela im v ústrety na preddom, tu na poslednom schode zastala: bodlo ju niečo rovno do srdca. S voza pomáhal Albert sestre, ona dôverne oprela sa o jeho rameno. On ju takmer sniesol s voza.

Anna objala sestru a vybozkávala na malinové pery. Už túžila za ňou! Tak mnoho by jej mala rozprávať, tak mnoho vyjaviť.

Rozhovor viazol. Starý pán bol mrzutý, rheuma dostavilo sa. Pani Varínska sedela ticho a pozerala boľavým pohľadom raz na jednu, raz na druhú dcéru. Elena bola neobyčajno mlčanlivá a seriósna. Skoro ztratila sa z izby a počala upratovať sestrine veci, vyhodené z kufra. Padol jej do ruky sestrin denník. Počala čítať. Pri poslednom riadku zakvílila hlasno, bez slíz. Trápny to bol ston. Konečne dostavily sa slzy. Tiekly silným prúdom po sviežich lícach.

Šťastný odišiel skôr než obyčajno. Anna ho sama vyprevádzala. Na verande zastal.

»A sestrička kde?« pýtal sa.

»Zamkla sa v chyži; snáď ju hlava bolí.«

»Slečna Anna,« pohnutým hlasom riekol mladý muž, »buďteže mojím anjelom! Už ďalej nemôžem znášať pal citov svojich. Vy ste umná, hlboká duša, vy viete, ako korím sa pred vašou ženskou dôstojnosťou!«

Anna pozrela naňho veľkýma očima. Jej pery sa máličko pootvorily.

»Viedol som tuhý boj, zvláštny, snáď nebývalý. Dovoľte, abych vám ho otvorene vyznal. Láska vo mne zahorela! Dlhý bol process jej vývinu, dlho zrela. Teraz už dozrela; dve sestry stály večne pred zrakom duše mojej a sialy blažené blesky na môj život. Miloval som vás čistou, velikou, nezištnou láskou, hotový bol som život položiť za vás. Bol to nevšedný, oblažujúci pocit. On udržoval ma v čistej sfäre tichého, ideálneho žitia. Raz iskrily sa predo mnou temné, hlboké oči vaše, raz ožiarila sa duša moja jasným, teplým bleskom, prúdiacim sa zo sladkej bytnosti sestry vašej!«

»Čo vám je?« hlasno zavolala Anna. »Vy ste bledý, veľmi bledý! Vráťme sa!«

»Nie, nie, Anna! Zaklínam vás, počujte ma! Ja nerozmýšľal som o citoch svojich, ony mňa niesly, ako nesie rieka javorový lístok. Sú na polnočnom nebi dve blížence-stálice: jednaký je ich ligotavý jas! Duša rozopäla perute svoje, a letí, letí nesmiernym priestranstvom ta do výše! Lučezarne svieťa dve hviezdy-stálice: s ktorou splynie duša?«

Melodicky, mäkko, rojčivo znel hlas mladého muža. Vrelý, vysoký cit triasol sa v slovách idealistových. Poetická, vzletná myseľ Albertova unášala devu do fantastickej ríše, v ktorej sa tak dobre cítila. Aký to rozdiel medzi rečou chrabrého, reálneho Važeckého, ktorý vyznával

jej lásku s hodinkami v ruke. A predsa i tu i tam zvučala pravda.

»Process v duši mojej musel sa rozhodnúť! Rozhodla ho náhoda! Videl som vás unikať!«

Anna sa striasla.

»Unikať videl som vás! Mohutný, dravý orol zaklepal krýdlami na plecia vaše. Ja videl, ja mnel počuť van jeho perute.«

Anna schytila kŕčovite rameno Albertovo. Jej hruď dmula sa búrnymi vlnami.

Nezvučným hlasom pokračoval Šťastný, ktorému sladký oheň prebiehal žilami a nervami, keď pocítil to tuhé stisnutie svojho ramena rúčkou Aninou. »Rozhodnutie, možno, prišlo pozde! V tom momente, v ktorom videl som vás bežať tuhým krokom z osídla, *z osídla*, rozvila sa duša moja, srdce zaplesalo a zabolelo, povedomie zjasnilo sa, a nezvratne stojí napísané v prsiach mojich: ja milujem vás, dumná, nebeská sfinx, hádky dávajúca — nad priepasťou! Stojte, Anna! Tu verné rameno! Ďalej od priepasti vedie vás ono iste a blahorodne! Oprite sa smelo o túto hruď, berte toto rameno!«

Anna stiahla nazpak ruku a stála pred Šťastným ako hromom omráčená. Takýto východ rečí Albertových bol pre ňu hrozným prekvapením. Zabolelo, úžasne zabolelo Annu srdce, zakvílilo kvíľbou. Dlhé dumné, no pokojne prežité dni razom natkly sa na hranice, tiché, jednotvárne žitie razom zauzlilo sa, skomplikovalo

v dilemmy, vošlo na cestu náruživých potrasení. Vyznanie Albertovo bolo pre ňu osudným. V hmlu unikala jeho mäkká bytnosť, z hmly vyronily sa určité, obrovské kontúry druhého silného, záhadného, bohatierskeho muža; pred jej duchom rojčivá, ideálna príroda Albertova boriť počala sa so silnou, širokou prírodou divokého jazdca, ktorý hádže sa za ňou dolu strminou do chladných vôd rieky, vzdáva sa razom svojich radovánok, vyznáva svoje hriechy, stavia v svetlo len svoje temné stránky. Boj bol nerovný.

Citným, opravdovým tónom spýtala sa Anna:

»A sestra?«

Albert onemel. On znal prítulnosť ohnivej, náruživej devy, no považoval ju polo za dieťa. Strašné myšlienky prebehly mu hlavou. Asnáď Anna vie niečo, o čom on nemá vedomosti? Šťastný schytil sa za hlavu oboma rukama. V otázke Aninej znelo zreteľné *nie!* A v budúcnosti zašerelo sa zúfanie. Srdce v ňom zamrelo. Celú silu svoju sobral, aby hlasno nezakvílil. Tma zkrsla okolo neho zôkol. Obe hviezdy-stálice zmizly! Obe, nebo pnulo sa nad ním temné, strašné!

Vozík zarachotil pred verandou. Odviezol on mnoho múk, mnoho bôľov.

Anna vybehla do poschodia a zaklopala na dvere Eleninej izby. Nik sa neohlásil. Za ňou pribehla slúžka.

»Prosím, nech sa ľúbi dolu k pánom! Milosťpanej je zle!«

Bez dychu bežala Anna dolu schodmi. Z hostinej ozýval sa strašný, zúrivý hlas otca.

»Jašterica jašterice plodí,« hromovým hlasom kričal Varínsky, a jeho ťažké kroky bolo počuť na pitvor. »Ruším sľub svoj, ruším ho, Anna, ženština nešťastná! Kto tomu príčina? Veterné plemeno! Božia kliatba na teba, i kliatba obrazeného, zhanobeného starca!« Hlas Varínskeho počal chripeť. Medzi pausami ozývalo sa úpenlivé, hlasné plakanie Varínskej.

»Tu tvoje kapitále,« počúvala Anna pri dverách, »nechybí ani grešle! Choď k zmiji, tvojej svätuškárskej sestre, ktorá zhubila dieťa moje, moju nádhernú Annu!«

Anna potočila sa pri dverách. Pravou rukou oprela sa o vereje. Jej hlava pritisla sa k ramienku. »Bože môj, či som dobre počula?«

»Neskuč mi!« hrozne zahlaholil starík. Silné buchnutie bolo očuť. Anna sa vzpriamila. Odhrnula si pevnou rukou vlásky s čela a voľným krokom vnišla do izby. Jej bledá tvár vyrážala určitosť a prísnosť.

Na diváne polo ležala a polo sedela jej matka; vlasy v neporiadku visely jej dolu tvárou. Medzi poprevŕhanými stolcami, zdrúzganými hodinami chodil dlhými krokmi Varínsky. Strašné, nepekné veci musely sa udať.

Dvojmo vzplanul hnev starcov, keď vstúpila Anna. Zúrivý rehot zatriasol temer izbou. Ruka starca pozdvihla sa k úderu. Ticho, spokojno stála pred ním Anna, v úplnom povedomí čistej, nevinnej ženštiny. Ruka otcova pomaly klesala.

Čez mriežky detskej postieľky zasvietily dve veľké, nevinné očká. Milka zobudila sa na krik, zdvihla belavú hlávku a ustrašeno hľadela na otca. Potom položila sa a počala tichúčko plakať. Nik jej nepočul.

»Čítaj!« zareval starík zúrivo, »čítaj na hlas hanbu svoju,« a podal jej list, ktorý ona sama priviezla dnes s pošty a ktorý Varínsky otvoril skoro po odchode Šťastného.

Anna pevnou rukou vzala list, a čítala tichým tónom.

»Pozor! Jako priateľ vášho domu cítim sa byť pohnutým zjaviť vám nasledujúce: vaša dcéra Anna využíva svobodu pobytu svojho u obmedzenej tetky k postupkom, ktoré by mohly poškvrniť čestný, bezúhonný dom váš. Známy bonviván a Don Juan, barón Važecký, vedel využiť nezkúsenosť slečny. Neverím všetkému, čo koluje mestom, v ktorom ste tak čestne účinkovali, no isté je, že slečna Anna mala s Važeckým tajnú schôdzku večerom na mieste pustom a oddialenom od ruchu mesta. O barónovi nepotrebujem rozpisovať sa. Pozor! Váš oddaný ctiteľ Bárányi.«

»Anna! Zavráť hanobného lhára!« zaplakala úbohá matka.

»Nuž?« pýtal sa Varínsky so sršiacima očima.

»List obsahuje kus pravdy«, riekla Anna tým istým pevným tónom, akým čítala list.

»Pravdy, pravdy,« zasipel starík, »a ona to vie ticho povedať, s drzou tvárou kubeny, pred otcom, pred nešťastným otcom!«

»Anna!« zavolala zimničným, silným hlasom matka a padla bez seba na diván. Jej rozpletené, šedinou premiešané vrkoče padaly až na zem.

»Pomáhajte matke,« zakričala prsným, úzkostným hlasom Anna, a kľakla u diván k matkinej hlave. Horúce celovala jej bledé, zsinalé pery.

»Tak je dobre, tak,« dutým hlasom volal Varínsky, »spolu patríte, spolu! Dcéra hodná matky, matka hodná dcéry! Celujte sa, celujte! Už nepoškvrní bozk matkin dievčenské ústa dcérine.«

Anna nerozumela otcovmu zúreniu a zamestnaná bola jedine kriesením omdletej, ktorá sa pomaly preberala.

»Hanba zavisla nad vami a domom mojím!«

Anna vstala. Blahorodný, šlechetný oheň zaplál v jej očiach.

»Otče! Tu som, v tvojej moci! Tvoja vôľa, nakladaj so mnou, ako ti káže hriešny hnev!«

Starík ustúpil dva kroky nazad. Majestát akýsi vial z dcérinej postavy. Svobodne, smelo stála pred ním.

»No svätý pokoj mučenici, svätý pokoj biednej matke mojej!« Veliteľno, silno zvučal Anin hlas. Tak nehovorí padnutá ženská.

Varínsky ustupoval, ako pred ranenou ľvicou.

»Neprichodí mi výčitky robiť rodičeľovi svojmu! No beda človeku, činiacemu bezprávie ubolenej duši! Otče, matka moja je anjelom strádania!«

Aká sila, aká zničujúca, krotivá sila javí sa v slovách devušky! Dvere zatriasly sa silným privretím. Varínskeho nebolo.

Anna uložila matku. Vybehla k Elene. Dvere boly otvorené. Elena sedela pri stole, hlavu mala opretú na studenej table stolovej.

»Elenka!« ohlásila sa Anna, položiac jej ruku na plece.

Elena sa schytila. Bohatou vlnou lunily sa jej vlasy, mocná ich struja pokrývala jej pol tvári. Otvorom rozopnutých šiat belel sa sneh hrudi. Suchá kytka kvetov ležala pred ňou na stole. Elena ju schvátila, tisla k nahej hrudi, celovala!

»Čítala som, čítala!« zavolala náruživým hlasom. „*On*“ hovoril, „*on*“ nevážil si život, „*on*“ má silnú dušu! Hej, *on, on!* Jako kypí cit, jako zamiera duša duchaplnej, hlbokej umnice! Hlúpa hus môže umierať, môže hynúť! Nie jej škoda!«

»Elenka moja! čo sa ti stalo?«

»Rob len, rob nevinnú tvár! Nevinná si, viem! To osud, to Božia kára!« Nervósny plač vyrval sa z pŕs mladej devy. Hovorila plačúc, no nebolo možno poňať slova. Krásna jej tvár stiahla sa, ako keď dieťa plače. No tým hlbší dojem robil tento voľný, neumelý, vôľou, lebo ohľadmi nemierneny, detinský plač na Annu. Jej bolo jasné všetko! Suchú kytku, ktorú celovala Elena, dostala bola na svoje meniny od Alberta Šťastného.

»Keď všetko máš,« štkajúc hovorila Elena, »tu máš i toto!« a hodila suchú kytku sestre k nohám.

I silného ducha, aký býval v krásnych, hlboko cítiacich prsiach Aniných, chytala sa slabosť a zúfanie. Zmorená, strasená v osnovách duše, pozrela tupo na Elenu, odhrnula jej vlasy s tvári a bozkala ju na čelo.

Hnevno, náruživo pozrela na ňu Elena.

»Judášsky bozk?« opýtala sa silným prízvukom.

»Bozk sestry!« riekla ticho Anna. Jako dieťa počala Elenu vyzliekať. Skoro v ramenách zaniesla ju do postieľky, položila hlávku na jej vysokú hruď, a tu až vyronily sa bohaté slzy z jej očú. Máčaly ony sestrinu košieľku, i ňádra, pod ktorými búrlive, kŕčovite bilo náruživé, biedne srdce.

»Ach, a ty si dobrá?« jakoby zo sna hovorila Elena. »Ty mi nevezmeš miláčka môjho? Ja som tak často plakávala tu, na poduškách, plakávala radosťou! On bol vždy taký dobrý! Rád odpúšťal mi, keď som bola hlúpa, lebo vrtkavá! Nevedela som, že ho mám tak rada. Rovno ako brata! Nie ináč, viac! I ty, Anička? Bože, aká som ja nevďačná! Obrazila som ťa? Nešťastný denník... vidíš, tys' to všetko tak písala, ako ja to cítim! To ma rozčulilo! Spíš, Anička?«

Anna neodpovedala.

»Úbohá Anička! Ty všetko tak trpelivo znášaš!« Elena sovrela oboma ramenama hlavu sestry. Ich dych splynul v jeden prúd. Anna sa vyzliekla a ľahla si k sestre; nemohla ju opustiť.

»A to všetko stalo sa, že mám pred tebou tajnosti!«

Čez myseľ Aninu preletela úžasná predtucha. Ona zodvihla hlavu.

»Jaké tajnosti?«

Elena rozpovedala sestre obsah nájdeného otcovho listu na matku.

»Úbohá matička!« zalkala Anna a upadla v tuhý, mdlobe podobný sen. I Elena zaspala. Obe sestry držaly sa v objatí; izbičkou šumelo ich hlboké dýchanie, pretrhované stonmi.

V.

Nad vodou.

Bárányi a jeho lumpácka šajka postarali sa o smyslenie a rozšírenie klebiet. Vidinská bez duše prišla do Kolesného. Naľakaly, rozhorčily ju chýry, ktoré bleskom mluny letely mestom. Starý zamkol sa do svojej chyže: »Nech mi nechodí na oči!« zakričal. Trápne chvíle žil starý puritán. »Ešte nikdy nemal som príčiny klopiť oči! Teraz bál bych sa pozreť ľuďom do očú. Myslel som, že zacelená stará rana neotvorí sa viac! No nezvratný je Boží zákon: dedičný je hriech, on prechádza s rodičov na dietky.«

Muky, ktoré pocítila Anna, presahovaly temer jej duševnú silu. Klesala pod ich ťarchou. Všetka neresť, ktorá zastihla razom ich tichý dom, vychádzala z nej. I hnev otcov, i žiaľ sestrin, i mrenie matere, i zlomené srdce dobrého Alberta, to všetko volalo na ňu: tys' naším nešťastím!

Čo robiť, jak zachrániť sa pred zlobou, ako vymotať sa z labyrintu?

Kto bol vinovatý? On, jedine on, ktorý zamiešal sa násilne do jej sudieb.

V zúfalstve sadla k stolíku.

»Veľactený pane!« písala rýchlym, trasľavým písmom, »vaše chovanie sa oproti bezbrannej deve bolo pôvodom špatných klebiet. Tu pri-

kladám list vášho priateľa Báránya, on vysvetlí vám všetko. Vy zkazili ste život môj a podkopali mier duše mojej. Mestom idú chýry, ktoré vrhajú špatné svetlo na mňa i dom náš. Vy sami najlepšie viete, aké bezzákladné sú všetky tieto pletichy. Jestli máte čo len kvapočku sľutovania, napravte, čo ste pokazili. Prinavráťte dcére otca a otcovi dcéru.«

Prečítala polohlasne riadky svoje a žasla. Veď to nový prečin. Ona prosila ho, aby vzdialil sa a viac nestíhal ju, a teraz ona sama blíži sa k nemu, ktorý snáď je pôvodcom lživých chýrov. On držal slovo svoje, ona mu dáva príležitosť, aby ho smel beztrestne zlomiť. A ako sucho znejú jej riadky. Čo môže on urobiť?

Trasľavou rukou pratala lístok do obálky. Štrnásťročný šuhaj stál v chodbe, on ho mal zaniesť. Na takéhoto šarvanca sveriť mala tajnosť svoju. Čo z toho povstane?

»Bež rýchlo,« riekla šuhajovi a dala mu lístok.

V chodbe v kútiku bavily sa deti.

»Budeme sa hrať na apuška a mamičku,« riekla Milka svojmu bračekovi s vážnou tváričkou. »Ty, Janko, budeš apuškom; hreš ma a krič, ja budem plakať.«

Anna striasla sa. Vrúcne vybozkávala Milku a v rozčulení vybehla do záhrady. Pusto bolo už v nej. Mrazy uspely vyničiť rastlinstvo. Rýchlym krokom chodila po vlhkých, pieskom

posypaných chodníkoch. Rozdráždená, netrpelivá, ani nebadala, jak sychravo podúval októbrový vetor. Potom schytila sa k matke.

Matka ležala v nedbalkách na svojom diváne. Žlto-bledá jej tvár bola výrazom nekonečného bôľu.

»Bližej, bližej,» riekla svojej dcére. »Anna,« pokračovala potom, »verím, že zabrdly sme do sieti nedorozumenia. Tys' neschopná nepekného postupu. Staraj sa smieriť a udobriť otca! Bližej, bližej,« šeptala Varínska. Anna priložila ucho k ústam svojej matky.

Nastala spoveď, trápna pre matku i dcéru. Varínska vdýchla do nej bôľ celého života svojho. Anna sotva dýchala. Jej líca zahorely rozčulením, oči naplnily sa slzami. Celovala vrúcne vychudlú ruku matkinu, schovávala na jej prsiach svoju tvár.

»Odpusť, odpusť mi i ty,« šeptala Varínska, »skoro zjavím sa pred trónom Božím! Anna, milá Anna, viň k srdcu svojmu biednu Elenu. Buď jej matkou.«

Ďalej nemohla, zažmúrila oči a ležala ako mŕtva. Áno, ona bola pre radosti žitia odumretou ženštinou.

Popoludní vyšla Anna z domu. Zďaleka videla posla svojho blížiť sa k dedine. Mocne zabúchalo v nej srdce, keď jej odovzdal karôtku vo vkusnej obálke.

»Milostivá slečna!« čítala Anna. Zubaté slniečko jasenné osvecovalo biely papier, až oči

bolely. »Klebetníka stresce jazdecký bičík môj, vy čistá výndete z pletích, ako severná hviezda. Svoj život položím za vás a česť vašu. A teraz ešte jedno slovo. Neblížil som sa k vám dľa sľubu svojho, no hnusná lož nevdojak nadpriadla naše styky. Neodháňajte od seba človeka, ktorý vám ďakuje precitnutie k opravdovému životu! Dovoľte, abych prehovoriť smel s vami bez svedkov. Zajtra čez poludnie očakávam vás u rieky. Príďte v mojom i svojom záujme.«

Doma našla Anna Šťastného. Bol bledý, zmorený až k smrti. Pýtal sa po Elene. Elena nevyšla zo svojej izby.

»Choďte k nej,« šepla Anna biednemu Albertovi, ktorému akási tajnosť tlačila dušu. On nevoľne poslúchol. Našiel ju tichú, no smutnú. Oči jej svietily zimničným bleskom. Poprosila ho, aby sadol.

Srdce idealistovo zamrelo, keď videl premenu, ktorá sa stala s veselou dievčinou. Ona niečo schudla a pobledla.

Dlho sedeli oba bez slov. Konečne Elena ztratila rovnováhu, hodila hlávku na operadlo diván a z pŕs jej dralo sa suché stonanie.

Albert skočil so stolca a chytil ju za ruku. Ústa jeho dotkly sa devinho čela. Ona ovinula ruky okolo hrdla jeho silou nadprirodzenou... On chcel vysvobodiť sa — nemohol. Klesol k nej na diván.

»Spamätaj sa, dieťa, dieťa!« hovoril k nej.

Samému bolo bôľno. No krv horela v ňom, tepny slychové bily. Schytil ju mocne, a pokryl jej tvár, hrdlo i hruď bozkami náruživými. Triasol sa na celom tele. Postava Anny unikala pred ním, prevahu brala krásna Elena! Hádka bola rozlúštená.

Niekto zaklopal na dvere.

Blahoslavená ruka! Šťastný vyšiel z izby a zanechal tam rozčulenú devu v palu strasti, zničenú, pred samou sebou zahanbenú a zlomenú.

V chodbe stála Anna.

»Bože môj, i vy strádate,« riekla, vidiac jeho tvár, ktorá nosila znaky zúfalstva.

»Pred vami nemožno nič ukrývať, Anna! Máte pred sebou bludného, slabého muža! No on zase všetko napraví. Dnes išli moji sekundanti s kartelom k barónovi. Anna, hovorím vám to preto, že ste silná deva — sestre nerieknite nič. To bude posledná moja služba; nie to chvastúnstvo, nenie to hračka na bohatiera. Iného východu niet.« Albert pozrel smutno na Annu, no z tvári svietila mu odhodlanosť.

Anne vyhrkla krv do tvári. Zas nová zápletka, výhľad na strašné potrasenia.

»Chcem potrestať haniteľa vášho; tak rád položím i život za vás, ktorý vám venovať nemožno. Vaša sestra je na duši mojej!«

Anna nemo stisla Albertovu ruku a ušla k sebe. Sotva že ju nohy niesly. Triasla sa a bála o oboch... no v bôľoch a úzkostiach

povstávala a k povedomiu prichádzala jej láska k divokému jazdcovi. Kľakla na kolená a zopäla ruky k obrazu tŕním korunovaného Krista.

»A ja ho milujem neskonále, všetkými orgánmi biednej duše svojej! Viem, že nasledovať musí doživotné strádanie... ja znášať chcem všetky muky trpelive. Milujem ho s bázňou a obdivovaním, ako kocháme sa v kráse a sile búrky nebeskej. Bože, nech dotkne sa ruka tvoja tohoto boľavého srdca! Pomôž, pomôž ty sám, posilni, posilni klesajúcu dievku svoju..«

Bez zaklopania vošiel do izby otec.

Tuším ostarel sa po tieto dni.

»Vieš,« počal tichým hlasom, »že rád vidím jasno pred sebou! Pološero umučí ma. Chcem poznať hĺbku tvojho i svojho nešťastia. Chystám sa k barónovi, no po slepačky nechcel bych hmatkať. Tu stojím pred tebou ako otec, na Božom mieste. Otvor mi srdce svoje, dcéro, mne treba znať všetky jeho hriešne tajnosti.« Starec zlobno, urputno hľadel na dcéru.

Anna chytila ho za ruku a tichým hlasom rozpovedala mu všetko. Starcovi zasvietily oči, keď zvedel o mužnom postupe Šťastného. »Ty nepôjdeš dnes?« pýtal sa láskavým, krotkým tónom.

»Nie,« určite odvetila Anna, a srdce jej zatriaslo sa kŕčovite.

Uspokojený vošiel otec k svojej žene. Dlho hovorili, bez búrky, bez rozdráždenia. Konečne

sklonil sa starík k žene, vzal jej hlavu do oboch rúk a pritisol k svojmu lícu. Oči jeho zvlhly. Varínska usmiala sa šťastným úsmevom. Prvý raz pocítila akúsi ľahkosť na srdci. Mier bol medzi ním a ňou! Tichý, posvätný mier, dosiahnutý veľaročným pokorným strádaním.

Na druhý deň zase rozhovorilo sa celé mesto o Važeckom. Akoby nie! Ráno stretol na ulici Báránya a vyobšíval jazdeckým bičíkom po ušiach i tvári. Nadto počaly kolovať chýry o nových súbojoch. Celé romány povstávaly, celé spústy dobrodružství znali zvedaví ľudia.

Važecký po vykonanom potrestaní starého Falstafa šiel zrovna k Šťastnému.

»Pane, vy ste boli takí láskaví poslať mi výzov,« riekol pokojno, ako by išlo o pletku. »Prišiel som vám oznámiť, že my dvaja nebudeme sa biť.«

Šťastný zbledol.

»Ešte menej budeme takto vyjednávať,« zlobne riekol Šťastný, ktorému zuby zajekotaly rozčulením.

»Nie tak ohnivo, pane pravotár. Treba vec ticho uvážiť. Čím som vás obrazil?«

»Obrazili ste devu a dom, ktorý mi je blízky.«

Barón sa usmial. »Odpustite; čo vám svobodno, dovoľte, aby bolo i mne. Vy ste sa zaľúbili, ja taktiež. Vy hľadáte výraz dať citu svojmu, ja taktiež; ja čestne smýšľam, nie menej

ako vy. Načo tu krv? Od nás oboch nezávisí rozhodnutie pravoty. Robím vám návrh: Prosil som slečnu o polhodinky rozhovoru. Pyšná lesná víla nepríde. No vec musí sa skončiť. Keď nechcel vrch k Mahomedovi, išiel Mahomed k vrchu. Stojím k vašim úsluhám: voz môj stojí pred domom! Poďme oba rovno čez bránu, opustíme bočné cesty. A čo sa týka toho obrazenia: pane, to nenie tak zle. Človek neobráža sochu svätice, keď týka sa perami jej šiat. Vložme spor náš do rúk Anny Varínskej. Prisahám, že mi jej slovo bude zákonom.«

Šťastný prekvapený bol priamou rečou barónovou; videl, ako vybruje v črtách jeho muka, cit a náruživosť.

»Že mi je česť Anny Varínskej drahocenná, dokázal som dnes; jasným písmom poznačil som to na červenú tvár Báránya; dajte mi ruku svoju. Buďme priatelia!«

Hlas Važeckého znel úprimne, otvorene.

»My sa máme biť?« pokračoval Važecký, »a tým stvrdzovať a pravde podobnými robiť domnienky, že stalo sa niečo záhadného? Nie, Anna Varínska je čistá, vysoká ženština: načo meno jej zafarbiť purpurom krvavým? Možno, že strhol vás cit — snáď ten samý, čo vyhodil mňa z pohodlnej dráhy životnej. Eh bien! Znám trpeť i postrádať, kde to musí byť. Samotrapiteľom nie som. Ešte menej mám chuť hrať drá-

mu na radosť tejto malomestskej čeliadke. Ešte raz, sem ruku!«

Šťastný schytil jeho pravicu... Bol odzbrojený. Cítil ťarchu svojho previnenia. Veď on bol slabúchom pred mladuškou devou, dal sa uvliecť — nadužil dôveru a náruživé srdce! Jak nevinný bol oproti nemu Važecký!

Úžasom naplnila sa duša Anny, keď videla, ako barónova brička vjechala do dvora a z nej vystúpil on s pravotárom.

Anna bežala bez ducha do svojej chyže. I tam cítila nepokoj, hodila na seba mantilku a ušla zadnými dvermi. Jako bez seba ponáhľala sa závozom k rieke. V zbúranej búdke zmorená klesla na drnovú lavičku. Jasné jasenné slnko svietilo čez ošarpaný buk. Stíny ratolesti padaly na jej zduchovnelú bledú tvár. Važecký mal s Varínskym vážny rozhovor. Privolali matku. S jasnou, spokojnou tvárou vyšiel Važecký; našiel Elenu so Šťastným. Oba mlčali a iba časom pozerali druh na druha. Keď vyšiel barón od starých, Karol Varínsky schytil ženu svoju, zdvihol ju jako dieťa a starostlive položil na diván.

»Odpusť mi, odpusť, Anna!« riekol citným, teplým tónom, kľaknúc jej k hlave. »Tys' vychovala mi strojnú, krásnu dcéru, vysokých citov, nevšednej sily!«

»Ty odpusť!« zašeptala Varínska a položila ruku na jeho šediny.

»Mladý oheň rozohrieva mi srdce, Anna, ja cítim odblesk citov, ktoré mnou potriasly tam pod jabloňou, keď som prvýkrát sovrel ťa do náručia! Preč, ťažké sny! Boly to iba sny. Anna, zabudnime ich. Poď k životu, nech zajasá sa nám jeho posledné dejstvo, ako to dnešné, jasné jasenné slnko!« Zo srdca staríka vymizly všetky tiene. Ako dieťa plesal, smial sa, žartoval. Tichý, lunný svit očú jeho ženy dokazoval, že sa cíti krásna jej duša šťastnou.

Milka vbehla do izby. V nedorozumení zostala stáť vo dverách a položila prstoček na ústa.

»Poď sem, Miluška!« zavolal otec. Rodičia celovali svoje mladé dieťa. Z očú dieťaťa vyronily sa slzy.

Važecký volal Šťastného pred súd Anny.

»Rozhodla Elena,« riekol so šťastným úsmevom. Purpurom obliala sa tvár devina.

Važecký vyšiel. Povedali mu, že slečna išla do hory. Skoro behom vnoril sa do jedličia, nehľadiac na chodník, zamieril prosto k priehlbine. Vlhké vetve jedličia bily mu do tvári.

Anna skríkla prenikavým, silným hlasom, keď videla Važeckého. Oči jeho svietily ohňom, krok jeho bol pružný, sila mužská javila sa v jeho pohyboch.

»A teraz rovno k cieľu, Anna, lesná víla,« riekol rozčulením trasúcim sa hlasom. »Tu si v mojej moci. Vzdaj sa, dämon!«

Asi šesť krokov pred devou zastal. Anna zaplakala nahlas.

Ako jeleň podskočil k nej Važecký.

»Slzy tvoje zľúbam s tvári tvojej! Smej sa, dievča! Zaplesaj, zajasaj! Buď veselá, Anna; nik nevyrve ťa z ramien týchto. Poď na skalné, orličie hniezdo! Obnovím starý kmeň! Svieže detušky vidím na lone tvojom, silné telom, zdravé dušou!« Važecký zdvihol devu k prsiam svojim.

Zašumely jedle nad milujúcimi! Ticho ruka v ruke šli domov.

V bráne vítala ich Elena. Ona kryla tvár na prsiach sestriných. Pokorený a na pravú cestu privedený idealist stál na verande. Z dvier vyšli starí...

Šťastný úsmev svietil na ústach Varínskej.

»Apuško!« zavolala Elena, »nechcel si písaných románov, tu máš nepísaný, skutočný román.«

»Celú komédiu, Elenka,« odpovedal starík a bozkal žene svojej ruku.

»Zaprášené fľašky zo sklepu!« riekol veselo Varínsky, »obnovil sa a osviežel dom môj! Chvála tebe, Hospodine!«

L'alia.

Novella.

(1880.)

I.

Letohrádok.

Medzi vínohradmi, pestovanými dľa najmodernejších ekonomických zásad, vypínal sa dvojposchodný dom. Z dvorany v prvom poschodí zaznievala cigánska hudba. Slnko sa chýlilo k západu a osvecovalo pahorky, za nimi stálo dosť vysoké pohorie, ktorého jeden vrchol okrašľovala zrúcanina starého hradu. Po nebi pluly ľahké obláčky, na západnej strane ružové, v prostred neba biele, ale na východe kabonily sa do šeda. Bezveterné ticho ležalo na kraji — po sparnom dni ticho takéto veľmi milo účinkuje na čuvy človeka.

Neďaleko od letohrádku stála medzi riadkami bujných rév záhradná búdka. Sedela v nej Anna Bysterská, osemnásťročné dievča, blízka rodina pána Záhajského, bohatého agenta a majiteľa letohradu a utešených príslušností. Oproti nej sedel pán stredného veku, menom Ľudovít Branský, úradník veľkého panstva grófov Žulinských. On neprichádzal k Záhajskému s tými istými úmyslami ako iní hostia, ktorí bezočate

využívali bezhraničnú pohostinnosť, povedzme pravdu, hýrivosť domáceho pána. On naopak prichádzal z čistého úmyslu, nakloniť svojím vlivom Záhajského k tomu, aby pamätal na budúcnosť a smieril sa so svojou ženou, ktorá pri všetkej svojej láske k mužovi nemohla hľadeť na rozviazaný život Eduarda. Eduard Záhajský mal zriedkavý dar nadobudnúť peniaze. Jeho agentúra pri kúpach pozemkov niesla mu báječné summy, a len tak dalo sa vysvetliť, ako mohol tento pán denne vyhadzovať toľko peňazí na svoju a svojich vždy prítomných hostí hýrivú zábavu. Jelenice a ustrice, šampaňské, bordeaux a podobné lakoty boly denne na jeho stole, obťaženom ťažkými striebornými násadami a vásami, z nichž svietily kytky najdrahšieho kvieťa — a to v zime ako v lete. Medzi zimou a letom bol rozdiel iba, že v zime býval v Krakovanoch, dosť biednom slovenskom meste, a v lete v hore opísanom vínohradnom stavisku. Bezdetný, rozlúčený so ženou, ohorčený, viedol lukulský život nie hádam z osobnej náruživosti. Keď kolo neho všetko topilo sa v drahých vínach, on bol triezvy a mierny, keď všetko rojilo sa v divom shone, on sedel ticho na húpavom kresle, ozdobenom kožou z jaguara, a ticho hľadel do divej trmy-vrmy.

Bystrý jeho rozum a zdravý úsudok nemohol sa mýliť dotyčne hodnoty a duševnej a mravnej vlastnosti tých, ktorí ho obsypávali

najvyberanejším lichotením, — ale on ich trpel, ba nie len trpel, ale zdal sa byť nespokojným, keď niektorý typus hýrivcov chybel v jeho spoločnosti. Galantné dámy boly otáznou okrasou preplneného stolu a utešených salónov. Žilo sa uňho, ako hovoríme, vospust sveta. Do tejto zdusenej atmosfäry dostala sa Anna Bysterská, sirota po bohatých rodičoch, základom testamentu, ktorý ju priviazal na dom tútora: Záhajského. Vyrástla v dedinskom zátiší pod dozorom starej svárlivej tetky, ktorá nemohla vystáť kvety, vtákov a vôbec voľný vozduch, a preto väznila seba i Aničku v nízkej chyži. Môžme si predstaviť, že priechod z tichého do divého života bol rychlý a okúzlil bájnou krásou mladé dievča. Ešte neuplynulo od jej príchodu ani štrnásť dní, keď ju nachádzame v búdke s Ľudovítom Branským.

»Teda vás tiež zadivily tie kontrasty,« hovoril ticho Branský, hladiac si dlhú, tu i tu šedinami pokropenú bradu. »Mne sa to veľmi páči u vás! Vy viete mysleť!«

»Treba k tomu takého umu?« zavznel strieborný hlások dievčaťa, na ktorého tvári horely ruže, zapríčinené nedávno zakončeným tancom. »Páčte len ta dolu — biedna dedina, strechy otrhané, komíny sa nakrívily, ako hlava Paráka pri piatej buteľke šampaňského. A hľa, tu damast a zlatohlav, koberce a indické látky, perly a diamanty. Jedno má divý kontrast za seba:

zväčšuje dojem toho i onoho. A tam tá hŕba mlatcov! Vracajú sa z panskej stodoly, kde robili celý deň cupy-lupy, cupy-lupy (Anna spravila k týmto posledným slovám takú milo-podivnú tvár, že sa vážny ináč Branský ľahko usmial), a čo najdú doma? Bože môj, znám to, znám. Málo čo viac, jako biedu! A tam hore v jedálni hodil rapavý Kaprosy štrasburskú pastetu sluhovi do chrbta! Ujček sa tomu chutno zasmial!« Anna volala Záhajského ujčekom z detinského zvyku, bárs ich rodinné spojenie bolo niečo ďalšie od ujčekovstva.

Branský pohladil si bradu (robil to vždy, keď bol rozčulený), vstal zo záhradného stolca a tak sa objavil v celej svojej mužskej kráse. Roky a život plný práce neboly v stave skrušiť jeho sviežosť a pružnosť. Už neďaleko päťdesiatky, držal sa strunovite a rovno. Tvár jeho dokazovala, že sa veru ani pred slnkom, ani pred vetrom neskrýval, i ruky jeho svalité a ohorené poukazovaly na muža-hospodára. Jeho prešlosť bola jednoduchá, nedobrodružná. Zo škôl ho skoro vyhnal mládenecký oheň, s ktorým sa hodil medzi posvätencov, zaujavších sa slovenského národa. Prenasledovaný, honený a nenávidený mladík mal v sebe priveľa samostatnosti, aby v takých okolnostiach pokračoval v štúdiach; stal sa pisárom pri dolnozemskom panstve a dokázal sa spoľahlivým, umným a verným človekom. Keď už vyšvihnul sa

na hodnosť kasnársku, zatúžil po svojej užšej slovenskej domovine a stal sa protekciou Záhajského riaditeľom panství grófa Žulinského, panství to len pred niekoľko rokmi prešlých do rúk grófa zpod štátneho sekvestru, do ktorého dostaly sa preto, že otec mladého grófa zúčastnil sa bol činne v revolúcii, v ktorej i život utratil. Skromnosť a sporivosť Branského priviedla na stupeň samostatného dobrobytu. Mládenecký oheň, ochladený vekom, utiahol sa do hlbín jeho slovenskej duše, a tam, hoci nie tak divo, ale zato trvácne háral. Prebleskovanie jeho na povrch bolo riedke, zato však neunavená činnosť prejavovala denne, že predsa nevyhasol. Záhajský, omnoho mladší jako on a pravá protiva jeho rázu, prislúchal s minulosťou svojou do protivného táboru. Bol on synom času, synom dňa, ba povedzme, deckom hodiny. Nepatril síce k najobecnejším rázom, ukázal všade a vždy gavaliersku formu, ale hĺbka a princíp boly mu nikdy nepoznanými pochopmi. Ba práve ostré jazyky (z ktorých mnohé sa v jeho šampaňskom kúpaly) šuškaly o agentúrach a obchodoch Záhajského, ktoré maly vraj veľkú podobnosť s činmi, v trestnom práve zovrubne definovanými. Známosť týchto dvoch tak rozdielnych mužov bola stará. Záhajský ctil Branského, ba môžme povedať miloval ho. Branský so svojej strany cítil akúsi otcovskú náklonnosť k nenapraviteľnému már-

notratníkovi, hoci od duše nenávidel život v Krakovanoch a na letohrade. Najviac ho bolelo, že si Záhajský odcudzil svoju manželku Eulaliu, ktorej neobyčajná krása a vzorná čestnosť uznaná bola pred celým svetom. Jej odchod z manželského domu bol odôvodnený: nemohla prelomiť spustlý život svojho manžela, a jako žena nemohla taktiež prebývať pod jednou strechou s vyvrheľmi celej veľkej stolice, s rozuzdenými ženskými a ich nečestným dvorom.

»Už domov, pane Branský?« preriekla zamyslená Anna. Ruže horúčosťou vylákané boly zmizly s jej krásnej, živej tvári. Tým živšie svietily dve hlboké očká, tým jasnejšie bolo jej čielko. Okolo úst, niečo zovrených, ale pritom ladných, hral jej úsmech.

»Domov, slečna! Vy zostanete dnes zas do druhej v tamtom raji! Dobrú zábavu!« Slová tieto preriekol Branský na polo ironicky. Takto si ešte nikdy nedovolil hovoriť. Do duše mladej devy slietol zrazu akýsi stín! Ona rada počúvala vážne reči Branského, ktorý nikdy nekritisoval a ničoho nehanil v jej prítomnosti. Teraz prvý raz zavznelo niečo z jeho úprimných úst, čo sa podobalo hane. Ona si nebola povedomá viny. Ako dieťa znala Záhajského, a milovala ho ako štedrého darcu cukrovín a nežných hračiek. Rodičovská vôľa prikovala ju k tomuto domu. V čom väzí chyba? Ale aj to znala od dávna, že Branský nehovorieval po darom-

nici. »Prečo nezostanete u nás?« preriekla, a ruže počaly opätne kvitnúť na jej hladkej, polo detinskej tvári. Boly to však už celkom inšie ruže. Tak sa asi rozdeľovaly, ako stolistá od pivonky. Branský udal príčinu — obyčajnú vec, a vzdialil sa. Stúpajúc kresanými schodmi, ktoré zo záhrady viedly na hradskú, obzrel sa. Obloky domu boly už živo osvetlené, hoci bolo vonku ešte dobre vidno. Divoký nápev tlačil sa čez spustené šalokátre. V prízemnom oddelení vadili sa kočišia. Surový vypitý ich hlas dobre súzvučal s hudbou. Branský sa zasmútil. Na jeho tvár sadla bolestná zádumčivosť Prašnú cestu zanechajúc, šiel lúčnym chodníkom k svojmu bytu v Rakovských majeroch. Vozduch bol svieži; letná neha ozdobila večer svojou nádhernosťou. Vo vysokej tráve škriekal chriašteľ, zďaleka ozýval sa hukot vozov, idúcich hradskou. S vŕšku bolo počuť ťahavý nemelodický spev pastiera. Melancholické tóny vrývaly sa tak hlboko do duše pútnika! Koľko bolo v nich smútku, koľko citu osamelosti a tajného utrpenia.

Anna opustila besiedku. Vinica široká a pyšná tiahla sa ponad letohrad. Hlbokou brázdou pustilo sa dievča nahor. Z prava i z ľava, okolo bielych novozastrčených palíc, pnuly sa bujné kre révové. Pod širokými, intensívne zelenými listy ukrývaly sa drobnozrnné, nezrelé ešte strapce hroznové. Miestami stála broskyňa, ako by bola strážkyňou nad nízkym proti nej

viničom. Anna stúpala spešne. Mladé prse voľne dýchaly do seba balsam letného vzduchu. Pod širokou jabloňou zastala a zahľadela sa v diaľny kraj. Slnko bolo práve zmizlo za obzorom. Svrčky húdly svoje piesne a na jabloni pišťaly zaspávajúce vtáčky. Hudba a temný hluk ozýval sa z letohradu.

»To je raj, teda raj!« prehovorilo dievča, a akási nepochopiteľná slza vyronila sa jej z temného oka. Jak mohly jednoduché slová starého známeho zanechať bôľny pocit v nej? V tom niečo šuchlo za ňou. Naľakané dievča sa obozrelo, ako by ju mal niekto dolapiť pri zakázanom, nepeknom skutku. Mladý zajaček šuchol to, vyskočiac z vínohradnej húštiny. On sa sám naľakal, sadol na zadné behy a s naježenýma ušama hľadel na devu. Tak stáli chvíľku — hrdinskí protivníci, až pohnutie rukou zapríčinilo, že zajac zadupkal zadnými behami a zmizol v bujných listoch viniča. Anna sa chutne zasmiala. »Myšlienka ma zasmútila, zajaček ma naľakal. Huš, huš, obidvoje.« Na samom vrchu stála filagoria, ta sa obrátila švarná pútnička. Výhľad z filagorie bol okuzľujúci. Na jednej strane obrubovaly vrchy obzor, ale ďaleké vrchy, tak že medzi nimi a stanoviskom naším (jestli totiž láskavý čitateľ nasledoval za pružnými krôčkami Anny Bysterskej) nachádzala sa celá malá krajinka s dedinami a mestečkami, rozloženými na vlnisto-vŕškovatej pôde. S druhej strany bola úzka dolina, ktorej druhá strana

pokrytá bola horami; keď oko pozorovateľa nasýtilo sa veselého pohľadu na šíru diaľ, mohlo tu zas odpočinúť na obmedzenejšom a zasmušenejšom obraze: vôbec založenie vinice a letohradu na tomto bode dokazovalo dobrý vkus a rozumný rozhľad. Anna sa oprela na stĺp filagorie a hľadela zamysleno do diaľky. Posledné blesky zapadajúceho slnka osvietily jej gaštanové vlasy a nežné líce. Bola naozaj krásna — ešte málo času ubehlo, čo detinstvo zanechalo jej voňavú hlávku a živé srdce. Prechod takýto okrášli pannu akýmsi tajným kúzlom — ona stane sa neurčitou bytnosťou, záhadným tvorom, v ňomž ihrajú city »ako bublinky a mysle ako mušky na slnci.« Akási neurčitá túžba ovládne srdcom, nepoznaný bôľ a nepoznaná radosť vedú boj. Pod slnkom niet nič sladšieho ako svieže panenstvo dcér ľudských. Vôňa nebies, zvuk lutny!

Anna utratila zavčasu rodičov, a najmä matku, na ktorú sa len slabo rozpomínala. Takúto ztratu nenahradila všetka láskavosť rodiny, láskavosť dosť pohodlná, lebo nežiadala obetí preto, že sirote zostal po rodičoch dostatočný majetok. V duši skoro osirotelej devy zostane vždy náklonnosť k smútku, alebo cit samostatnosti. Anna Bysterská pocítila i jedno i druhé, a preto chvíľami vyhľadávala samotu.

Nasýtiac sa pohľadu a sviežosti večera, sbehla deva dolu k letohradu. Z dvorany ozývala sa hudba a dupkanie párov tancujúcich polku.

II.

Pohuľanka.

Anna vstúpila do dvorany preplnenej tanečníkmi. Slúžny Masloň podal jej ihneď rameno. Tento pánik mal päťsto zlatých platu za svoje neoceniteľné administratívne služby, ale to naskrze nehatilo, že strovil do 800 zl. na svoje obleky, ktoré, primerane tehdajšiemu bláznivému času, blýskaly sa všakovými magnátskymi okrasami. Boly to naozaj také časy, že i biedny dedinský Židáčik pýšil sa v atile a predával za špinavou smradľavou pudlou šnúrky v ostrohách. Prečo by teda slúžny nemohol nosiť aksamity a zlaté šnúry? Na majetku, ktorý prináležal niekdy jeho pánu otcovi, dominoval už síce Abraham Diamant, úhlavný úžerník celého kraju, ktorého meno vidno bolo temer na všetkých ťarchových listoch pozemnej knihy. Hja! v tých rokoch, v ktorých hrá moja povesť, mal úrad a úžera zlaté dno. Prvý ho už zčiastky utratil, zato sa dno úžery premenilo v diamant, rubín a — zemiansky titul.

Anna sa o chvíľu točila v tanci. Polka zamĺkla a ju nasledoval čardáš. V tej dobe mal tento tanec divoký ráz, že naozaj upomínal na čárdu. Smiešno i pomysleť naň. Mladí ľudia robili zo seba najgrotesknejšie karikatúry. Jeden vyskacoval ako potrhlý na jednej nohe, druhý sa točil ako vreteno. Zase iný prešľapoval no-

hami ako podagrista a iba pleciami dokazoval, že kráča dľa taktu muziky. Raz zdvihol ľavé, raz pravé plece, a potom obidve, tak že mu hlava medzi ne padla. Iný párik zase lietal dvoranou ako vietor, nemilosrdne strcajúc svojich spolutanečníkov. Rozjatrenosť niektorých tanečníkov bola taká hrozná, že hodili svoje podperené klobúky na zem a krepčili po nich, kdežto zase iní kľakali raz na pravé, raz na ľavé koleno. Treba si len predstaviť ešte obleky, v ktorých tehdajšia spoločnosť oblečená bola: pestré šnúry, široké von trčiace rukávy na košeliach, vysoké čižmy so strapcami, mentieky najrozmanitejšieho tvaru — a odkryje sa očiam našim zajímavý obraz, ktorý veselo môže konkurrovať s bazárom v Delhy.

Masloň bol náramne rozprúdený. Skoro v povetrí nosil svoju tanečnicu, ba so dva razy ju skutočne vyhodil do výšky, čo sa veľmi dobre robí v dedinskej krčme, keď mladý švarný sedliacky šuhaj takto zvŕta svoju búbelatú frajerôčku, čo však veľmi zle svedčí v spoločnosti, ktorá chce byť vzdelanou. Anna to cítila, ale plávať proti prúdu nemohla.

V bočnej izbe sedel Záhajský v kolimbavom foteli; pod nohami mal prestretú kožu z tygra. Okolo neho niektorí starší páni viedli tuhú politickú debattu, ako by od jej výsledku záviselo blaho človečenstva. Divoké hlasy hudby šumely a splývaly s náruživými rečami. Konečne hudba

6*

umíkla a hostia sa valili čez bočnú izbu do jedálne, kde bol prikrytý stôl. O pár minút boly všetky miesta obsadené. Predsedníctvo viedla barónka Perlingová, staršia dáma, ničmenej úsilne oddaná radostiam tohoto pozemského života. Jej prešlosť bola taká strakatá, ako jej drahý shawl, ktorý jej visel plecom. Nebohý jej pán manžel, barón Perling, našiel ju medzi kulisňami divadelnými ako tanečnicu tretej triedy — nasledovala známosť, a to dlholetá, ktorá sa končila, nie ako obyčajne, večným rozlúčením, ale manželstvom. Stáva sa to. Vdovské právo učinilo z biednej baletky majetnicu veľkých pozemkov, ktorých dôchodky ona ešte dosť statočne upotrebovala. Ďalej bol v spoločnosti tejto pensionovaný úradník Haštal, ktorý rád pri stole zaspal, a keď ho zobudili, nikda neuznal, že by bol zadriemal. On tvrdil, že každé slovo, v spoločnosti prednesené, počul a rozumel. Komisár nad cestami Kaprossy (aj tento úrad patril vtedy medzi exkvisitnosti), muž rapavý s červeným nosom a večným hlúpym úsmevom na tvári, sedel ako tŕň medzi dvoma dámami. Na konci stola usadil sa ako obyčajne Záhajský a meral svojima veľkýma očima svoju spoločnosť. Večeralo sa šumne, nenútene. I táto nenútenosť bola vecou módy. Volali to »nemzeti,« upomínalo to však na bordell.

»Novina, pánovia, novina!« počal Kaprossy, »dostal som zaručenú zprávu, že gróf Žulinský

dostal súpera na podžupanský úrad, a to nebezpečného!«

»Sú tie vaše zprávy také pravdivé, ako vaše poľovnícke dobrodružstvá, ktoré ste včera rozprávali?« pýtal sa Masloň, ponúknuc svoju švarnú súsedku Annu kolujúcim jedlom.

»Kto by to mohol byť?« spytoval sa zvedavo Haštal. »Hádajte, páni!«

»Asnáď pán slúžny Masloň,« povedala barónka za vrch stolom s príjemným úsmevom, »lebo som počula o jeho záletoch. Inu, kto má vysokú protekciu —«

»Oh, prosím, prosím —« vyhováral sa oslovený, »nie som taký ctibažný, a pani barónka drží úradné cesty k hlavnému županovi za zálety. Ráči sa mýliť, a veľmi mýliť!«

»Vidím, že je panstvo na krivej ceste,« pokračoval Kaprossy vážne. »Protikandidát grófov je pán Eduard Záhajský, náš domový pán, nech ho Pán Boh živí!«

Nastalo všeobecné podivenie a oči všetkých stolovníkov obrátily sa na konec stola, kde sedel domový pán. On sa ani nehnul. Práve tak lenivo — pokojne hľadel pred seba, ako vždy. V tom okamžení sluhovia doniesli veľké plechové nádoby s ľadom, z ktorého trčaly strieborné hlavy šampaňských fliaš. O chvíľu strieľaly zátky do krásno maľovanej povale — zlatistý mok perlil sa v krystálových pokáloch a rujná veselosť opanovala spoločnosť. Prípitky sa

počaly. Najtiaž prvý — ostatné sa už potom sypú, ako z vreca. Kandidatúra Záhajského bola thematom skoro všetkých rečí. Keby bolo záviselo od tejto spoločnosti, bol by Záhajský ešte dnes podžupanom. Rozviazané jazyky nemaly dosť na prípitkoch; čím hlbšie sa kúpaly v drahom moku, tým väčšmi prekypovaly pochlebenstvom. Líca pani barónky zružovely a jej malé čierne očká nepokojne mihaly sa. Vrava sa zväčšovala, až konečne sa jednotná zábava rozcapartila na rozličné partie. Anna vstala so svojho miesta a poodišla k obloku. Za ňou nasledoval Masloň. Bol celý vo vytržení nad jej krásou. Sladké slová len tak plynuly z úst mladého šviháka. Pre Annu bolo niečo nového takýto spôsob dvorenia, a môžeme tvrdiť, že ju to zanímalo.

»Naozaj, zriedka som zažil, ba nikda nezažil takých sladkých okamihov, ako nedávno s vami v Dubine. Ako krásne hrali ste sa s kvetmi, ako ľúbezno hovorili ste o hore a jej pôvaboch. Myslím, že ste veľmi veľa študovali poetov!« hovoril so sladkým úsmevom Masloň, oprúc sa rukou na dosku oblokovú a nakloniac sa k Anne.

»Netreba k tomu študiumu. Hovorím, čo vidím a niekedy aj to, čo cítim, ačpráve bych to nemala robiť, keď ma počúvajú takí kritikovia!«

»Obdivovatelia a nábožní veriaci, chceli ste povedať, milostivá slečna! Zarmucuje ma vaša

nedôvera!« riekol švihák, a ihral sa akoby v rozpakoch so zlatými franforcami svojho nákrčníka.

»To je asi za smútok! Stavme sa, že sa budete o chvíľu točiť v čardáši!«

»Len na váš rozkaz!«

»Nemám práva, ba ani chuti rozkazy vydávať.«

»Teda na vašu žiadosť!«

»Nežiadam si nič.«

Masloňova tvár svraštila sa až do smiešna. Nebol zvyknutý na takéto odbytie svojich galantných vychádzok. Nečakaný odpor rozjaril ho a núkal k silnejším nábehom. Zručne a akoby v myšlienkach chytil ruku mladej devy a naklonil sa k nej tak dôverne a nežne, že ona nemohla oddialiť ho krátkym spôsobom. Ale v tom zjavila sa za nimi vysoká postava Záhajského; jeho veľké čierne oči uprely sa tak vážne a prísne na Annu, že nevdojak vytrhla svoju ruku z ruky Masloňovej a prihnula sa blíž k obloku. Masloň sa spamätal a zručne podal rameno Anne. Spoločnosť už bola prešla do tanečnej dvorany a čo mladší pokračovali už zase v čardáši. Skoro potom tancovala Anna a prechádzala z ramien do ramien. Tanec sa vzmáhal čo do divokosti. V bočnej izbe stály na pohotove vína, ktorými hasili tanečníci smäd a zmierňovali horúčosť na chvíľku. Prázdna nebola táto izba nikdy a zátky skoro neprestajne strieľaly do povale. Pani barónka se-

dela v samatovom kresle a s tichou rozkošou hľadela na trmu-vrmu tanečníkov. Rujná veselosť rástla, čím viac rástol počet vyprázdnených fliaš. Mnohé karmínové ústa ženské zvlažovaly sa šampaňským. Príklad je nákazlivý. I Anna rozhorúčená prijala penavý pohár a priložila ho k ústam. Smäd jej, zapríčinený tancom a prachom, bol veľký, ona nemohla odtrhnúť krystal od úst, až pokým nevyprázdnila jeho chladný nákyselný obsah. Ako ju rozjatril nezvyklý mok! Jej očká svietily potemným svojím bleskom, ako uhle. Náružive oddala sa tancu — nebolo jej dosť, nemohla sa ho nasýtiť! Čím divšie vrtela sa spoločnosť, tým viac rástla v nej akási nikdy nepocítená smyselnosť. Krátkych prestávok použil Masloň k tomu, aby prednášal svoje banálne dvorenie. Jej bolo tak príjemno počúvať chvály a oslavy z úst Masloňových. Ako to bolo možné? Strašný je mámor smyslov, ubíja dušu.

Zábava v bočných chyžiach prichádzala vždy do väčšej a väčšej krajnosti. Haštal už počal tak ohnivo ťukať pohármi, že mu len stopky z vysokých šampaňských pokálov v rukách zostávaly. Mužská spoločnosť, ktorá netančila, shúkla sa v klbko a počala vyspevovať, že sa len tak triasol celý dom. Záhajský zas len klesol do svojho foteľa a hľadel pokojno pred seba, prívetivo kývajúc hlavou každému, kto sa k nemu blížil s poklonou, zdravkaním alebo vďakou. Keď už v tanečnej dvorane zábava dosiahla

taký vrchol nenútenej divokosti, nad ktorý nemožno už vyššej bez prekročenia hranice slušnosti — vyvolal Záhajský Annu z teremu a poprosil ju úctive, s vážnou prísnosťou, aby ohľadom na svoje zdravie a slabú ústrojnosť vzdialila sa už na svoju izbu. Komorná už čakala v sieni s teplým šálom. Anna stúpala za ňou hore slabo osvetlenými schodmi; čez mrežované obloky bolo už badať prvý predsvit rána. Keď Anna došla do svojej izby a poslala už bola komornú svoju do siene, pozrela sa do zrkadla, držiac v trasúcej ruke strieborný svietnik. Kto to pozeral na ňu z chladného skla? Aká to tvár, aké to oči? Anna sa ľakla sama pred sebou. Slzy, ohnivé, náruživé slzy vyhrkly jej z očú. Vyzliekla sa a ľahla si na belunkú posteľ, z ktorej tak milo chladivo páchlo čerstvou bielizňou. Horúca tvár a chladistá podúška, aká to protiva! Belunké prádlo a temno-rudá tvár, aká to protiva! Tichá, bezmluvná izbuška a burácajúce city, aká to protiva! Rodná dedinka s pokojnou nocou — a tam zo sály sem sa derúce jačanie hudby a duté dupanie, aká to protiva!

Ako ďalekej búrky ozon, tak bolo počuť monotónne húkanie basy do jej panenskej chyženky. Pod oblokom hrabaly kone, už dávno očakávajúce svojich pánov. Huk basy zamlkal v úškach dievčaťa — líčka pomaly ochladaly — a ťažké víčka sklopily sa na oči; nepokojným snom zaspala Anna.

Zábava v dvorane a pobočných miestnostiach tiekla svojím prúdom. Masloň vyšiel z buffetu a, nahnúc si dobre, ani nespozoroval, že hlavná jeho tanečnica chybí už. Stretnúc sa vo dverách s Apolloniou Skálky, buclatou pannou v hodvábnych šatách, pojal ju do nekonečne trvajúceho čardášu, a zabudol celkom na ostatný svet. Víno nahnalo i starších pánov do tanca. Konečne bolo v bočnej izbe toľko párov, ako v dvorane. Slnko počalo už prvými svojimi lúčami osvecovať rumy hradu a vrchole ďalekého pohoria, keď ešte nová bateria fliaš prišla na stôl. Sám Záhajský počal sa veseliť. Jeho vybledlá tvár akosi ožila vtedy, keď tváre jeho hostí zdaly sa byť slepené z popolu; jeho oči počaly svietiť, keď už oči jeho hostí blbým, akoby oloveným svitom žmurkaly.

Konečne zožrala orgia samú seba. Vysilila sa. Dolu schodmi tíkly sa neistým krokom postavy. Voz za vozom predchádzal pred kresané schody a hostia sadali na mäkké perá kočov. Dámy si závojmi kryly tváre, a to veľmi múdro. Niet nepríjemnejšieho pohľadu, ako na tvár ženskej, keď ju po nemierne užitej zábave ranné slnko osvieti. Dom Záhajského padal do hlbokého sna. Z dvora tiahli barnaví cigáni so svojimi nástrojmi a vadili sa vypitými hlasmi — bez pochyby mali medzi sebou finančnú differenciu.

III.

Dišputa.

Na krakovianskom námestí, plávajúcom v mori blata a špiny, stál Ľudovít Branský s rychtárom a boženíkom polosedliackeho tohoto mestečka. Mal s nimi úradné povinnosti a po práci shováral sa ako obyčajne s dobrými ľuďmi, vždy poučujúc a karhajúc.

»Pane rychtár, toto blato na vašom námestí nerobí vám česť ani vašej obci, a predsa by sa dalo tak ľahko odstrániť. Vidíte v Žulíne, v biednom hniezde, netrpíme niečoho podobného. Po dlhých námahách podarilo sa mi občanov našich priučiť poriadku. Hnojné jamy majú zavreté a z dvorov nevyteká taký kal, ako hen z vašich dvorov! Dážď vynáša u vás pravé roľnícke poklady, ktoré u vzdelaných národov draho platia, a tu iba čo po mestečku pravý pekelný smrad rozširujú.«

»Hja, keď to u nás nejde, pane správca! U vás máte číru sedľač, tá dá si riecť! Ale u nás vám je každý múdry. No a odvtedy, čo tá zástava s veže veje,« hovoril rychtár a ukázal smerom ku kostolu, s ktorého plechom obitej veže visely bezfarebné cafrangy bývalej, slnkom a dažďom rozrušenej zástavy, »odvtedy ako by čert vliezol do každého. O posluchu ani reči, lebo, však vraj prišiel sabačák po telegrafe z Pešti.«

»Táto výhovorka neplatí, moji drahí! Keď presvedčíte svojich spoluobčanov o dobrom ovocí poriadku, nuž oni i pod hlúpou zástavou a sabačákom sami pôjdu dobrou stezkou. Keď nechcú, musia byť prinútení.«

»Kto ich prinúti, keď vrchnosť na nič nedbá!«

»Vy, ktorí dobre chcete.«

»Nevládzeme.«

»Vládzete. Hľa, tamtú cestu, ktorá vedie do Zápolia. Po oboch bokoch vidíte trávnik na dve stopy šíre. Načo to leží tak večným úhorom? Prečo nevysadíte slivone s oboch bokov cesty? Sprobujte. Ja vám darujem niekoľko štepov; vysaďte ich. Keď sa prijmú, ukážte súsedovi svoje dielo. Snáď dobrý príklad vznieti v ňom dobrý cit a on vysadí zas kúštek. Museli by ľudia byť z kameňa, keby sa nedali rozkolimbať! Načo vydržiavate dobytčie trhy tu v prostred meste? Nieto tam na záhumní príhodného priestoru? To môžete vykonať, to nenie nič ťažkého. Na Záplave videl som celé role zničené lejákmi. Tam, kde bola vlani dosť úrodná niva, zíva na človeka suchá priepasť výmoľu, rastúceho s roka na rok a tvoriaceho vždy nové ramená. Hľa, a jak ľahko bolo by tomu predísť. Každá medzná brázda (keď sa už bez nich neviete zaobísť) musí byť na každých dvadsať krokov prebitá mocnými kolkami, prepletenými vŕbovým prútím, najmä tam, kde má roľa spád po zdĺžke brázdy. Leják prijde, prešumí brázdou, ale nevyorie jarčeka,

zárodok to potomného výmoľu. Počnite vy a dajte príklad! Nečakajte, dobrí moji, nič od vrchnosti! Vy si buďte sami dobrodincami.«

»Pekne to ráčite vykladať,« ozval sa šedivý boženík v polomeštianskom a polosedliackom rúchu, »ale jedno zabúdate, a to je závisť. Závisť panuje, a najmä vzhľadom na zem. Náš človek je zemohladný. Od samej závisti nehľadí na všeobecné dobré. On by aj zadebnil brázdu kolkami a prútím, ale ho mrzí, že by mal z toho osoh aj súsed pod ním, a to je veľká vec!«

»I to sa dá premôcť, keď dokážete svojim spolumešťanom, že vzájomná podpora všetkým i jednotlivým osoží! U mňa v Žulíne je všetkého päťdesiat chalúp sedliackych a dvadsať domkárskych, a predsa ľudia kupujú na pr. mnohé potrebné tovary všetci naraz u jedného, statočného kupca. Či je k tomu treba taký veľký rozum? Odkúpili si od nášho panstva právo regálne a držia si v obecnej krčme svoje lacné a dobré víno! Či k tomu treba také kapitále? Icig Pereles, ktorý tak počal bohatnúť pred mojím príchodom, sťahuje sa ďalej do hôr, kde je ešte ľud hlúpejší! Nuž tak, ja bych ho sem k vám poslal.«

»Ďakujeme,« zasmial sa rychtár, »z toho tovaru máme až priveľa!«

»Vy a vaša hlúposť volá sem takéto pliagy. Hľa, aký dom si vybudoval Abraham Diamant! Stojí na troch sedliackych intravilánoch!«

»No, Diamant má aj panských peňazí dosť«, preriekol boženík, »dobre vie obročiť aj tých múdrych.«

»A preto teda len smelo tomu úžerníkovi do hrtana! Len ta sa, ta sa! Divím sa vám, boženíku, že dúchate cudziu kašu, keď je tá vaša taká horúca! Tam máte Vidany, dedinu dobre obdarenú pôdou, ba i vínohradmi! Povedzte mi, či polovička občanov nenádenníči vášmu Diamantovi? Nenie to hrozné a smutné?«

Branský sa zamyslel a jeho spolubesedníci ťukali lieskovými palicami melancholicky do zeme. V tom zarachotil kočiar. Branský poznal povoz Záhajského. Naozaj sedel jeho známy na húpavých polštároch hintova, oči majúc upreté pred seba, ako by ani nikoho nespozoroval, ani spozorovať nechcel. Voz zatiahol pred byt Abrahama Diamanta. Záhajský lenivo liezol z voza a zmizol v bráne domu.

Branský zavrtel hlavou a, odoberúc sa od súsedov, šiel na hostínec, kde mal svojho koňa. Vchod do hostínca bola temná brána, jejžto dlážka napriek suchému počasiu pokrytá bola mokraďou a hnusobou. Na pravo viedly dvere s nápisom »Extra-Zimmer,« na ľavo dvere bez nápisu do obyčajnej krčmy. Branský vstúpil do »Extra-Zimmre;« na prahu ho už zarazil kyslatý, mefitický zápach, ktorý budí nevdojak v človeku závrat. Známy to zápach, a podivno, v každej krčme ten istý, ako by si ho páni krč-

mári všetci od jednej, smrad dorábajúcej, firmy objednávali.

V izbe našiel okrem zápachu i hostinskú v červenom ručníku, zapätom až po nos. Kázal si doniesť vína. Na stole boly omrvinky z chleba, šupy z virštle a špinavé nože. Na tanierku pásly sa muchy na kúsku tvarohu. Hostinská priniesla so vzdychom žiadané víno a počala holou rukou utierať stôl. Branský sa odvrátil a pozeral začadeným oblokom na dvor, preplnený husmi, sliepkami a najgrandiósnejšou nešvárou. Zle obielené múry pobočných stavísk ostriekané boly vysoko blatom. Pod kôlňou, stojacou na štvorhranných kamenných stĺpoch, boly dva vozy; po vozoch sa prechádzaly zvedavé kury.

»Ktože vyhádže kal z našich augiašovských maštál!« pomyslel si Branský, hlboko zadumaný. »A práve taký je celý náš život na svojom površí, taký hnusný je on i v hlbine, vnútri, v dušiach a srdciach ľahtikárskeho sveta! Čo chcem mať väčší kal, ako je dom Záhajského? Je to bahno, hoci brehy jeho obrúbené sú mramorovými schodmi. A nad tým bahnom kolíše svoj biely kvet ľalia! Jak dlho biely?«

Branský sa striasol. Vína nevypil, ale vyjdúc na dvor, volal na podomka, aby mu vyviedol z maštale sivka.

Vyšinul sa na koňa a, ukloniac svoju peknohrdú postavu čez úzky kruh brány, vjazdil na

ulicu. V poli, v svobodnom poli tiahla akási voľnosť do jeho duše. Chcel ísť rovno až do Žulína. Tam, kde sa cesta rozchádzala k letohradu Záhajského, zadržal koňa a chvíľu premýšľal. Konečne popustil sivkovi úzdy — kôň zalomil svoj štíhly krk a letel rovno k letohradu.

»Hoci i ta!« pošeptal Branský. Jeho pekná plná brada voľne viala vetrom.

V záhradnom letníku našiel Branský malú spoločnosť. Barónka Perlingová sedela v prútovom kresle, vo vlasoch červenú stuhu s brilantmi. Vedľa nej zaneprázdnená bola Anna ručnou prácou. Pracovala lenivo, akoby z obyčaja. Masloň stál v rohu búdky, oblečený v biele, takzvané porcellánové šaty. Všetko bolo na ňom biele, iba vysoké leštené čižmy blýskaly sa čiernou farbou. On bol zaľúbený do svojich čižiem, aspoň hádzal na ne zaľúbené pohľady. V kútku na pletenom foteli sedel Haštal a žmurkal ospale malými očkami.

Branský sa nemo uklonil spoločnosti a sadol na umele hlatený peň orecha, ktorý slúžil za stoličku. Živý rozhovor, šumevší búdkou, sa zarazil. Nastala tichosť. Avšak Masloň nemohol dlho mlčať.

»Kedyže sa navráti Pišta z Pešti?« pýtal sa Branského svojím rozviazaným tónom. Pod menom »Pišta« myslel grófa Žulinského. Takéto dôverné pomenovanie malo dokazovať, že pán slúžny patrí do tej triedy, do ktorej »Pišta.«

On vôbec rád hádzal krstnými menami kavalírov, známych mu sotva po mene, chcejúc takto prinútiť poslucháčov k viere, že je on varenýpečený v magnátskych kruhoch. Pod »Gyulom« rozumeť sa musel Andrássy, pod »Frici« niektorý Esterházy a pod »Piroška« tá, lebo oná vysoko-aristokratická dáma.

»Koho ráčite mysleť pod »Pištom!« pýtal sa ticho Branský.

»Nuž kohože iného, ako Žulinského! Mne je jeho spoločnosť veľmi vítaná, a on sám ma veľmi rád vidí. On takrečeno na mne visel v Pešti, ani kroka bezo mňa! Hjah, boly to časy! Tu človek nemilobohu zdrevenie v týchto kútoch ľuďmi a Bohom zabudnutých. Veľký svet bol mojím elementom! Psi, dostihy, honby na líšky, streľba do terča, duelly — vôbec šport! Zaň horím — ale, bože môj, tunajší bočkoroši nemajú ani smyslu pre veľkolepú ušlechtilú zábavu.«

»Ach, veľký svet!« vzdychla barónka melancholicky, zahľadiac sa na zelenú poval letníka. »Celý šíry svet stojí pred človekom so všetkými rozkošiami a núka: vztiahni ruku, ber, chvác zo sladkostí mojich. A propos — šport! Niet krajšieho športu, ako sanica v Petrohrade! Široká, jednotvárna diaľ, hladká ako sklo — ty čez ňu letíš na trojke ako vietor, nie ako vietor, pred krýdlami vetra uháňa tvoja trojka. Zvonce veselo cvendžia, svieži zimný vozduch plní ti pľúce silou a ohňom. Ľahká

priliehajúca bundica udržuje telo v súmernej teplote. Niet — páni moji, niet vyššieho športu!«

Perlingová hovorila oprávnene o športe. Niet europejského veľmesta, v ktorého vysokých kruhoch nebola by sa pohybovala ešte pred sňatkom s barónom, ale pod jeho protekciou. Čo Masloň, len tak vraviac, zpoza plota videl, to ona využila až do dna. Po sňatku utiahol sa barón na svoje majetky, kde tíško umrel, a ona už málokedy navštevovala kruhy, v ktorých niekdy bola taká udomácnená, ale ktoré sa jej stávaly so dňa na deň cudzejšími. Konečne zostala celkom sedeť v Prachove.

Masloň sprevádzal s veľkou pozornosťou slová zkúsenej barónky, aby dľa nich mohol inde pravdepodobne lhať o petrohradskej sanici. Branský sa usmieval spokojne, rád, že nemusí odpovedať na otázku Masloňovu. Anna pozrela na Haštala a ľahko zívla. Na toho človeka nebolo možno pozreť bez zívnutia — tak na ňom, v ňom a okolo neho všetko spalo. Mier objímal hermeticky tohoto podivného smrteľníka, ktorý však napriek tomu vždy musel mať spoločnosť, ktorej slúžil viac ako nejaké zvyklé náradie, nežli ako člen. Samota bola jeho smrťou, on sa ničoho tak nevystríhal, ako samoty. Nepracoval nič, ale zhola nič, a predsa nemal nikdy dlhej chvíle. Keď všetko sa nudilo, on bol ticho natešený, spokojný a sladko ospalý. Možno riecť, ten človek sa už narodil ako pensionista.

»Mám výhľady videť svet,« poznamenal Masloň, šibkajúc prútikom po svojich blýskavých lakovaných čižmách. »Gyula mi sľúbil miesto pri niektorom vyslanstve, akonáhle zvíťazíme a dostaneme svoje ministerium.«

»Snáď vás pošlú na ostrov Madagaskar,« povedala ľahko Anna, odložiac ručnú prácu. Jej bolo priveľa chvastúnstva v rečiach Masloňových.

»Ach, tam hneď volia ľudí za kráľov,« riekol Branský, a »pán slúžny môže za príkladom Beňovského, ktorého krajanom je, jestli sa nemýlim, nosiť ešte madagaskarskú korunu!«

»A učiť ľudožrútov športu,« doložila Anna so smiechom.

»Vaše rameno, pane slúžny,« zavolala barónka nervósne a pozdvihla sa zo svojho sedliska. Masloň bol galantný človek; náhla žiadosť barónky bola mu rozkazom, tak že utajil v sebe skrytú odpoveď. Jeho vnútornosť však zažala sa v tom okamžení zášťou proti Branskému. Chceli ho urobiť smiešnym! Toto je neodpustiteľné obrazenie! Barónka sa zavesila do ramena Masloňovho a odišla do izby. Masloň ju odprevádzal ztadiaľ až k vozu, ktorý stál pohotove. Bozkal jej ruku a chcel nazpak k spoločnosti. Barónka pokynula rukou, aby sadol k nej. Nemohol odporovať. Elegantne sa vyšinul na stupaj a sadol vedľa dámy do podušiek hyntova. Kočiš práskol do koní a povoz letel ako blesk do Prachova.

»Ako ho uchytila,« smiala sa Anna, »a letí ani šarkan s nejakou zajatou kňažnou! Ale dobre urobila! Masloňove oči sa blýskaly divým ohňom pre ten môj Madagaskar, a bála som sa, že keď ste sa vy zamiešali, pane správca, on svoj hnev, mnou vzbudený, na vašu adressu vypustí.«

»Ja som sa tomu ani nechcel vyhnúť, lebo som presvedčený, že raz vypukne medzi mnou a ním krísa; želám si, aby čím skôr vypukla. Mne je ten človek taký odporný, že cítim v jeho prítomnosti tajný jed rozlievať sa útrobami, a viem, že i on podobne cíti v mojej spoločnosti. My sme veľmi antipatické nátury, a náhoda nás veľmi často spojuje. Raz to vypáli ani pušný prach, a jeden z nás vyletí do vzduchu.«

»Ktože by bol taký nesnášanlivý! Pozrite na pána Haštala a berte si z neho príklad! Či sa ten s nekým povadí?«

»Hm, hm,« zamrlal Haštal a uprel príjemno svoje ospalé očká na svieži obličaj krásnej Anny. On hovorieval, že on tým »hm« hlbšie myšlienky vysloví, ako mnohý spisovateľ celými bachantmi.

»Tu nie vôľa, lebo nevôľa,« pokračoval Branský a pohladil rukou svojou bradu, »tu je akási nemateriálna sila, ktorá nás dvoch k srážke núti! Neverím na tušenia, rád myslím reálne, ale tu sa nemôžem sprostiť predtuchy, že jedného dňa karambolujem s týmto pánom v rozhodnej, vážnej záležitosti.«

»Teda ste mojím nepriateľom, pane Branský. Lebo vedzte, že mám Masloňa od srdca rada, skoro ako sestra.«

»Hm, hm,« poznamenal Haštal.

»Nie som povolaný kritisovať vášho srdca sesterské city, slečna Anna, ale pripravujem vás popredku na možnosť sporu, ktorý ľahko môže vypuknúť vo vašej prítomnosti.«

»Ba nie ako sestra,« pokračovala Anna s úsmevom, »ináč rada vidím Masloňa, tak ako . . .«

»Hm, hm,« poznamenal potíšku tichý Haštal.

»Ako sestrenica! Viete, to vám je veľmi zvláštny pomer medzi sestrenicami a bratranci. Jestli len koľko-toľko harmonisujú vekom a náklonnosťami, vyvinuje sa medzi nimi polosesterstvo a polomilenstvo (tieto slová som sama vynašla, teda nekritisovať.) Nuž tak asi cítim proti Masloňovi. Preto bych veľmi nerada videla môjho vrabca v spárach takého skalného sokola, ako ste vy, negalantný pane správca.«

»Nákaza sa chytá,« pomyslel si Branský a uprel zraky do piesku. Anna stopkou svojho slnečníka ryla v piesku všelijaké figúry a litery. Veľmi kunštovné M mohol Ľudovít celkom dobre rozoznať.

Haštal zakašľal suchým lenivým kašľom a vstal veľmi vážne a pomaly so svojho stolca.

»Moje najponíženejšie služby,« riekol tiahlo v tvrdom nárečí západného Slovenska a šiel preč. Anna sa zasmiala.

»Bože môj, načo je takýto človek na svete! Jeho celá činnosť pozostáva v dýchaní. On tak žije, ako tamto ten veľký hríb na starom pni z orecha, čo tvorí vaše sedlisko. Istý ústroj je v jeho vnútre, ale on sám má len jednu vlastnosť, to jest, že jestvuje. »Jestvujem« a konec.«

»Možno predsa, že je v ňom viac mravnej hĺbky, ako vo všetkých porcellánových pagódach nášho zvetreného času,« povedal hlbokým hlasom Ľudovít, a jeho pekná, markantná hlava klesla níž.

»Jestli je hĺbkou »nič,« jestli je krásou celkovitá nepohyblivosť, jestli je múdrosťou sen s otvorenými očami, vtedy máte pravdu, že Haštal je hlboká studňa múdrosti, ideál krásy a vzor všetkej ľudskej dokonalosti!«

»To som nechcel rieknuť. Vo svete sa všetko musí brať pomerne. Tancujúci a večne s nohy na nohu prestupujúci Masloň, váš volený bratranec po duchu, je živá lož v brillantnom vydaní. Na ňom je všetko lož. Jeho politické a národné credo je lož, lebo pochádza z Vrbového a chce byť Maďarom. Chce byť aristokratom, a je najplebejskejší exemplár dedinského šviháka. Chce byť rovným s boháčmi a márnotratníkmi, a žije zo zderstva na kopaničiaroch a položobrákoch páchaného. Má na sebe magnátsku rovnošatu, za ktorú by sa nemusel hanbiť zástavník koruny uhorskej, a je celý

v klepetách Abrahama Diamanta. Dvorí vám, a považuje vás za prostú dedinskú húsku. Lichotí Záhajskému, a myslí už, ako ho má zradiť pri nastávajúcej voľbe podžupanskej. Drží sa za priateľa Žulinského, a gróf ho považuje za svojho dobrovoľného lakaja. Zdá sa zdravým a silným, a je vnútri práchnivý a malomocný. Zdá sa byť vzdelaným, a je vnútri červavý orech. Chce hovoriť v štyroch rečiach, a nezná ani jednej. Sluje správcom svojho okresu, a je nemocným tyranom. Chce byť patriotom, a je ranou na tele vlasti. Chce byť elegantom, a z každej lakovanej čižmy trčí mu chomáč slamy. Chce byť duchaplný, a z každého slova trčí hlúposť. Chce byť zkúsený, a každé slovo prezradzuje celú ľahkomyseľne prežitú äru pochabosti, bezmyšlienkovitosti a všetkého neladu. A on je vaším voleným bratrancom.«

Anna stisla svoje krásne perlové zúbky. Rumeň vystúpil do jej krásneho obličaja a sfarbil celú tvár až po sluchy svojou purpurovou farbou.

»A ja ho milujem!« preriekla v najväčšom rozčulení! Že nehovorila pravdu, bola si hlboko povedomá. Ale hrozná charakteristika Branského vyvolala v duši devinej nepochopiteľný vzdor. Ona len tak blčala nenávisťou proti mužovi, ktorý sa opovážil takýmto nemilosrdným spôsobom kritisovať jeden z najvynikajúcejších zjavov spoločnosti, ktorej ona bola údom. A práve,

že cítila, ako pravdive hovorí tento muž, ako sa z jeho kritiky mnohé môže i na ňu poťahovať, na ňu, odovzdanú celkom do prúdu masloňovského chápania sveta, búril sa v nej nepokoj, hnev a hlboká srditosť na smelca, opovážívšieho sa dvíhať tajnú rúšku ničoty, prepychu a lži, v ktorej plávalo celé spoločenstvo, okružujúce Annu.

»Kto vám bráni, slečna, vašu lásku?« hovoril hlbokým hlasom Ľudovít. »Vy ste samostatná potiaľ, pokiaľ vám vašu samostatnosť neohraničí váš tútor.«

»Asnáď chcete i na ujčeka rozšíriť svoju prednášku o lži?«

»Nemienim hovoriť o vašich blízkych. Jestli je vám však nemilý môj hlas, tomu ľahká pomoc.« Branský vstal so svojho pňa a chcel ísť.

»No, no, len nie tak ohnive, pane kritik! Chcela som vám dať cítiť, že vy ste misantrop a pessimista, krivo a zlostne hľadiaci na svet. Nie som si povedomá zlého. Prečo teda vrháte jedovaté strely po tom, čo mňa denne okružuje? Som, ako vidíte, mladá, prostopašná; rada žijem, rada sa veselím. Ja nemôžem smútiť. Plakávam síce niekdy, zriedka, ale len vtedy, keď som zmorená, vystatá i slabá od veselého života. Nevdojak mi hrknú do očú slzy. Ale skoro zatým sa zase smejem. Bláznivé slzy, a týchto bláznivých síz ste vy pôvodcom. Áno, poviem vám to zrovna, vy ste pôvodcom týchto síz. Keď na vás myslím

po pretancovanej noci, vždy mi je tesno okolo srdca. Neviem, prečo. Keď neprídete za týždeň, vtedy po vás túžim, ale si nemyslite, že od srdca, lebo z nejakej náklonnosti. Oj, nie. Niekdy, keď tak cítim celú silu svojho zdravia, svojho šťastia, utrhnem z ruže tŕň a bodnem si do prsta, abych mohla cítiť bolesť. Túha po bôli ma zachytí. Tak je to i s vami. Keď sa nasýtim kandisom sladkých rečí, pochlebenstvom našich kavalírov — vtedy nevdojak zatúžim po tŕni vašich zlobných rečí, vaších asketických poznámok a, odpustite, vašej otvorenej hrubosti. Dnes som náležite pocítila pichľavý bôľ váš, vy ružové tŕnie!«

»Nevedel som to. Nechcem viacej byť prostriedkom vašej askesy. Mňa k vám púta dávna známosť. Ja som vás od detinstva poznal, poznal vašu matku, vášho otca. Mal som sa stať i vaším tútorom; toto prekazil niekto — lež čo po tom. Ja bych chcel niečo byť pre vás. No vy mňa odstrkáte, a ste v úplnom práve. Dovoľte, abych i ja použil svojho práva — a vzdialil sa.«

Zahrkotal kočiar, zastal pred schodmi, vedúcimi k zvýšenému letohradu. Z voza vystúpil pán Záhajský a šiel hore schodmi. Jeho tvár bola v tichom stave, ako nezvlnené more — toto prirovnanie je natoľko verné, nakoľko Záhajského oči boly dve černolesklé hlbiny. Anna mu bežala oproti. Branský vystúpil z letníka a zostal stáť pred dvermi, obrúbenými divokým viničom a chmeľom.

Záhajský vytiahol z vačku skvelú bonbonieru a podal Anne. Jeho starý zvyk bol neprichádzať nikdy bez daru. Anna mala detinskú radosť a premenila sa celkom na decko. V obloku letohradu zjavila sa buclatá tvár panny Apollonie Skalky — tiež očakávajúc darov, hoci nie tak nevinných. Apollonia ani nikdy nezanechávala dom Záhajského, nosila sa ako princezna a mala v domácnosti veľké slovo. Záhajský vedel tak vec zariadiť, že Anna Bysterská sa nikdy neschádzala s Apolloniou, iba keď bola veľká spoločnosť pohromade. Dal poslednej vlastný a osobitný povoz, osobitnú obsluhu a obývať osobitné krýdlo domu.

Záhajský kráčal rovno k Branskému.

»Opusti nás,« obrátil sa k Anne, »máme úradné veci medzi sebou.« Anna odišla do vinice. Sadla hore vo filagorii a hľadela zamyslено, temno do hôr.

»Vystupujem ako kandidát na podžupanský úrad,« počal Záhajský, melancholicky hľadiac pred seba, »a vieš, že rád vykonám, čo chcem.«

»Vtedy máš na mne protivníka,« odpovedal sucho Branský. »A to mi nebudeš mať za zlé, keď dobre vieš, že môj gróf na podžupanský úrad aspiruje. Myslím, že to nepomúti náš dosavádny priateľský pomer.«

»Ba pomútilo by,« hovoril Záhajský a sadol na drevený stolec v letníku. »Ale ty budeš za mňa.«

»Ako je to možné?«

»To byť musí!«

»Nerozumiem ťa.«

»Porozumieš.«

Oba mužovia zatíchli. Branskému išla hlava kol do kola. Nikdy ešte nepočul hovoriť Záhajského tak určite a prísne.

»Závisí od toho môj život, šťastie mojej sverenky Anny Bysterskej a konečne i tvoj život. Voľ.«

»Nemôžem voliť, zakiaľ neviem príčiny a pohnútky. Dobre vieš, že nie som muž, ktorý by sa dal terrorisovať. Len vážne dôvody sú podnetom môjho konania. Vážim si tvoj veľký rozum, ale rozkazovať nebudeš chceť mne, ktorý som samostatný muž, nezlomnej vôle.«

»Ty odhovoríš Žulinského od kandidovania.«

»Nemám k tomu práva, moci, ba ani vôle.«

»Ani keď ťa vrúcne o to prosím?«

»Nie!«

»Vieš, že ja u Žulinského veľa platím?»

»Viem, a preto sa divím, prečo sám nepaktuješ s ním, ale nakladáš nemožné veci jeho úradníkovi?«

»Mám k tomu závažné príčiny.«

»Chcel bych ich znať.«

»Neskôr.«

»Teda do videnia, až po to ‚neskôr.‘« Branský podal priateľovi ruku a odišiel do stajne.

Vyšvihol sa s mládeneckou rezkosťou na svojho sivku a letel do Žulína.

Záhajský hľadel za ním temno! Znal ľudí, znal náruživosti, znal srdcia ľudské lepšie ako kto iný.

»A predsa mi budeš kortešom!« zamrmlal pod svoj čierny fúz a šiel do svojho kabinetu.

Na večer sa zase schádzali hostia z blízka i z ďaleka. Prišiel podžupan, prišiel nemecký, ıu v blízkosti zakúpený hospodár, prišli drobní komposessori z Krakovian a okolia. Anna dala odkázať, že je nemocná, sadla za písací stolík a písala dlho, dlho. V druhom krýdle medzitým zúrila zase orgia, tieklo šampaňské a šumela hudba.

IV.

Aristokrat a intelligent.

Obec Žulín mala suchopárne položenie. Romantická myseľ by sa tu nemala na čom popásť. Zôkol-vôkol role a len okolo domov pravidelne vysadené štepy dokazovaly majetnosť a spolu sriadenosť obce, na jejž konci stála stará budova na poschodie, okrúžená teraz záhradou, niekdy parkom. Tam bývali niekdy dvaja grófi Žulinskí s roka na rok, ľudia praktickí, skúpi a podivíni. Jeden z nich, starý mládenec, bol úplný ekonom a zahynul pod ťarchou gazdovského voza, naplneného žitom. Voz sa v hlbokom úvoze počal kloniť na jednu stranu: starý gróf

skočil dolu, aby ho zadržal v rovnováhe. Kone trhli, voz sa len prevážil a pána vytiahli s rozdrúzganou lebkou. Jeho brat, otec Štefana Žulinského, viac ráz tu spomenutého, bol pamätlivejší na svoju zemiansku dôstojnosť, lež aby bol naklonené vozy podopieral, ale zato prístupnejší dennému závratníctvu a politickým náruživostiam. Že bol človek čestný a priamy, vrhal sa ohnive do popredia: on neborák nešípil, že deklamátori vôkol neho sú ľudia obozretní a na zadné kolesá pamätliví. Prišlo k veci, on prepadol. Deklamátori emigrovali a tučili sa na stoloch, prístupných fráse a lži o spáchanom hrdinstve. Žulinský však leží v Žulíne v krypte v kovovej rakvi. Nad ním blyští sa lampadka, zavesená na striebornej retiazke.

Syn jeho vydobyl si sekvestrované majetky nazpak protekciou akejsi dámy a, ako sa hovorilo, i Záhajský sa veľmi usiloval o to. Raz vraj schválnym vlakom bežal do Viedne v záujme mladého grófa. Čo bolo vo veci, nevedel svet, avšak isté bolo, že Záhajský mnoho platil v Žulíne. On i vzal do ruky panstvá, keď ärárni úradníci museli kade ľahšie, povolal Ľudovíta Branského, aby uviedol do poriadku to, čo fiškus zanedbal a zneriadil. A Branský bol veru chlapina ku takejto úlohe. Pod jeho zkúsenou rukou horela práca: už po niekoľko rokoch staly sa v Žulíne a ostatných panstvách úžasné premeny. Rakovské majere sa rozšírily, ako by zo zeme

boly narástly. Krásne stavisko zodvihlo sa tam, ako keď huba narastie. Branský vystavil stavisko zčiastky i pre seba. Kaštieľ žulínsky bolo staré práchnivé stavisko. On nemohol tam voľne dýchať. Nový svieži duch želá si aj nový, svieži okruh kol seba. A dôchodky jednako rástly, napriek tomu, že panstvo podporovalo obec Žulín veľkými obeťami.

Obec Žulín zaslúžila výdatnej podpory. Po mnohých bojoch podmanil si Branský úplne tvrdé sedliacke lebky, tak že jeho slovo bolo svätým. Stalo sa to takto: Žulín bola obec veľmi zúbožená, hoci sa v jej chotáre rodilo žito o dva funty ťažšie na merici, ako kde inde. Príčinou biedy boly hlavne časté požiare. Slamená strecha opretá o slamenú strechu, na podstení vysoké stohy drobného borového dreva. Jedna iskra: a dedina bola v plameni. Stodoly hraničily hneď s domami, rovno pokryté slamou.

Branský založil tehelňu. Najprv chcel, aby sa na útratách zúčastnila celá obec alebo jednotlivci ako účastinári, ale to nešlo. Postavil ju sám. Lacná škrydlica sviedla niektorých gazdov, i pokryli ňou najprv stodoly, potom staviská. Je to celkom prirodzený poriadok: stodola je viac ako bydlo. Po väčšom ohni Branský ponúknul obci veľkú požičku na ľavné úroky: dostane ju však len kto vnove vystaví svoje strechy pod škrydlicou. Už ich mal. O niekoľko čias červenal

sa Žulín ako uvarený rak. Požička sa smazala v úrodných rokoch, ktoré nasledovaly.

Týmto pretvorením dediny vzrastal Branského vliv tak mocne, že bol dosť silný bojovať proti zastarelým, dedovským hlúpostiam ľudu. Tak na pr. kde videl pri stavbe malé obloky v múre: už tam bol a schytiac čakan, naznačil šírku a dĺžku obloka. Dozeral taktiež, aby izby boly dosť vysoké. Tam, kde celkom znova stavali, on sám bežal, keď kopali základy, nakreslil jednoduchý plán, ktorý sa neprotivil pekným starým zvykom, ale predsa neprotivil sa ani praktickej rozumnosti. Pri novej stavbe nedovolil, aby hospodárske stavy, najmä maštale, súvisely s bytmi, ako to povšedne býva.

»Nešanujte steny,« hovoril, »ona vás chráni pred vlhkosťou a smradom!«

Mladšia generácia dediny veľmi snadno chápala Branského reformátorské myšlienky, starším imponovalo postavenie Branského. Rychtár Osuský patril k mladšej vrstve, keď i nie celkom vekom, ale jarou mysľou. V ňom si našiel Branský nástroj ku všetkému dobrému — a to bolo šťastie, lebo muž tento bol majetníkom najširších a najžírnejších nív.

Z rakovských majerov do Žulína mohlo sa pešo prejsť za štvrť hodiny. Ale ráz Rakova, ako menovali skrátene majere tieto, bol predsa celkom iný.

V Rakove počínala sa dubová hora: všetko bolo čerstvejšie a príjemnejšie. Žulinský sám bol rád, keď nemusel počas svojho pobytu v týchto krajoch usalašiť sa v žulínskom kaštieli, ktorého ráz tak málo súhlasil s požiadavkami a názormi novej doby. Svetlé vzdušné komnaty nového staviska viac zodpovedaly jeho obyčajom, ako temné, massivne sklepené korridory a izby staro-otcovského sídla, ktoré mimo toho upomínaly ho na smutné deje rodinné.

Štefan Žulinský mal dobré srdce, ľahkú guvernantskú a guvernérsku výchovu, precestoval celú západnú Europu turisticky povrchne, videl svet čez okuliare bonvivána, a zachoval pri tom nenarušený ráz. To je mnoho. Viac sa konečne nedá očakávať od človeka, pohybujúceho sa v privilegovaných kruhoch; jeho povoľnosť oproti Branskému bola naozaj detinná. On nehral proti nemu nikdy pána, a čím viac skromnosti ukazoval Branský, tým bližšie tisnul sa gróf k svojmu úradníkovi. Branský bol si povedomý svojho vlivu, ale to nikdy neukázal. Jeho túžba bola vpratať mladého svetáka do stolično-politických vírov a dokázať mu, že nie v Paríži strovené dôchodky poskytnú mu blaženstvo a spokojnosť duše, ale činnosť vo vlasti a povedomie spôsobeného dobra.

Duša Žulinského bola dobrá a mäkká; nemohlo vystať, že sa skoro ukázaly v nej dojmy ducha Branského. Ale čo, keď všetky tieto dojmy

protivily sa naladeniu času. Zvetrelosť vtedajšej spoločnosti nemala hraníc — väčší a silnejší duchovia podliehali. A tak podliehal aj mladý gróf. Branský videl, že lieň, v akej prežíval jeho pán, nenie zdravý stav, on sa usiloval pritiahnuť ho do práce: otvoril sa úrad podžupanský, veľmi vhodná príležitosť rozdúchať v grófovi iskru ctibažnosti a tak ho voviesť na skutočnú dráhu skutočného života. Žulinský sa chytil tejto myšlienky, ako sa chytáme novej zábavy. Jemu sa pozdalo byť dušou a pružinou rozsiahlej stolice, pozdala sa mu myšlienka narobiť zo všetkých obcí samé Žulíny.

Branský sa až teraz dozvedel, že Záhajský seriósne siaha po úrade podžupanskom. Bol celý zarmútený. Zarmútený hlavne preto, že, nevediac si vysvetliť pohnútky k takémuto kroku, prichádzal na podozrivé myšlienky. Záhajský bol chýrečný agent, jehož meno siahalo ďaleko za hranice. On vyťažil zo svojho agentstva veľké summy, ktoré mu dovoľovaly viesť dom, nemajúci páru v stolici. Ako teda príde takýto človek k tomu, aby sa uchádzal o skvelý síce, ale málo výnosný úrad, málo výnosný v riadnych pomeroch, a keď on bol aj v tých časoch úrad so zlatým dnom, predsa nemal dna diamantového, ako maly rozličné agentúry Záhajského.

Hlavné bolo: Branský dôveroval dobrému srdcu grófa, jeho čestnej povahe a tešil sa, že

získa v ňom priateľa a dejateľa ľudu. Záhajský bol synom tohoto sveta. To bolo dosť. Branský nemohol podporovať kandidatúru Záhajského.

V trudných myšlienkach vybral sa do poľa. Krásne bujné raže klátily a vlnily sa pred ním: práve boly odkvitly a mäkké zrniečka počaly sa tvoriť v bledo-zelených klasoch. Slnko sa snížilo k západu. Rozhovor s Annou a Záhajským pobúril myseľ Branského. Nepokoj ovládal jeho city, nepríjemný, tušenia plný nepokoj!

»Čože chodíš do domu, ktorý ťa tak rozbúri,« hovoril sám k sebe, kráčajúc poľnou cestou, porastenou myšíkom a trávou. Škovránky vyletovaly so spevom z rolí, a z hustej raži volala prepelica: »poďte žať, poďte žať!«

Pred oči osamotnelého pútnika predstavil sa ladný obraz Anny Bysterskej. Možno, bol by jej obraz taký studený, nezaujímavý, ako všetky obrazy, keby nebol mal také temné úzadie. Od farby úzadia závisí dojem maľby.

Z hlbokých myšlienok vytrhol ho rachot voza. Na malej bričke uháňal Žulinský z Krakovian. Voľky nevoľky musel Branský k nemu na kozlíka.

»Pán gróf počul o novej protikandidatúre?« spýtal sa Branský.

»Čul som v Krakovanoch,« odpovedal Žulinský, švihnúc ponad kone bičom, až sa počaly hrdo vzpínať, »a teší ma, že mám príčinu odstúpiť od diela. Veď to nie pre mňa.«

»Nie snáď pre vás, ale pre nás, pre stolicu, pre ľud, pre dobro, pre myšlienku!«

»To môže všetko i Záhajský vykonať, čo mne nakladáte. A konečne, veď len nechcete, abych proti nemu prepadol! Mám čas.«

»Dľa vašej vôľe. Verte však staršiemu, jestli smie prehovoriť v tejto veci.«

»Nuž?«

»Nemáte času nazbyt. Kto chce byť činiteľom vo svojom živote, kto chce pozdvihnúť svoj obzor na vyššie stanovisko, kto chce vydobyť si ku zvučnému menu zásluhy, možno utratí na veselom pôžitku mladých liet, ale nesmie pôžitky tieto vyššie klásť, ako život, ako svätú úlohu života.«

»Zase zle, zase trpko,« odpovedal skoro mrzute Žulinský. »Veď i mne odporné je gazdovstvo našich stoličných klík. Ta však nepatrí Záhajský. On je tvorcom samostatným svojho blahobytu, čo by teda nemohol byť tvorcom dobrých pomerov v širšom obecnom živote? A konečne, veď vo mne niet garancie!«

»Vo vás je garancia!«

»Aká?«

»Česť!« prehovoril sucho Branský a pozrel zádumčivo do diaľky.

Vozík zastal pred panským domom v Rakove. Gróf soskočil s bričky a hodil opraty do rúk sluhových.

»Čakám vás na čaj, pane správca,« preriekol zdvorile a vybehol hore schodmi do poschodia. Branský, odbaviac čakajúcich robotníkov, poberal sa za ním. V izbách mladého grófa nebol prílišný prepych, ako v letohrade Záhajského: ale dýchalo tam všetko vkusom a pohodlnosťou. Čez otvorené obloky vial svieži večerný vozduch. O chvíľu paril sa na stole čaj.

»Nie, nie,« pretrhol tichú zádumčivosť Žulinský, »vy sa mýlite v nás! My sme ľudia celkom z druhého sveta, ako vy, žiaľbohu, nie z takého krásneho. Vy žiadate od nás prácu a službu k dobru vlasti, k dobru ľudu? Nie. My slúžime síce tiež, ale len samým sebe. Naša pôda, na ktorej sme doma, je egoismus. Nachádzajú sa síce medzi nami snílkovia, ktorí sa odtrhli od tejto pôdy: čo sa stalo? Oni zostali viseť medzi nebom a zemou: mohamedovské rakve sa vznášaly síce, ale chovaly v sebe predsa len mŕtvoly.«

»To je veľmi prísna kritika! Sú úlohy, ktoré Boh jedine na vás sveril. Že ste, milostivý pane, tieto úlohy náležite pochopili, dokazuje Žulín, dokazuje všetko, čo sa okolo vás deje. Prenesenie takéhoto blahodarného vlivu na širší okruh, to je povinnosť, to je sväté vaše povolanie!«

»A my zostaneme predsa len laikovia! Jediné pole, ktoré zodpovedá nám, je diplomacia, lebo ona korení v tom samom egoisme, ktorý

je naším živlom. Vaše potreby, vaše túžby, vaše myšlienky sú idealisovaná skutočnosť, sú vysoká pravda: my sme náter a lož. Farba nenie hlavnou vlastnosťou železa: ona slúži len k tomu, aby povrchný pozorovateľ zďaleka rozoznal železo od skaly alebo dreva. Vlastnosti, ktoré robia železo tým, čím je, ležia hlbej, skryté sú vo vnútornosti kovu. My sme farba, my sme náter. Vnútornosť ste vy. Nie som demagog ani dľa citu, ani dľa rozumu. Rád som v postavení, ktoré ma vyvyšuje, ktoré mi poskytuje pôžitkov zjemnených, ale smiať sa musím, keď počúvam o veľkých úlohách aristokracie vzhľadom na vlasť. Bože môj, naša vlasť je nám takou cifrou, ako pekná šata. My sme vlastenci tam, kde môžeme koketovať naším vlastenectvom, my sa rozpomíname naň len v cudzine, kde nás robí zaujímavými, exotickými. Renta, tučná renta z majetkov je naša vlasť.« Žulinský sa hodil do pohovky a trpký úsmev hral mu na ústach.

»Neráčte stav svoj porovnávať so stavom výdelkárov a úžerníkov. Myslím, že medzi oboma klenie sa priepasť, veľká priepasť. Viem, že je každá aristokracia veľmi dostupná kosmopolitickým názorom; viem, že jednotliví jej údovia priznávajú sa zásade: ubi bene! Ale to sú predsa výnimky; vo svojej skutočnosti zostáva predsa aristokracia soľou a korením zeme, repräsentantom ideálnych túžob, kvetom a vôňou národa! Nekrvácala ona za neodvislosť, nepraco-

vala ona na stavbe svätého oltára otčiny? Nenie ona podporou umenia, ktoré vyháňa hluk dielne a rapot každodenného života? Neprechováva ona vo svojom lone historické pamiatky národného života? Ona je jemným odbleskom vnútorného bytu, obrazom celistvosti a zárukou budúcnosti! Ona má úplné oprávnenie svojho jestvovania, a preto jestvuje a účinkuje. Ona je živým organismom, v ktorom sa prúdi pokoleniami zjemnená krv naša, a preto voľky nevoľky rastie i kvitne.« Branský prešiel v rozčulení rukou po brade a vypil do dna šálku čaju.

„A všetko základom púheho egoismu,« preriekol živo mladý Žulinský, zapaľujúc si voňavú cigarettu. »Pozrite na naše pomery: kdeže najdete plnenie svätej povinnosti? Naše prvé rodiny rozpoltené sú na dva tábory, nie snáď základom zásad, ale základom intrigy a lži. Dve stránky bojujú o jestvovanie. Jedna padne, druhá víťazí, ale tu i tam najdete repräsentantov tých samých rodín. Aká to vypočítavosť! Náš egoismus je taký všemohúci, že nedovolí, aby sme rodiny stavali na jednu kocku. Niet u nás zápalistej junáckosti, s ktorou trpia ľudia za ideu. My sme s Bohom za dobré, a s čertom sa pohnevať tiež bojíme. Kto sa opováži nadišputovať nám vysoké úlohy? A preto je márna vec priahať nás do pluhu práce. Každá čestná práca vyžaduje sebazaprenia. Slovo »sebazaprenie« márne budete hľadať v gothaickom kalendári. My netrpíme

v našom kruhu slova »idea«! Možno nám ho nanútiť, nabásniť: ale keď prestane nutnosť, keď sa končí báseň, zase klesáme, ako prázdne mechy do našej sebeckej ničoty!«

»A predsa sú hotoví magnáti naši prijať ťažké úrady, a celkom oprávnene!«

»Úrad v našich rukách mení sa v šport. Áno, to je naše povolanie: šport. Náš cit je šport, naše mäcenášstvo je šport, naša dobročinnosť je šport! My si robíme zo svätých citov ľudských šport!«

»Mohol bych to príkladmi podvrátiť.«

»Nechajte príkladov: ony ničoho nedokážu. Mnohí požičali magnátske mená svoje cudzím činom, cudzím dielam. Odblesk nemenovaných činiteľov obrúbil zlatou aureolou cudzie címery. Je to len odblesk, skutočne boli to iní, boli to ľudia bez címerov, ktorých pávové perá okrášlily magnátov! Veď konečne najde sa prípad, kde pochybil brat náš svoje športmenské povolanie. Ale tým samým prestal byť naším bratom.«

Mužovia sa zamlčali. Cítili, že ich sily sú asi rovné, a nádej na víťazstvo bola malá na oboch stranách. Preto nastalo prímerie.

»Ale o odstúpení od kandidatúry predsa vážne nemyslíte?« tázal sa priamo a prísne Branský, pohladiac rukou svoju krásnu dlhú bradu.

»To ukáže moja návšteva u Záhajského,« odpovedal sucho Žulinský a zívnul.

Branský odišiel. Prijdúc do svojho bytu, našiel na svojom stolíku malý lístok. Už na adresse poznal ruku Anny Bysterskej.

»Ráčte nás zajtra *istotne* (toto slovo bolo trikráť podčiarnuté) navštíviť. Žiada vás o to sirota Anna.«

Divné city povstaly v hrudi Branského. Ruka jeho sa triasla, keď zavíňal lístok do obálky.

V.

Shylock.

Abrahám Diamant prechádza sa nepokojne po izbe. Jeho šedivá brada je rozpoltená na dve čiastky, malé šedé oči behajú nepokojne pod hustým obočím. V izbe má zapálené dve sviece, lebo sa blíži predsobotný večer. Dutým mrmlotom modlí sa svoje modlitby, ale jeho modlenie naskrze mu neprekáža v starostiach o nesčíselné špekulácie, ktoré mu dňom i nocou šumia hlavou. Z podomového kupca so zajačími kožkami stal sa bohatým špekulantom, a čo viac i krížik zdobí jeho kabátovú dierku, ktorý si »zaslúžil« počas ťaženia do Romanie našich vojsk. Veľké mlyny na okolí pracovaly za dvadsať rokov len preňho. On vlákal majiteľov do svojho úžerníckeho saku, úbohé obete sa hádzaly, metaly v ňom ako rybky, ale čím viac sa hádzaly, tým viac sa zamotávaly do jeho zradných očiek. Ľudia sa ho báli, a čím väčší bol strach, tým viac obetí požadovala jeho záhubná hladovosť.

V Krakovanoch pustly domy, množili sa žobráci. Strach, ktorý pred ním cítily obete, pripäl sa i jemu. On po západe slnka nikdy z domu nevychádzal, ba i za dňa nezjavil sa nikdy sám vonku. Mnohé hrozby dostal písané ľuďmi, ktorých na mizinu doniesol, a to ho robilo nervósnym. Neborák! On mal vedieť, že žije v kraji, v ktorom ľudia ožobráčení nepomstievajú sa, kde trpelivosť nemá hraníc, kde ľudia bez reptania hynú, ako listie na jaseň.

Zákon nemohol pristúpiť tomuto človeku, lebo on ho znal a vedel mu popredku vyhnúť. Konečne mal priateľov i medzi ľuďmi, ktorí boli povolaní plniť zákon. A veď on bol chlap, ktorý celkom zákonne konal; on požičiaval, žaloval zákonne, dral zákonne a vyhadzoval ľudí z majetkov pomocou zákona. A mal pri tom peniaze. On to síce neukázal. Zovnútorne žil skúpo, neprial sám sebe, jeho vlastný syn Levi, šuhaj trochu ľahší, nesmel sa mu ukázať na oči len preto, že narobil ako gymnasiast 50 zl. dlžoby; zato požiadavky rástly, ako huby po daždi. Jedna požiadavka porodila druhú, a tak to šlo až do nekonečna. Jeho hlas bol mäkký, úlisný, a slovo »svedomie« bolo stále na jazyku, asnáď už len preto, že sa v prsiach nenachádzalo. Náboženské obrady zachovával prísne, v sobotu nebral do rúk peňazí, nefajčil a presedel na dlhý deň celý určený čas v pokání, plači a nervósnom kvílení.

Zato beda bolo obeti, ktorú popadol do svojich driapov. Chúďa, vykrvácalo. Tam nepoznal milosrdenstva. Každé predĺženie sroku pokropené bolo krvou a slzami dlžníka, a on to menoval dobrotou srdca. Macaulay hovorí, že v modernom štáte niet väčšej moci, ako moc veriteľa nad dlžníkom. Túto moc využíval Diamant až do poslednej kvapky, nie naraz, ale postupne. Bolo to tak, ako s poľovníkom, ktorý, chcejúc svojmu psovi odťať chvost, z milosrdenstva odtínal mu ho po kúsku, aby ho to naraz veľmi nebolelo.

Mrmle Diamant svoje temné modlitby, keď tu zrazu počuje pred domom dupot koňský a rachot koča. Jeho čujné ucho rozoznalo, že sa koč zastavil pred červenou bránou jeho domu. Celý muž bol ako vymenený. Nábožný náter zmizol, a starý úžerník zjavil sa v svojej opravdovej podobe. Pozorne počúval; jeho šedé malé očká behaly rýchlo sem i tam, krok stal sa spešnejším a celá postava stala sa živou a pružnou. O chvíľu klopal niekto na dvere.

Vošiel Záhajský. Abrahám sňal rýchlo čiernu čiapku, ktorá pokrývala lysinu jeho hlavy, shrbil sa a podošiel k príchodziemu.

»Veľkomožný pane, vítam, vítam! Čo mi dalo tak neskoro čestnú príležitosť videť veľkomožného pána?«

»Pane Diamant, mám s vami ešte dnes vážnu obchodnú záležitosť; či si smiem sadnúť?« tem-

ným hlasom vravel Záhajský, a nečakajúc na dovolenie, sadol na diván, ktorý sa nemohol pomenovať čistým.

Abrahám pritiahol k nemu stolec a sadol, nepremeniac pri tom svoju shrbenú, devótnu postavu. Len v šedých očiach zablyskol tajný oheň.

Oko je naozaj zrkadlo duše: je to stará výpoveď sto a sto ráz nastolená, a predsa štúdium oka obmedzuje sa až do dnes na anatomické a optické zjavy; psychologická stránka ľudského oka pozorovaná a študovaná bola poetami, ale málo, aspoň nedostatočne exaktnými vedomcami. A predsa je oko hlbšie študium, ako mnohé iné predmety, vedou obrobené a vyčerpané.

»Zajtra vyprší moja zmenka,« pokračoval Záhajský, »ja nemám nateraz peňazí, abych ju vymenil!«

»To nič nerobí, veľkomožný pane, to nič nerobí. Načo sa unúvať pre takú maličkosť, načo sa unúvať!« Diamant rád opätoval svoje vety, ktoré prednášal trhano, a jednotlivé slová spešno vyslovujúc.

Záhajský ani nedopočul jeho reči a pokračoval: »A k tomu potrebujem peňazí, mnoho peňazí, a to hneď.«

»K službám, pane veľkomožný — ale dnes — už sa počal sabbat — viete, že som nábožný, prísny človek — nemožno mi dnes urobiť obchod.«

»Ale ja peniaze *musím* mať,« povedal prísno Záhajský a zdvihnul sa s pohovky, nevdojak oprašujúc rukou svoje šaty. Slovo »musím« preriekol drsne, s veľkým dôrazom.

»To je nešťastie, veľké nešťastie,« bľabotal Diamant, »ja rád slúžim veľkomožnému panstvu, ale keď Boh zakazuje, ľudia sa musia podrobiť.«

Záhajský neriekol nič, u stolu vytiahol cestovný kalamár, pero a zmenkovú blanketu. Nebol to prvý obchod s Abrahámom. Znal Abraháma tak, ako málo kto; vedel, že mu je zaviazaný a nebál sa jeho rečí.

»Koľko robí vypršaná zmenka?«

»Desať tisíc, desať tisíc, ako groš, veľkomožný pane,« drkotal Diamant a spustil hlavu hlboko medzi plece. Obraz stelesnenej čihavej zvedavosti. Kočka tak hľadieva do otvoru kanálového, v ňomž šuchorí veľký potkan.

Záhajský počal vyplňovať zmenku. Abrahám sa napriek svojej shrbenej postave vypínal a žmurkal, aby mohol videť, čo asi píše Záhajský. Lacné sviece smutno osvetľovaly podivnú scénu. Kyvadlo starých hodín ťukalo duto a pravidelne.

Zvedavosť Diamantova bola zbytočná. Veď sa to mal skoro dozvedieť.

»Dáte mi hned pätnásť tisíc zlatých; stará zmenka robí desať tisíc, dohromady dvadsať päť tisíc. Koľko mám písať?«

»Ale veď nemám, kde bych vzal ja chudobný človek toľkú summu Veď len ráčte považiť.«

»Ja nič neráčim, nič nepovažujem. Teda nechcete?«

»Ach, veď som to nepovedal! Len sa neráčte rozhnevať, veď to nebola moja vina, že slová moje urazily veľkomožného pána.«

»Koľko mám písať?« pýtal sa ešte raz Záhajský, vyplňujúc medzi otázkou nepodstatné a stereotýpne čiastky blankety.

»Desať tisíc a pätnásť tisíc, pane veľkomožný? Robí dvatsaťpäť tisíc! Bože môj, aká veľká summa; kde to posbierať? Veď to nie je možné! A tak hneď. Veď je to veľký strach!«

»Koľko mám písať?« opýtal sa Záhajský; netrpelivosť a zimničné rozochvenie ovládalo celkom jeho mohutné telo. Temné jeho oči plály hrozive. Tak málokto požičiava peniaze.

»Na tri mesiace, ale len na tri mesiace! Píšte teda, píšte; veď keď napíšete, nemusí byť summa tu, ako by ju z rukáva vytriasol! Píšte tridsať tisíc, na tri mesiace, hovorím na tri mesiace.«

Záhajský nehovoril ani slova a vypísal summu tridsať tisíc zl. číslicami i slovmi.

»Starú zmenku!« zavolal sucho. Zas bol tichý a vážny. Žid vytiahol z bočnej kapsy dlhého kaputa zamastenú torbu úžasnej veľkosti a roztvoril ju.

»Vezmite si sami, vezmite si sami! Ja nesmiem, Boh by ma trestal! Tuto v druhom priečinku, hneď na kraji! Vezmite, pane veľkomožný! Ale najprv prosím o nový vexeľ. Také veľké peniaze, a ja chudobný Žid!«

»Tu máte!« S týmito slovmi pošupol Záhajský ešte mokrú zmenku na druhú stranu stola. »A teraz peniaze sem!«

Diamant zavrel torbu a vzal do trasľavých rúk nový dokument, prečítal pozorne celý od počiatku až do konca, zohnul sa a nasbieral rukou prachu zo zeme a posypal listinu.

»Pohľadám, veľkomožný pane, pohľadám,« preriekol, »len prosím o malú trpelivosť.« A potom odišiel do bočnej izby. Tam očítal peniaze, vložil do torby a vošiel zase k Záhajskému.

»Sám nemôžem, sám nesmiem peniaze do rúk chytiť: ráčte byť takí dobrí, vezmite si sami.«

Záhajský vyňal z torby veľký chomáč bankoviek a chcel ich očítať na stole. Musel sa usmiať nad farizeom, formalitu prísne zachovávajúcim.

»Jaj vaj! Nie tu na tomto sabatnom stole! Boh by mňa trestal, bolestne trestal!«

»Ale na mojom nesabatnom kolene hej?« zamrmlal Záhajský polo s humorom a počal čítať na kolene peniaze. Čítal rýchlo a zručne: starý majster.

»Veď tu chybí 500 zl., ako ste to čítali?«

»Chybí? Nemožno! Ako môže chybeť?«

»Chybí, chybí!« A pred očima úžerníka čítal Záhajský ešte raz peniaze. Starec hľadel na ruky Záhajského ako jastrab, za každým pohnutím ruky mihlo sa jeho oko. Žid prosil sto ráz za odpustenie! Mýlka, chyba! vyhováral sa.

Doniesol z bočnej izby zase chomáč bankoviek, ale už v ruke. Zabudol na formalitu. Bolo ich len za 400 zlatých.

»Ale, veď zase chybí stovka, Abraháme!«

»Veľkomožný pane! Dnes sabat, a ja veľký spáchal hriech — sto zlatých za hriech nie je veľa! Uznanie, prosím, uznanie, veľkomožný pane, chcem mať predsa pamiatku, kedy som prvý raz prehrešil sa proti Bohu.« Abrahámovi vyšly na čelo krupaje potu.

Záhajský sa opovržlivo usmial, schoval peniaze do bočnej kapsy a vstal. Abrahám ho odprevádzal s poklonami a devótnymi slovmi. Kone pred domom Abrahámovým netrpelivo hrabaly kopytami pôdu. Záhajský, nepočúvajúc na slová Abrahámove, hodil sa do voza, kočiš šľahol do koní, a o chvíľu ozýval sa dutý rachot ulicami krakovianskymi.

Abrahám Diamant vrátil sa do svojej izby, osvetlenej dvoma sviecami. Jeho celá tvár sa usmievala, postava bola vzpriamená. Z devótneho starca stal sa šmahom samovedomý muž. Oči sa mu blyšťaly, prse dmuly. Počal znovu pretrhnutú spevnú modlitbu. Ale tóny

tohoto monotónneho spevu neboly viac také melancholické, plačúce, lež vinuly sa jaksi hymnicky veselo z pŕs starého obchodníka. Jeho ruky boly veľmi pohyblivé. Raz zdvihol pravú ruku vejárom až k uchu a triasol ju, že prsty jeho splývaly rýchlym pohybom v celok, pritom jeho hlava bola na pravú stranu naklonená, oči polozažmúrené. Sadol si za stôl a knísal sa kŕčovite, pravidelne, ako kyvadlo jeho starých hodín. Potom otvoril svoju torbu a s trasúcou rukou vytiahol z nej starú, zabudnutú Záhajským, zmenku na 10.000 zl. S láskou a tichou radosťou hľadel dlho na ňu.

Medzitým hrmel Záhajského voz k vínohradnému letníku. V letníku stála veľká makaová banka, pri ktorej sa frajla Apolonia živo zúčastňovala. Ináč pozostávala spoločnosť zo samých mužských. Vo foteli driemal Haštal. Masloň dával banku a vyhrával. Nemec, zakúpený majiteľ pozemkov, menom Hexner, bol už čistý ako rybie oko a nemohol pochopiť svoj »pech.« Kaprossy bol červený ako rak, jeho hlboké rapiny zdaly se byť malými barinkami krvi: len jedno nebolo rozoznať: pochádza-li tá purpurovitosť od náruživosti karbaníckej, alebo od tuhého vína, ktoré stálo pri ňom na stoličke pre usporenie miesta na stole.

Záhajský vstúpil do dvorany a šiel direktne k stolu.

»Bank!« zavolal flegmaticky a prikryl statnú kopu peňazí rukou na znak, že berie celú, alebo platí celú.

Masloňa trhlo. On bol už istý veľkej výhry, ktorá prišla takto nemilobohu zase pod otázku. Avšak nechcel sa dať tak rýchlo zbalamútiť a miešal zimnične karty.

»Ráčte presňať!«

Záhajský buchol hánkami ľavej ruky na kôpku karát.

»Môže ísť.«

Záhajský vzal dve karty a restoval.

Masloň nemal dosť na dvoch kartách. Vytiahol totiž piatku. Povedomá, tichá tvár Záhajského svedčila, že veru musí mať viac. Kupoval. Prišla na piatku šestorka.

»Vyhrali ste,« riekol s úsmevom Záhajský, »lebo mám len dve.«

»Prehral som,« povedal smutne Masloň a hodil karty nazpak na kôpku. Záhajský sobral zo striebornej tácky peniaze a celá spoločnosť vstala od karát. Volali už k večeri, ktorá bola skvelá, rujná a dlhá, ako obyčajne. Apollonia Skálky bola vo svojom živle: lebo tam nebolo paní ani diev. Ona sa najradšej bavila v mužskej spoločnosti. Kúrila cigary, upíjala víno a pomáhala rozpusteným pánom v rezkých rečiach. Masloň bol zlej vôle, a mal k tomu dostatočnú príčinu. Služnovský plat nestačil, a čo bolo ešte horšie, ani úrad a jeho športle.

VI.

Vyhodená kytka.

Branský nenašiel Anny v letohrade, zato však kopu hostí, prišlých z neďalekých kúpeľov. Za letohradom pod košatými gaštanmi stála veľká tabula, hudba hrala — žilo sa veselo a bujno, ako nikdy. Luxus Záhajského rástol, Apollonia blýskala sa v hodváboch a diamantoch, hostia sa tak množili, že počali sami sebe zavadzať na dosť obšírnom priestranstve. Veď je to konečne nie div: naše pomery a rozmery našich domov nie sú stvorené pre takéto spoločnosti a takýto život. Vznešení hostia, ktorí navštívili Záhajského (a to je iste, že sa na štyri míle v okruhu nikto nesblížil k Záhajskému, aby nebol jeho hosťom), opúšťali dom jeho v divnom pocite: žasli nad skvelosťou pohostinstva, vtesnaného do úzkeho priestranstva; cudzinci nemohli to už nijako pochopiť, iba jeden professor z Vratislavy, Nemček to chudý a suchý, zašeptal pod riedky belavý fúz: »polnische Wirthschaft.«

Branský prešiel nemo čez dav hostí a vyšiel hore vinicou k filagorii, zkadiaľ sa belely snehobiele šaty diev, ktorých celý venec našiel na ladnom tomto miestečku; to ho skoro skonfundovalo. Mladí pánici v najstrakavejších šatách dvorili devám. Branský navrhol prechádzku, na čo spoločnosť privolila.

Z prechádzky utvorila sa improvisovaná vychádzka. Hora »Dubina« ležala asi pol hodiny od filagorie a pozostávala, v protive so svojím menom, z mladých bukov. Národ náš je konservatívny v menách, on menuje na pr. studničku »pod dubom« ešte vtedy, keď už o dube dávno niet ani pamiatky a nad studničkou rozprestiera haluze jasen alebo lipa.

Spoločnosť stúpala vo veselom rozhovore dolu dolinkou. Masloň bol neodbytný: voždy sa vrtel okolo Anny a Branský sa už počal hnevať, že nemôže k Anne tak rieknuc pristúpiť, aby sa dozvedel o príčine včerajšieho listu.

V príjemnej kotline, stínnej a voňavej, rozložila sa spoločnosť táborom. Do letohradu dali odkázať, že neprijdú na obed, ale že aby im poslali potravu do hory. O hodinu počali aj druhí hostia rad radom ťahať sa do Dubiny, tak že za krátky čas bol letohrad prázdny až na Haštala, ktorý zaspal v záhradnom stolci, a Kaprossyho, ktorý bol zakliatym nepriateľom »hlúpeho cigánčenia,« ako menoval vychádzku do prírody. Samo sebou rozumie sa, že za hosťmi prišla legia sluhov a vozov s potravou, stolcami a všakovým náradím. A veru to bol milý a skvelý pohľad na túto rozpustilo-veselú spoločnosť. Tarkavé šatstvo, opliecka, vysoké sáry, ostrohy a kalpaky robilysa o mnoho lepšie vo svobodnej hore, ako na vyleštených parketoch. Aj plnoústa reč bolla sa prirodzenejšia v svo-

bodnom. Hudba šumela horou a do nej sa miešal rozhovor, cvengot pohárov a výstrely z pušiek a pištoíl.

Branský podišiel k Anne, ktorá práve vila veľký venec z hôrnych kvetín.

»Som k vašim rozkazom,« hovoril temnistým hlasom a ľahol na bujný svetlo-zelený mach. »Opustil som dôležité práce, abych vyhovel vášmu pozvaniu.«

»Písala som vám v úzkostnom okamžení — avšak už to prešlo. V srdci ženskom zabúri divný pocit, keď vidí pred sebou kľačať muža a prosiť ju o lásku, o ruku. To sa mi prihodilo včera — chcela som radu od vás. Na večer som sa trochu utíšila a porovnala vec i bez vás. Podala som Masloňovi ruku na znak svojho privolenia. A teraz je všetko dobre.«

Hlava Branského klesla do podopretej na lakeť ruky. Jeho oko uprelo sa silno na tvár Anny. Hľadel a neveril! Je to možné, aby Anna takto rozprávala? Je to koketeria, je to pravda?

»A čo riekol na to váš tútor?«

»Masloň ma prosil, abych nehovorila pred ním o tom. A práve to ma tlačí!«

»Tak ste sa teda odovzdali do ramien pána Masloňa bezpodmienečne, v láske a s úplnou dôverou?«

»Sľúbila som ruku mladému mužovi, ktorý kľačal u nôh mojich bledý a zničený. Jeho hlas sa triasol, v očiach svietila sa prosba, oddanosť

a láska. Zvíťazil. Nepýtam od vás rady, ale prosím vás, aby ste sa stali mlčanlivým dôverníkom mojím v tejto veci.«

»Vy znáte moje myšlienky o Maslońovi. Nedarmo som sa vyslovil pred vami tak ostro o ňom; ja som už vtedy zbadal, že stanete sa onedlho žertvou svojej vlastnej márnivosti. Že to pôjde tak rýchlo, nevedel som. Už, ako vidím, neskoré by boly moje rady, neskoré a daromné prejavenie môjho bôľu nad vaším rýchlym a samostatným riešením tejto pre vás a asnáď i pre iných veľaváżnej otázky. Ako sirota máte väčšie právo k istej samostatnosti. Vy ste volili, dľa môjho zdania, nie bárs šťastne; Boh daj, abych sa mýlil. Vaša mladosť, krása a váš svieži cit — to všetko zaslúžilo by šťastia. Bár by ste ho našli. Jestli však vyplnily by sa temnisté obavy moje: tu som. Na mne najdete v každom ohľade priateľa. Bár by ste nikdy nepotrebovali môjho priateľstva.«

Anna bola nemilo dojatá. Každé slovo Branského pichalo ju do srdca. Ona sa cítila byť zahanbenou, uníženou pred ním, ako žiačka pred učiteľom, keď ju vyhreší pre chybnú úlohu. Líca devy zahorely purpurom, do očú jej vhrkly slzy. S trasúcou sa rukou, nervósne krčovite počala trhať práve dokončený venec. Biedne hlávky zvonkov a belasé očká nezabúdok pokryly jej šaty. Branský sa zľakol toľkej náruživosti — vstal rýchle a odišiel. Anna sa vzchopila a ako

srnka ztratila sa v hustej hore. Bežala, sotva dychu popádajúc. Pred ňou bola machom obrastená skala podobná divánu. Tam klesla na kolená a pritlačila obe rúčky k tvári. Tvár rumenná, rozpálená a tie bledé rúčky, aká to protiva! Materidúška kol nej silno voňala, veľké horské mravce liezly po rukách devy, ba jeden z nich prešiel na biele hrdielce. Anna nič nevidela, necítila. Na prsiach jej ležala ťažoba — ako rada by si bola odľahčila slzami, ale oči jej nechcely vydávať slz. Z doliny ozýval sa hluk zábavy a mrmlot bassy. Tu jej niekto položil ruku ľahko na plece. Anna sa trhla mlunne — ľahký výkrik vydaly nevdojak prse. Ohliadla sa a skočila na nohy. Pred ňou stál Masloň. V jeho náružive rozpálenej tvári zrkadlila sa zvedavosť.

»Aký to vrtoch, slečna — tu sama.«

»Myslím, že nieto nebezpečenstva. A potom, ako zdá sa, mám za sebou strážnika! Poďme rýchlo k spoločnosti!«

»Áno, strážnika, ktorý horí láskou a trasie sa strachom. Videl som vás — hovorili ste s Branským — a potom ste zmizli. Viem, čo mohol hovoriť ten panslavistický burič akýsi. Avšak podali ste mi svoju alabastrovú rúčku, vaše slovo mi je sväté a istejšie nad istotu. Ale mám predsa obavu — podajte mi ešte raz svoju ruku — slečna — ešte viac žiadam, dajte mi znak svojho úprimného smýšľania. Anna — tu sú moje ramená —« Masloň rozšíril ramená

a stál ako skamenelý. Anna zbledla, tajný strach svieral jej hruď. Ako by ju bol vietor schytil, vnorila sa do huštiny. Čipkový ručník zostal viseť na tŕňovom kríku. Ona ho nezbadala a s rozplamenenou tvárou pribehla do spoločnosti. Jej oko hľadalo v trme-vrme veselých hostí Branského tvár — ale toho nebolo tam viac. Poslednú silu mladistvej duše napäla, aby nebolo pozorovať búrliveho vlnenia, do ktorého upadla v posledné minúty. Mládež tancovala pod starým bukom. Veselého, divého čardášu ohnivé melodie šumely horou. Za stolom sedel Záhajský a hľadel nemo pred seba. Anna šla k nemu a sadla si vedľa svojho tútora, ako by sa neistou cítila a hľadala záštity. Jej tajnosť dlávila jej dušu.

»Ujček môj,« preriekla odhodlane, »mám vám niečo povedať.«

»Niečo dôležitého, ako vidím z tvojej tvári,« poznamenal ticho Záhajský a jeho temné oči upraly sa zvedave na Annu. Naklonila sa k nemu a prostými slovami vyjavila mu Masloňove nabídnutie.

Ako by bol ťažký kameň odpadol s jej srdca, vyznaním si ho odvalila s prsú. Ale Záhajský zostal vážny, ba smutný. Tisíc myšlienok letelo mu hlavou. Anna bola jediné stvorenie, ktoré mal opravdivo rád. Jeho sebeckosť bola veľká a panovala skoro výlučne v jeho prsiach, ale k Anne cítil rodičovskú náklonosť a bol pre-

svedčený, že ju presadil do pôdy, ktorá nebola zdravá pre mladé živé dievča. Masloňa poznal ako dedinského Don Juana, ktorého allotria boly známe po kraji. Znalo sa i to, že má naňho barónka Perlingová akýsi divný vliv. Vyznanie jeho chovanky vzbudilo v ňom trápny cit: prvýkráť pocítil obavu. Voľba bola predo dvermi a Masloň mal neodškriepny vliv v stoličnom meste, lebo tam bola jeho rodina rozvetvená a držala mnohé úrady v rukách. Masloňov strýko bol predseda sirotskej stolice a držal úrad tento veľmi pevne, a preto nebolo radno odhodiť sa od neho alebo ho obraziť.

Spoločnosť sa sberala zase do letohradu. Pri zvukoch Rákócyho pochodu šiel dlhý rad hostí hore kopcom k filagorii, Záhajský viedol Annu na ramene. Ona sa dôverne opierala na jeho mocné rameno a cítila veľké poľahčenie. Masloň kráčal nemo s pravej strany; bol smutný a zronený. Zábava nešla ďalej ani v letohrade a hostia sa počali skoro rozchádzať, tak že so západom slnka nebolo už cudzieho človeka na letohrádku, ani v záhrade a vinici. Záhajský sedel v búdke s Annou.

»A ty ho miluješ,« hovoril, »ty myslíš byť šťastnou a spokojnou — nuž dobre — tak som i ja spokojný. Jediné, čo mňa veľmi zadivilo, je tvoje rychlé odhodlanie sa, a po druhé tvoj výber. Avšak to je zväčša tvoja vec. Mojou

povinnosťou je prosiť ťa srdečne, abys' vec náležite rozvážila.«

Anna bola bledá a hľadela urputne do kúta besiedky, ktorá ľahko šumela večerným vetrom. Prázdnota akási vtiahla do duše devy; ona sa sama seba pýtala, či ho miluje, ale určitú odpoveď si nevedela dať. Za chvíľu, trápnu chvíľu pre oboch, prišiel Branský a Záhajský sa vzdialil. Znal on Branského antipatie, i jeho náklonnosť k Anne, a preto blysla v ňom myšlienka nechať ich o samote, možno že sa niečo zmení. Jeho sebectvo počalo víťaziť: počal cítiť istý strach pred vstúpením devy do dospelého veku. Účty sirotského majetku, ktoré on manipuloval, neboly v poriadku. Neriad stoličný ponechal tútorom svobodnú ruku a preto povstávaly žiaľne veci v sirotských záležitostiach.

»Vrátil som sa ešte raz k vám, Anička,« šeptal ticho Branský s utajeným rozčulením, »abych vás vystríhal pred nebezpečenstvom, hroziacim vášmu šťastiu. Je mi to povinnosťou a robím to rád. Počujte ma až do konca a potom robte, ako viete.«

Anna položila krásnu svoju hlávku na mramorovú tablu stolíka.

»Ťažko sa odhodlávam vyznať svoje city, čas je tu,« a pritom vytiahol Annin ztratený ručníček čipkový a položil ho na stôl. »Anna, vy sa pohybujete v kruhoch, ktoré sú zkazonosné pre vašu čistú dušičku a nevinné srdce;

vy ste si urobili známosť s mužom, ktorý vás nemiluje, ktorý miluje váš majetok. Vy k nemu nemáte náklonnosti — jeho rozprestrené ramená zostaly prázdne a váš útek bol dôkazom, že sama seba klamete. Nikdy by ste nepočuli týchto slov, keby ste boli ináč konali, lebo vtedy by bolo všetko ztratené. Takto však stáli ste na pokraji priepasti. Priepasť vás volala — ale vy ste ušli.« Líce biednej Anny horely studom pri slovách týchto. Branský pokračoval: »Nebola to sprostá zvedavosť, ktorá hnala ma pozorovať vaše kroky. Videl som vás kľačať pri machovej skale a srdce mi búchalo bôľne, trápne. Nemáte matky, nemáte otca, a váš tútor nemá vysokých mravných pochopov. On vás obetuje, jestli bude to vyžadovať jeho prospech. On so svojím domom stojí na vulkáne, poslednú spásu očakáva od svojho zvolenia na podžupanský úrad. Má to svoje hlbšie, nečisté príčiny, ktorými nechcem otráviť váš cit. Masloň patrí medzi osobnosti, ktoré majú umožniť voľbu. Keď aj lepší cit Záhajského zatracuje vaše spojenie so slúžnym, bude on zahlušený bočnými ohľadmi. Ja som váš priateľ — ja vás prosím, počujte môj hlas. Vlní sa mi on z najhlbšej útroby a čistého svedomia.«

»A zo zaťatého nepriateľstva proti Masloňovi,« preriekla Anna a pozdvihla vzdorovite hlávku.

»Chcete mať protidôkaz? Chcete, abych sa ponížil pred ním, abych ho odprosil, abych

vám sväto-sväte sľúbil, že nikda horký cit neovláda mojím srdcom proti nemu? Urobím to.«

Na západe hasla zora a šero vtiahlo akoby kradmo do búdky.

»Chcete, abych obetoval najkrajšiu svoju nádej,« pokračoval Ľudovít, »za cenu vášho šťastia? Urobím to, obetujem všetko, jestli mi sľúbite odmrštiť podanú vám ruku, ktorá nenie celkom čistá.«

»Ja som už ruku prijala,« prerieklo dievča trasúcim sa hlasom. Sluha doniesol lampu a postavil na stôl. Jasné blesky lampy krásne sa odrážaly od temných listov chmeľu a jasnejšie zelených listov divého viniča. Zo záhrady pred letohradom valila sa vôňa kvetov. Nočné motýľky trepaly šedými krýdlami a ssaly dlhými sosákmi medovú šťavu z kvetných kalichov. Tu i tu preletel popri dverách búdky netopier a, ľaknúc sa svetla, hodil sa kľukatým svojím letom do tmy.

»Videli ste toho netopiera? On zbadal svojimi myšacími očkami bleskoty našej lampy a myslel, že je to jeho ríša. Keď priletel blíž, strelil mu lúč do očú, a on, ako spitý, valil sa zase nazpak do svojho živlu, v ktorom sa dobre cíti. Divná vec chceť snúbiť nočného zvera s jasotom dňa a slnka. Slečna, vy ste blesk jarého dňa — odožeňte netopiera!«

»Akúže mi poskytnete náhradu za môj milý sen?! Ja sa cítim opustená, smutná a rozorvaná! Pekný bol sen podopierať sa o rameno muža, majúceho čestný úrad — on mi nahradí rodičov, dumala som, nahradí bratov! Ach, a bol taký biedny, taký ponížený, taký nešťastný. Ľútosť zaujala mi srdce.«

»Ľútosť nenie ľúbosť,« preriekol Branský.

Anna pokračovala: »A vy teraz takto ničíte moje milé myšlienky a chladnou rukou strháte záclonu z tajín, ktoré by boly krásne, neodkryté! Vy ma uvrhujete do strašných úzkostí: ja neviem, kade vedie z nich cestička. Akúže mi dáte náhradu?«

Branský počal rozprávať ohnive, výrečne, s uchvacujúcim citom o úlohe ženy, o hodnosti mužskej, o veľkých myšlienkach, ktoré rodia sa v mužoch čestných a ideálnych. Hovoril o kráse života, keď je vedený zásadami dobra a pravdy, hovoril o ničomnosti jeho, keď je sem tam hádzaný náruživosťami a nečistým sebeckým bludárstvom. »Boh vám daj pravé vnuknutie,« zakončil a vstal pružno s lavice. Bol vtedy krásny muž, jeho oči horely čistým plameňom opravdivého citu, tlmený hlas jeho vibroval rozčulene. »Uložte sa s modlitbou na svoje lôžko, a verím, že sa ráno prebudíte s čistou, jasnou mysľou a pevnou vôľou. Myslite mnoho na svoju matku!« A s tým odišiel. Anna zazvonila na posluhu a odobrala sa do svojej chyžky. Na

stole stála skvelá vása a v nej krásna kytka najvzácnejších kvetov. V sneho-bielom kalichu kamelie belela sa karotka. »Dobrú noc, moje spasenie!« bolo písané na karotke. Anna poznala písmo Masloňovo a celá sa striasla. V zimničnom rozochvení lapala vozduch — bolo jej dusno v izbe, ktorá bola preplnená kvetovou vôňou. Otvorila oblok. Svieži vetierok ovanul ju — prse jej počaly dýchať v dlhých dychoch. Zrazu strhla sa. »Zas netopier,« zašepla, keď popri okne šibol netopier. Zavrela rýchlo oblok. Rozpomenula sa na radu Branského. Polo vyzlečená už zhasila sviecu a kľakla si k posteli, ponoriac dušu svoju do modlitby. Neboly to slová — modlila sa s citom a myšlienkami. Vstala. Tajne na prstočkoch pristúpila k stolu a vyňala kytku z vásy. Trasúcou sa rukou otvorila oblok — a kytka zmizla vo tme — za netopierom.

VII.

Ťažký sen.

Branský prišiel domov a položil sa na diván v smutnom rozčulení. Trudné myšlienky letely mu hlavou, po celý čas v neunavnej práci stráveného života nebolo mu tak úzko okolo srdca. Hľadal tomu príčinu — ale ju márne hľadal. Prvé poryvy mládeneckého života ležaly ďaleko za ním v polo zabudnutej prešlosti. A predsa bilo jeho srdce tak nepokojno, tak náruživo ako niekdy, keď šumela mladosť a zrkadlil sa svet

v čistých farbách dúhových. Akýsi žlčný pocit budil sa mu v útrobe. Nevedel prečo, nevedel ako — alebo lepšie povedano, nechcel vedieť.

Tichá noc stála nad krajinou, bezveterno, majestátne a unylo. Čez otvorené obloky jeho chyže vchádzal milý hosť: príjemný chlad. Malý úzky srp mesiaca vznášal sa nebom. Ľudovítovi ani neprišlo na um rozsvietiť lampu alebo vyzliecť sa, ležal ako mŕtvy tvárou hore — naozaj ako mŕtvy. Srp mesiaca sblížil sa k obloku a osvietil jeho bledú tvár. Ona podobala sa tvári mŕtveho, ešte i ruky mal složené na prsiach. Úplnú tichosť prerušovalo len pravidelné, hlboké dýchanie. Mreže oblokov hádzaly šeré stíny na dlážku izby. —

Branskému šumely dušou staré skazky ľudu nášho o mátohách a upíroch. Počal veriť na upíra. Áno, áno, desný upír zasadol na jeho hruď — priletel otvoreným oblokom a teraz ssaje jeho krv. Ako ladne vejú jeho krýdla chladný vetrík na tvár — ako uspanlivo sypia jeho ústa, ale krvolačné pery cicajú krv, krv od srdca, životnú krv. Chce zdvihnúť rameno a nemôže, ako by bolo sputnané ťažkou reťazou. Chce zavolať, ale hlas viazne v hrdle. Otvoril oči — ajhľa, bledý strižok luny visí v obloku a smeje sa jeho ťažobám.

Kde ti je tvoja mužská sila — kde odvaha, kde ti je tvoja jasná myseľ? pýta sa sám seba.

Krýdla upíra vejú a v srdci cíti bôl, cíti, ako uchádza mu krv.

Zažmúril oči — ale bôľ rastie! Rastie — teraz sa zmenil na balvan, a ten rastie do nekonečna, šíri sa, dĺži sa — celý vesmír plní, a ešte viac, čez hranice nekonečnosti rastie mlhový desný balvan, jeho samého dlávi a mení v nič. Z balvanu sa zrazu vyvinie čierny punkt — a v koncentrických kruhoch umenšuje sa — už nenie možno mysleť si menšieho atomu — ale jednako sa ešte vždy tratí a tratí — až v nekonečnej diaľke zmizne. Hmla a púšť.

Branský sa zimnične strhol. Mesiac bol už zašiel za vršky, v izbe bolo šedo a ticho. Prešiel rukou hlavu. »Hlúpy sen,« zamrmlal odhodlane, ale potom klesnúc zas hlavou na podušku divána, doložil: »strašný sen.«

A on predsa nespal.

Nastal teraz boj so skutočnosťou. Uvážil v duši všetky okolnosti a udalosti posledných čias, nadal si pár ráz do pochabcov, do starých bláznov — presvedčoval sa sám seba najrozumnejšími dôvodmi, ale konečne po veľkom duševnom boji vyskočil so svojho divánu a zavolal temným hlasom:

»Ja Annu milujem!«

Šum týchto slov rozliehal sa tichou izbou, vyletel von oblokom do nočnej samoty. Polnočný vetor rozšumel koruny košatých líp —

a ich šepot bol odpoveďou na slová muža, ktorého srdce osviežila pozdná láska.

Láskou menujú ľudia prvé nadšenie mladosti: je to aj naozaj zlatý vek nadzemského šťastia, plný krásy, nehy a oduševnenia. I bôle a poryvy mladistvej lásky sú pôžitkom a znežňujú srdce; i nešťastná láska mladosti plodí iba dobré ovocie. Zobudí-li sa opravdová, ideálna láska v srdci zrelého muža, ktorý už dávno prežil vek rojčivého blúznenia, vtedy zobudí ona záhubnú búrku, jestli je však nešťastná, vrhne do útrob človeka blen horký, pocit nesmieriteľnej nenávisti proti samému sebe i proti svetu. Možno, že Boh chcel ľudstvu znázorniť predchuť pekelných múk, a preto posiela časom celý oheň lásky do sŕdc, ktoré už zdanlive boly ochladly vekom a životom.

Po tomto samovyzvaní Ľudovít cítil celú horkosť, beznádejnosť a hryzotu lásky, nemajúcej ani len tiene možného uspokojenia. On sám si prichádzal ako podliak, ktorý už od toľkých čias koná egoisticky, hanebne a neúprimne. »Teda preto som dával takéto šlechetné naučenie úbohému dievčaťu! Ja som sám myslel, že to robím z čistého, bezúhonného srdca, z nežnej starosti o jeho šťastie! Aký som bol smelý, oduševnelý, úprimný! A smelosť bola drzosť starého šviháka, oduševnelosť bol skrytý a zákernícky skrytý egoismus, a dobrota bola farizejským ohňom hlúpej náruživosti. A predsa ju

milujem. V tom však už leží môj prečin. Bože môj, Bože môj!« Branský si zakryl tvár oboma rukama a klesol znovu na pohovku.

Už svitalo, keď sa zobudil z ťažkého sna, podobajúceho sa viac mdlobe. Sluha vošiel na palcoch pre háby a urobil náramne hlúpu tvár, keď videl svojho pána oblečeného a posteľ nedotknutú. Zostal stáť, ako prikovaný na prostred izby.

»Aby ťa čert vzal!« zavolal Branský surovým hlasom na sluhu. Slová tieto dobrého Janka zarazily, lebo ešte nikdy nepočul niečo podobného z úst Branského. Vytiahol sa na palcoch z izby ako kmín a len vo dverách sa bojazlivo obzrel. »Kata,« hovoril von ku kravskej slúžke, ktorá sa s ospalou tvárou, hrotok v jednej a štvornohý stolček v druhej ruke držiac, ubierala do stajne, »náš pán skoro umrú!«

»Prečo by mali umreť? Ty si smiešny človek!«

»Dnes mi nadali, hrozne mi nadali!«

»A za to majú umreť? To by kasnár bol storáz mŕtvy, keby to malo byť pravda!«

»Hjah! kasnár a hinšpektor, to sú celkom rozdielne veci! Hovorím ti, umrú, na dušu umrú!«

»Ani ty nebudeš večne žiť, hlúpy Jano!« rozosmiala sa Kata, a ospalosť počala sa tratiť z jej očú.

»Vy ženské ste ľahké, ako pierka! Ty rozumieš, ako kravu podojiť a mlieko mútiť, ale o knižkách a snároch neviete nič! Ty nevieš, čo

vykladá kalendár, ani čo vykonal Štilfríd! A preto uver múdrejšiemu! Náš pán sú zle, lebo mi dnes vynadali! Keď neveríš, nechaj tak! Punktum!« A s tým počal pilne a energicky čistiť veľké poľné čižmy svojho pána, o ktorého skorej smrti bol tak náležite presvedčený.

Branský sa pohrúžil do prác, konal cesty po majeroch, prehliadal stavy, kontrolloval účty, najímal robotníkov pre blízku už žeň raži. Zimničná činnosť bola mu veľkou potechou. Do Záhajských nechodil. Raz obrátil nevoľky ta svoje kroky. Ale keď z malého vršku uzrel letohrad, strhol sa a zastal. Dlho hľadel v tú stranu! Konečne sadol mu trpký úsmev na tvár — a obrátil sa. Raži sa belely zôkol-vôkol, slnko pálilo, tak že sa čudovať musel človek, že nevyssalo z kalicha kúkoľu pruhovitú červenosť a z útlych kvetov nevädze temnú modrotu. Miestami ovil sa slabunký sláčik o bujné steblo raži, ako had. Prepelica volala akosi rýchlo a netrpelivo, drobné kobylky skákaly s cesty na role. Keď prišiel domov, čakal ho sluha vo dverách.

»Dvaja páni čakajú na vás,« povedal smutným hlasom. Vskutku, našiel u seba Kaprossyho a Paráka, a nevedel si vysvetliť, čo títo dvaja páni hľadajú uňho.

»Prichádzame k vám, pane Branský, s maličkou prosbou,« počal Kaprossy neistým trochu hlasom. Jeho rapavá tvár sa ľahko zarumenila.

Parák zato bol flegmatický a opakoval siplým hlasom, ako echo, slová svojho spoločníka.

»Hotový som k službám,« preriekol Branský zdvorile síce, ale s úsmevom, vyrážajúcim malú vážnosť k svojim nevolaným a nečakaným hosťom. »Ráčte si sadnúť,« a s tým podal škatuľku s cigarami. Kaprossy sa poďakoval — Parák však siahol do škatuľky a vyňal havannu.

»Sme sami?« pýtal sa vážne Kaprossy, spúšťajúc sa na foteľ.

»Traja sme len, traja, páni moji,« riekol Branský, zvedave sa zahľadiac do tvári Kaprossyho, ktorá ztratila rumenec; spodná pera sa mu ľahko mykala.

»Prosíme vás menom pána Masloňa, aby ste boli takí dobrí vyrovnať účet —«

»Áno, vyrovnať účet,« opakoval Parák a zapálil si cigaru.

»Účet, aký účet — nerozumiem —«

»Vy ste Masloňa obrazili, smrteľne obrazili. Vy strkali ste prsty —«

»Prosím vás, ráčte len sucho, bez obrazov vybaviť svoje vzácne posolstvo,« pretrhol ho Ľudovít so zakaboneným čelom, dotknúc sa ľahko ľavou rukou svojej brady.

»Bez okolkov,« zamiešal sa Parák, »vyzývame vás menom slúžneho Masloňa na duell. Príčinu vyzvania snáď znáte a nemohli ste ani inšie očakávať — viete, ženské záležitosti.«

»Prosil by som o bližšie.«

»Vaše chovanie sa,« pokračoval, »v oči Masloňovi a jeho pomeru k Záhajského domu prinútilo nášho mandanta k obrane svojej cti. Vec je jasná. Čakáme odpoveď.«

Branský bol nepriateľ súbojov, ale videl, koho má pred sebou. Chvíľu sa rozmýšľal.

»S veľkou radosťou,« preriekol, a jeho energická postava sa napružila. Vstal a s poklonou obrátil sa k dvom pánom. »Myslím, že je vec predbežne zakončená. Svedkov pomenujem.«

»Úplne. Odporúčame sa do vášho priateľstva, pane Branský. Bližšie dohovorí sa na ceste kavalierskymi pravidlami predpísanej.«

Branský odprevadil svojich hostí až ku dverám.

Keď dvaja sekundanti sadli na bričku, poznamenal Parák: »Masloň hryzol do tvrdého orecha! Či si videl tie besné panslávske okále tohoto pána?«

»Čo nás do toho! Budeme mať príjemné vyrazenie, potom slávnu hostinu, a chvastať sa môžme do nekonečna.«

Branský vrátil sa na stolec, na ktorom sedel pri tejto zvláštnej shovorke.

»Muselo sa niečo prihodiť,« zamrmlal pod fúz. V tom niekto zaklepal. Vošiel Žulinský s listom v rukách.

»Pane Branský, nového korteša som dostal!«

»Akého, prosím?«

»Tu mi píše Masloň, hlavná podpora Záhajského kandidatúry, že mi ponúka svoje a svojej koterie služby. Okrem toho dorazil zo stoličného mesta zvláštny posol od Masloňovho strýka — znáte toho krikľúna. Posol doniesol karotku s predvčasnou gratuláciou k budúcemu istému víťazstvu.«

Branský počúval nervósne reči svojho pána.

»A ešte niečo menej pekného, z čoho si tak málo robiť budete, ako ja. Hlúpa klebeta, ktorú vám oznamujem, len aby som vám osvedčiť mohol svoju dôveru. Denunciácia na vás. Píše mi totiž vysoký pán — dovoľte, že zamlčím jeho meno, veď to nemení nič na veci, — že chovám vraj na majetku svojom nebezpečného buriča a vraha vlasti — jeho meno je — to vám už poviem, lebo je to podstatná vec, jeho meno je Ľudovít Branský. Vy búrite ľud vraj proti pánom a Židom, pripravujete ho k odporu proti zákonom, haníte krajinskú zástavu a opovrhujete štátnu reč. Ba že ste v spojení s viedenskými centralistmi, s moskovskými panslávmi, a div, že neriekli, že i s kubanskými negrami. Ale to sú pletky. Hovorím ešte raz, že vám to vyzrádzam, abych mohol príležitosťou týchto klebiet vysloviť vám svoje uznanie, svoje priateľstvo.«

»Možno, že je i zrnko pravdy v rečiach anonymného vysokého pána.«

»A to zrnko je: že ste nezlomný, urputný duch, ktorý chodí svojou vlastnou dráhou! A práve zato vám ponúkam svoje priateľstvo.«

»Vďaka, milostivý pane! Nateraz bych vás prosil o radu.« A Branský vyrozprával dopodrobna Masloňovskú historiu. Nezabudol pritom vysloviť svoje presvedčenie a ponímanie o súboji. Žulinský ho počúval, tu i tu pokrúťac hlavou. »Vec hlúpa a nevčasná,« poznamenal, keď bol Branský u konca, »avšak vašich myšlienok o súboji neodobrujem. Je to u nás už v krvi. Možno, že je súboj, ako ste sa vyslovili, predpojatosť, stredoveké barbarstvo — možno, ale, pane, verte mi, my sme ešte tak veľmi nepremohli ten milý stredovek, ako by nám to nadišputovať chceli veľkoústi zbožňovatelia devätnásteho stoletia. Nik nemôže vyskočiť zo svojej kože — hoci bude synom nie devätnásteho, ale tridsiateho stoletia. Zakiaľ plaziť sa bude na površí zeme tejto ľudské plemä, nezmiznú podobné predpojatosti, alebo, ako chcete vy, barbarské zneužívania. Viem, že ste muž nebojazlivý — avšak odpusťte, prosté, iba presvedčením o duelloch odôvodnené zamietnutie súboja vrhlo by na Vás stín nebezpečný. Ja s vami obcujem ako so seberovným druhom, vy to zaslúžite v plnej miere. Ale i vo mne vrie tá feudálna krv, ktorá sa búri a šumí klokočom — menujte to hoci hlúposťou, všetko jedno, hlúposť tá je mocnejšia, ako všetky kázne humanistov a všetky

systémy filosofov. Konečne ešte nenie riešené, že vy duell od Masloňa prijať musíte. Formálne síce neviem nič povedať proti jeho satisfakcionálnej spôsobnosti, avšak podívame sa blíž!«

Branský sa hlboko zamyslel. Pred Žulinským ukázať sa slabým bolo by jeho smrťou. On ho miloval, ako mladšieho brata. Badal vo svojej duši, že Žulinský žiada od neho, aby, keď ho privinul k srdcu čistým priateľstvom, i on urobil koncessiu jeho vrodeným presvedčeniam. Veď sa opačne často stalo. Koľko vecí povolil Žulinský Branskému v hospodárskych záležitostiach, ako trpelivo hľadel na jeho pomery k ľudu, ako mu pomáhal dvíhať sedliacky ľud, ku ktorému gróf nemal náklonnosti. Branský cítil, že sa stane nemožným u Žulinského, jestli nevyrazí na stezku kavalírskych dobrodružství. Bolo mu ťažko pod nátlakom tejto dilemmy. Sám o seba sa nestaral, lebo nepatril k bezpomocným chlebárom. Avšak jeho čakala ešte veľká práca. Cítil, čo je on svojmu ľudu, cítil v sebe sily a spôsobnosti, ktoré boly tak potrebné, ako kus chleba. Dlho sedeli oba mužovia bez slova.

»A teraz vás prosím o priateľstvo«, preriekol ticho Branský. »Znáte moju nezkúsenosť v takýchto veciach. Ráčte mi pomôcť pri tomto nemilom prípade.«

»To som od vás očakával«, povedal skoro uradovano gróf; »rád prijímam vaše poverenie.

A predbežne dobre sa majte.« Žulinský potriasol pravicu Branského a pružným krokom zanechal izbu svojho riaditeľa. V ňom naozaj zakypela krv, žilky zaihraly. Darmo by sme sa usilovali idealisovať ľudí. My ich musíme tak brať, akí sú. Veľké idey nepadajú na ľudstvo ako dážď, ale musia sa pestovať ako vzácne ovocie, ktoré pozde dozrieva. Na nohy naše vešia sa všaková burina a obťažuje krok k predku. Keby sme sa rozbehli, burina sa tuhšie stiahne a my padáme na nos. Keď by sme chceli mrcha zelinu energicky holou rukou odstrániť — popŕlime si ruky, rozdriapeme si prsty na bodliakoch. Radšej vezmime kus toho nešváru s sebou a tiahnime sa pomaly, ale isto k predku.

VIII.

Zvädnutá Circe.

Na pohovke, okrášlenej čipkovanými poduškami, sedela barónka Perlingová, oblečená vo vkusnom domácom obleku, ktorý jej omnoho lepšie pristal, ako hodvabný skvost a mnoho šperku. Hoci už dávno prešumela ponad jej hlavu doba zrelej mladosti, bola predsa svieža a pomerne k svojmu veku i pekná. Belunká koštička jej tvári s tenunkým náterom bieleho prášku len tak svietila. Mierna plnosť tela podporovaná kosmetickými prostriedkami stierala jej pár rokov. Veľké oko, ošatené dlhými víč-

kami, prezradzovalo živosť, hoci bolo niečo vpadnuté. Pri nej na nízkom taburette sedel Masloň, namrzeno zíval a z jeho tvári zrkadlila sa mrzutá zlosť. Vo svojej melancholii počal trhať listy s kamelií, ktoré pred ním stály v krásnej váse.

»Čo vám urobily moje kvety, vy barbar!« pohodila barónka, láskavo sa usmejúc, a odstrčila ďalej kvetovú nádobu. »Človek svetský nesmie tak zrejmo ukazovať navonok svoje city a myšlienky! Vy sa chystáte na diplomatickú dráhu, tak ste sa aspoň onehdy pochválili. Veľmi by ste sa na nej potkýňali s tak otvorenými kartami. Vidíte, už teraz viem všetky vaše tajnosti, všetky úskoky, predo mnou tak pozorne ukrývané, ležia na bielom dni, i to viem, čo si myslíte, pane diplomat!«

»Nevedel bych,« roztržite poznamenal Masloň, a ledva zadržal zívnutie.

»Ale ja viem. Viem, že ste nehovorili pravdy, keď som vám po dlhšom vnútornom boji tak veľkodušne dovolila dvoriť dedinskej húske! Ukazovali ste sa ako rozumný muž, chcejúci urobiť karrieru. S chladnou vraj rozvahou chceli ste vstúpiť do manželského svazku s Annou Bysterskou — vy ste úprimne vyznali, ba skoro až cynicky úprimne, že jej veľký majetok je vám veľmi vítaný, ba prepotrebný k postupu. Hovorili ste naozaj veľmi rozumne, ale konali

ste — poviem pravdu — nerozumne, pane diplomat!«

»A kde sú tu úskoky?«

»V tom leží falošnosť, že vaša rozvaha bola pretvárkou. Oj, mojim očiam, ktoré sa dívaly na nekonečné osnovy dvorských intríg, neujde taký nováčik.« Barónka sa prívetive usmiala, ale za tým smiechom trčala dósa tajenej mrzutosti, potom položila ruku na rameno a hľadela priamo na svojho súseda.

»Úprimne vyznám — že tak ďaleko nedospel som v záhadných zvratoch *ženskej* diplomacie, abych rozlúštil hádky duchaplnej sfingy!« Slovo »ženskej« prízvukoval silno.

»To ešte chybelo, aby ste boli urážliví,« riekla barónka, a úsmev zmizol s jej tvári. Zpriamila sa na pohovke a povýšeným trochu hlasom doložila: »Moje dovolenie dostali ste k manželstvu, ale nie k náruživosti, nie k láske!«

»Ani teraz ešte nerozumiem vás.« Maslo-ňovi vbehla krv do tvári.

»Ale vaša krv tomu rozumie, vy hanblivý pane! Ona vám všetko povie, opýtajte sa jej. Oj, krv je zvláštny mok, hovorí Mefisto, a čo je hlavné, pravdomluvný.«

»Pani barónka ráči sa sŕdiť, a ja som taký nešťastný, že neviem prečo.«

»Nesŕdim sa. S Pánom Bohom, pane pastierko, len hrajte svoju idylku i ďalej! Hrkútajte, ako holúbok! Čo mňa konečne do toho?

Avšak zaslúžila by som trochu viac úprimnosti. Ženská mnoho odpustí, najmä ktorá zná mužský svet v celej jeho nevypočítanej vrtkavosti. Vy ste však nadužili moju dôveru, nepekne nadužili.« Hlas barónky sa počal lahodne triasť, dlhé víčka sklonily sa a pokryly čierny lesk očú.

»Vy sa hneváte!«

»Nehnevám,« tupým hlasom preriekla a vtisla sa lenivo do pohovky. »Vy ste vraveli, ako džentleman, o svojom manželstve, ale vskutku ste boli veterný rojko. Na vašej tvári zrkadlí sa zaľúbenosť, detský, študenský cit náruživosti nezrelej! Toho som si nezaslúžila. Ja som zabudla na svet, na svoje vysoké a príjemné známosti, abych prežiť mohla ešte raz sladkosť života v zátiší týchto hôr a medzi nivami raži a jačmeňa. Vy ste sa tak ochotne a radostne nabídli za spoločníka mojej samoty. A tu zrazu zbadám, že som prijala do svojho ohraničeného sveta človeka, ktorý neuspel vytrezvieť z pletiek, z idyll a rojčenia, ktoré mi zaráža dych a tvorí nudu nekonečnú.«

»Ešte raz vám hovorím, že vás neponímam!«

»Ľudia nášho stupňa spoločenského nechytajú sa takých podivných predmetov — bez rukavičiek. No vy, dedinská prostota, chcete mať všetko na tanieriku. Nuž dobre! Vy ste zaľúbení do Anny Bysterskej až po uši! Ona vás odvrhla, vy sa idete preto biť s mužom,

o ktorom predpokladáte, že bol príčinou vášho odvrhnutia! Odvrhnutia dedinskou húskou. Nie sú to Don-Quixotiády? V tomto vonkovskom vzduchu, v tejto sfäre, duelly? Robte sa len ešte i smiešnym. To chybelo; robte slávnou meštiansku dievčicu, robte ju nasadením života interessantnou!«

Masloň sa opätne začervenal, ale už viac od zlosti.

»Vzduch vonkovský tohoto kraja práve tak nedopúšťa znášanie drzkého obrazenia, ako mrazivý vzduch vášho Petrohradu. Sú veci, ktoré neposúdi správne jemná myseľ ženská. Sú delikátne záležitosti kavalírske, ktoré je hriešno nazývať smiešnymi, hriešno, najmä takým ústam, od ktorých by človek očakával práve posilnenie a obodrenie v mužnom hájení cti!« Masloňovi bolo príjemne zahrať sa na hrdinského kavalíra pred barónkou.

»Egoismus, púhy egoismus,« povedala barónka, »ba detinské prenáhlenie. Dajme tomu, že by vaše krátke sblíženie k Anne pretrhol bol ten — ako sa volá — Branský — či je to dosť vážne, aby ste v našom patriarchálnom kúte zavádzali neslýchanú a nevídanú komédiu súboja? Či by ste to samé učinili, a to síce na príhodnejšom mieste, keby niekto na pr. obrazil, a hlboko obrazil, mňa?« Oči barónky zvedavo uprely sa na Masloňovu tvár.

»Ako môžete pochybovať?«

»Nuž teda! Gróf Žulinský na pr. dovolil si urážlivé poznámky na mňa v peštianskom kassíne. Mne to za tepla referovali, a vám som to riekla s tichým očakávaním, že sa veci ujmete. Vy ste pohodili plecom, ako by bola reč o lanskom snehu. Ale za zvetralú mladú pobehajku, bez rodiny, bez mena, chytáte sa pištolí! To je výčin zúrivej náruživosti, a nie kavalírskych pochopov o cti! Vy, ako kavalír, môžte rozšíriť svoje ľúbostné pomery — ako sa vám len vidí a páči, ale prichádzať do pathosu, hrať železoloma — na kopaniciach, to je predsa smiešne!«

»Váš sluha,« pretrhol rýchly prúd barónkinej reči Masloň a, vstanúc s taburetta, bozkal jej krásnu ruku. U dám pominie sa dosť rýchlo bájny plameň očú, sviežosť hrudi a lesk mladistvej tvári. Ale ruka veľmi dlho odporuje vlivom času, najmä ruka pečlivo chránená a opatrovaná. Barónka Perlingová mala krásnu, podlhovastú rúčku, bielu ako alabaster. Útle belasé žilôčky tiahly sa pod priehľadnou kožkou. Masloň s ohňom bozkal túto krásnu ruku. Jemu nevdojak prišiel na um zdravý incarnát Aninej ruky, ktorá bola o niečo širšia a mocnejšia.

Perlingová vyňala ruku z Masloňovej, pokryla čipkovanou šatkou tvár a počala plakať. Masloň bol zase von zo svojho neba. Nemohol vystáť ženský plač. Pri všetkej svojej ľahkej povahe, veľmi dostupnej okamžitým dojmom, mal srdce bezcitné a pusté. On sa bil životom

ako lopta, bežiaca dolu vrchom. Náhoda hádzala ho od jedného kamenia do druhého, z kaluže na sucho, so sucha zase do kaluže. Obdarený prirodzeným rozumom, bez náležitého vzdelania, povrchný, za mladi už okúsivší všetky nízke náruživosti, slabý proti každému pokušeniu, silný v chvastúnstve, protekciami rozšírenej rodiny zmalátnelý, myslel, že sa okolo neho krúti stolica P—ská, okolo P—skej Uhorsko, okolo Uhorska zase celý ostatný svet. Povrchnosť a chvastúnstvo jeho trčalo mu z každého pohybu. Jestli sa niečo závažnejšieho stalo v stolici, na zasadnutí, v obciach — vtedy hovoril o tom Masloň v prvej osobe: »ja som to a to vykonal; mne povedali o tom a inom; ja som riekol, ja som upozornil, ja som zvíťazil!« Staval sa stoličný špitál — Masloň na to: »Staviam špitál.« Uväznili päťdesiat občanov z Hrachovín pre horskú krádež a pytláctvo, Masloň na to: »Dal som pozatvárať sedliacke bestie!« Udusili niekde dosť zavčasu požiar, Masloň na to: »Ja som ratoval tú alebo tú obec od požiarovej záhuby,« a pri tom vedel každý, že stoličný špitál stavia sa z peňazí po kanoníkovi Z., testamentárne určených; sedliakov zavreli bez Masloňa, a pri ohni ani nebol, lebo hral v Prachove piket. Perlingová znala všetky tieto jeho vlastnosti, ale jednako cítila k nemu podivnú náklonnosť, ona zle spala a potratila chuť k jedlu, keď neprišiel. Snáď preto, že sa v istých

bodoch veľmi srovnávali. I jej život bol hrou náhody. Sama nevedela, ako prišla na prkná, a s prkien pod barónsku korunku. Jej život tiekol ako dážďová riava, bez istého koryta, ta, kde ju hnal zákon o gravitácii. Silnejších potrasení sa bála, svetský prúd, jeho kolotanie, jeho poryvy a úklady hrozily útlym rozdráždeným čuvom obstarnej nekdajšej krásavice celkovitým rozkladom. Ale dom Záhajského bol jej milý, tam šumel svet, ale nie tak náružive, nie takým obrovským rozmerom, ako vo výškach veľkého života. A predsa bol on akoby odbleskom a ztrateným zablúdeným lúčom z krajín ohňom nasýtených, a Masloň bol miniatúrny obraz svetských ľvov, a hoci niekdy prechádzal do karikatúry, to nemýlilo barónku, ktorá musela mať voždy niekoho okolo seba.

Masloň sa chápal klobúka. »Ste veľmi nervósni, vaša milosť,« povedal roztržite, ba skoro nevrlo. »Nechcem svojou nepríležitou prítomnosťou drážiť vaše čuvy! Cítim sa nesvojsky, a tak nemožno mi vám spríjemniť okamihy tieto. Vaše naučenia prijímam — budem od dnes učenlivejším žiakom, hoci sa v hlavnom bode mýlite. Len jedno vás prosím: sami mňa haníte pre naivné kúsky, a predsa popúšťate i vy uzdu akejsi mäkkosti, ktorú musím pomenovať naivnou! Škoda tých vašich jasných očú!«

Perlingová vstala. Na tvári nebolo poznať stopy plaču, zato však mala zasmušilý výraz. Masloň sa odobral.

Ako sa zmenila po jeho odchode tvár barónky! Graciósne pohyby, hra očú, hra čŕt — to všetko zmizlo. Prostá, hodne požilá ženská, upamätujúca veľmi živo na zastaralé herkyne, potrativšie s krásou i talent a dobré svedomie, taká bola o samote. Veľmi by bolo žiadúcno, aby sme človeka, ktorého študovať chceme, videli o samote, a zahľadeli sa vtedy do jeho čŕt, keď sa on v bezpečnej nepozorovanej osamelosti cíti. Jestli ani vtedy nevyjde na površie chmúra, alebo vibrovanie celkom inakších odtienkov, ako obyčajne hrajú mu tvárou, teda môžme skoro s istotou zakľúčiť, že sme ho dobre cenili a správne poznali. Premení-li sa značne hra tvári, pohybov a vôbec celé chovanie môžme iste vedieť, že je to človek nebezpečný, a takého sa treba chrániť. Perlingová premenila sa, akoby čarovným prútom pošibaná, v inú bytnosť. Oko unavene hľadelo, jej krok komnatou bol krokom starej ženy. Plecia jej zvisly, ako by ich nevládala niesť, ba sa i niečo shrbila. Bolo vidno, že nebola už viac schopná horúcej náruživosti, blassirovaný pocit vyronil sa na povrch, avšak zvyk nútil ju podržať aspoň zovnútorné formy vášnivého života. Masloň mal byť štaffážou starého zvyku, a dosť dobre sa k tomu hodil. Ona bola spokojná a ticho-šťastná v jeho prítomnosti. Ale zato ju z tohoto podivného mieru vyrušila zaľúbenosť Masloňova. Ona Masloňa nemilovala, a tak ani žiarlivosť

necítila; i ako ženatý už bol by jej býval milým hosťom. Ale keď vyskúmala bystrým svojím pohľadom, že Masloň nejde uzavreť sväzok manželský z »konveniencie«, že sa ho zmocnila náruživosť, že je mrzutý, ba nešťastný nad prvým nezdarom, že všetko možné podujíma, aby vzdor odpovedi nepriaznivej, následkom to akejsi premeny v Anne, dosiahol svojho cieľa; keď videla, ako zanedbáva ju, ako roztržite hrá piket — to všetko znepokojilo a pobúrilo jej život. Ona zas pocítila bôľ, starý to neduh rozorvaného, za mladi zahubeného srdca. Cítila zrazu šikmú plochu, dolu ktorou letela až na dno hluchého, zabudnutého života. Videla, že nežila vlastne pre nič, za nič, ani len pre seba. Sama si sotva vedela vysvetliť, prečo ju Masloňova záležitosť srdečná tak znepokojuje. »Treba ho zahodiť;« pošepla sama k sebe. »Zahodiť!« pokračovala, »zahodiť môžme len to, nad čím vládneme! Či som ja vládla nad Masloňom? Nie! Či som kedy prerazila uňho svoju vôľu? Z dlhej chvíle a pre blesk môjho titulu delil so mnou hodiny, ktoré nemohol ináč vynaložiť! Veď ja som už nepružná, ohorčená, vyčerpaná do poslednej kvapky.« V tom sa napružila. Oči zas počaly svietiť, plecia sa zdvihly a celá postava sa vzpriamila. »Nie, tak nesmiem sa maseba opúšťať! Ľahostajnosť premôžem najprv v sebe, potom zobudím cit! Mladosť sa dá nahradiť umom!« Líca barónky začervenaly sa, prse dýchaly

rýchlo. Skoro potom klesla do apatie a počala sa modliť z knižky, obtiahnutej aksamitom a obitej okrasami zo slonovej kosti.

IX.

Sirotské peniaze.

Kandidatúra Záhajského stála na veľmi slabých nohách. S Maslońom odpadol od neho i Kaprossy i Parák, a čo je hlavné, i Maslońova rodina, držiaca siete stoličných intríg vo svojich rukách. Stoličné boje nie sú nič inšieho, ako rodinné pôtky. Každá stolica má svojich Welfov a Ghibellinov. Raz panujú Hrabovskí, a obsadia úrady a úradky od županstva až po posledného pisára, pravda že s istými koncessiami na slabšie rodiny, ktoré stály po ich strane. Druhý raz vydriapu sa na povrch Potomskí, a klientela ich shrnie sa s veľkým apetítom na korisť. V oboch pádoch trešti chudák sedliak, chúďa sirota! Ubitá rodina utiahne sa do dedín a robí dlhy, splatiť sa majúce príležitosťou najbližšieho víťazstva. Opposícia pomaly rastie, nespokojenci sa množia. O pár rokov sú Potomskí dole, a sláva Hrabovských povstala zase z mrtvých. Chudák sedliak, chúďa sirota!

Záhajský vyvinul zimničnú činnosť. Jeho kandidatúru podporovaly vlivy shora. Ale v tých časiech vysoké dikasteria nemaly tak

na šnúrke stolice, ako dnes: bolo v nich viac samostatnosti. Nadto nado všetko rozšírili neprajníci chýry o Záhajského krypto-panslavisme. K tomu zavdalo vhodnú príležitosť jeho mierne smýšľanie v otázkach politiky a národnosti. Stalo sa, čo mohol každý predvídať: Záhajský prepadol na voľbe a Žulinský sadol na podžupanské kreslo.

Ledva že priletela prvá zvesť o tom zo stoličného mesta do Krakovian, už sadal Abraham Diamant na starú bričku a letel k Záhajskému. Prvý raz šiel shrbeno hore schodmi a klepal na dvere tichunko — v dlhých pausách. Na druhý deň šiel hore schodmi omnoho rovnejší, a klepal hlasnejšie. Na tretí deň už ani neklepal, ale vošiel rovno do panskej izby a sadol bez ponuknutia na diván s tureckými bordúrami, zašpiniac jemné okrasy svojím špinavým kabátom. V jeho tmavo-šedých okáľoch tleje drzá iskra, pohyby sú cynické a odporné, hlas jeho chripí ako chrestýšov chvost. Záhajský ho pri prvej visite vyhodil. Pri druhej sa s ním vyvadil, pri tretej — mlčal.

Návštevy Diamantove nezostaly tajnosťou práve tak, ako ani ich príčina. Pošeptávalo sa, že Záhajský ide na mizinu. Kde aký veriteľ, bežal mu na hrdlo.

Zato život na letohrade tiekol tak bujno, ako predtým. Iba osoby sa menily. Prišiel

akýsi Menitozzi, Talian a dobrodruh, prišiel Korytár, znamenitý hráč v karty — a vôbec kto sa len sblížil, musel byť hosťom Záhajského. Oproti Anne bol Záhajský veľmi vľúdny, až otcovsky nežný. Indické šály, drahocenné šperky, viedeňské roby zaplňovaly formálne jej chyžku. A ona bola predsa nešťastná. Bujný a nepokojný život rozdráždil jej krv, rozdráždil čuvy — ale neuspokojil srdce.

Pod večer pred súbojom s Masloňom, odhodlal sa Branský na letohrad. Našiel tam ako obyčajne mnoho hostí. Záhajský mu bežal vľúdne oproti, tiskol mu ruku a viedol ho do svojej pracovne.

»Prepadli sme, pane Branský, ale ako vidíš, nás to veľmi nebolí. Jediné, čo mňa teší, je, že som mal hodného a čestného protivníka, proti ktorému prepadnúť nenie hanba. Ty si mi nechcel v ničom byť po ruke — konečne, čí chlieb ješ — toho pieseň — atď.«

»Ja jem svoj chlieb, a preto spievam svoju pesničku,« odpovedal sucho Branský.

»Pardon — veď som ťa nechcel nadurdiť,» hovoril s úsmevom Záhajský a podával Branskému krásnu mahagonovú škrinku s cigarami.

»Vidíš, to všetko ženské pletichy, a aj ty si v nich! Masloň pýtal ruku Anny — konečne som nebol ja kameňom na jeho ceste, ale odium padlo na mňa! Apropos, čože je s vaším sú-

bojom, o ktorom už osem dní hovorí celá stolica?«

»Nechajme tieto a podobné pletky,« riekol ľahko Branský, a jeho tvár mala zasmušilý výzor, »nateraz mám istú prosbu k tebe. Vieš, že som bol úzkymi priateľskými sväzkami pripútaný k rodine Bysterských, ba že ma k nebohému Edušovi viazala dohrobná vďačnosť. Už som sa díval v oči hanobnej smrti v hnusných komárňanských temniciach, keď otec tohoto dievčaťa, ktoré je u teba hosťom, zjavil sa ako anjel vysvoboditeľ.«

»To všetko dobre viem, ako i to, žes' dlžobu svoju dvojnou mierou splatil tým —«

»Nie, nie! Taká dlžoba sa nedá tak ľahko zaplatiť — ona zostáva večne dlžobou! Moje služby, záležavšie v sriadení a čistení majetku Bysterského, nevážia tak veľmi, žebych mohol a smel s dobrým svedomím zabudnúť na všetko!«

»Veď ťa upomína na sväto-sväté povinnosti — mladé dievča!« pretrhol Branského Záhajský a pozrel zlostne.

»Ano, mladé dievča, zanechané celkom na seba v dome, ktorého vzduch nenie veľmi zdravý pre mladé dievča!«

»Ty vzdušný kritik! Myslím, že sa vieš mierniť v svojich výrazoch! Nepoznám ťa tak ohnivého! Iste ťa rozpaľujú tvoje dohrobné povinnosti. Vieš, že nenie radno rozprávať so

mnou v takom tóne. Posaváď sme dobre nažívali, hoci ničím nezaslúžil si mojej uznalosti. Bol som ti priateľom! Však do vnútorných vecí môjho domu sa mi nesmie miešať nik! Nik! Počuješ?« Hlas Záhajského sa triasol. Branský sedel nepohnute, ako socha.

»Nejdem oceňovať mravnú hodnotu ľudí, ktorí sú tvojimi hosťmi. Ani nechcem uvažovať, nakoľko pristojí poriadnemu dievčaťu pod jednou strechou bývať s Apolloniou Skálky!«

Tvár Záhajského nabehla krvou. Žily na sluchoch sa napäly. Branský pokračoval:

»Ale som prišiel opýtať sa ťa po priateľsky, akože to stojí s majetkom Anny Bysterskej? O predajoch paranských hôr, o predaji vyšehradského majetku, o predaji pašienok krakovianskych som počul, ale neviem, ako sú umiestené kapitále. Hovoril som, že mám isté povinnosti oproti rodine Bysterskej. A preto sa nečuduj, keď sa opovážim pýtať sa na majetok siroty, ktorý ty manipuluješ.«

»To znie ako podozrenie, pane! Ktože vás k tomu oprávnil? Ktože je povinný účtovať vám!«

Branský vstal.

»Áno, podozrenie! Keď nechcete účtovať mne, budete účtovať inému.« A chcel ísť. Na odchode sa ešte raz obrátil.

»Záhajský! Z duše ťa prosím, rob poriadok. Tri dni ti dávam srok! Všetko viem! Ešte

môžeš ratovať hynúci kvietok, ktorý nenie ničím, jestli ztratí svoj rodičovský majetok! S Bohom!«

Vo dverách Branský stretol Abraháma Diamanta. Nevyhol sa mu, ale búšil doňho plecom, tak že sa potočil. Branský mu hodil opovržlivý pohľad a vyšiel. Nevdojak sa ohliadal po Anne, ale jej nebolo. Stúpajúc dolu chodníkom, stretol ju v sade. Mala červené vyplakané oči. Ich shovárka išla nehladko — s dlhými pausami. Masloňovská historia hlboko dotkla sa pola nezkúsenej duše devy — a čo na srdci, to na jazyku. Dôverne vyznala Branskému rozjatrenosť svojich citov. Ona príčinou súboja! Bola to pre ňu naozaj hrozná myšlienka. Zdalo sa jej, ako by celý svet na ňu prstom ukazoval. Prepadnutie Záhajského ju veľmi bolestne dojalo, a tu sa cítila byť prostredne vinnou. Ona mala rada Záhajského, lebo bol proti nej veľmi láskavý, a preto počínali sa jej protiviť hostia, vyjedajúci dobráka. Časté, hlboko do noci trvajúce zábavy sprikrily sa jej. Rumeň líc ustúpil bledosti, iskrivý oheň očú prestal hádzať svoje ohňostroje. Svieže pocity hasly — radosti nevinných rokov bledly, ako jej líca. Akási túžba po náruživých potraseniach zkrsla časom v Anne — potom želala si mier, celkovitý, bezcitný mier.

»Prišiel som sa odobrať od vás, Anna,« počal s tichým hlasom Branský, keď boli prišli

pod hustú lipu, o ktorej široký peň opierala sa prútená lavička. Slnko práve zapadalo. Vtáčky živo, veselo švitorily v korunách stromov. Tichunký vetor šeptal listím ..... »a ujistiť vás, že srdce moje šlechetno bilo za vaše šťastie, však ruka bola nevládna. Vy ste svieža a bezstarostná, hľaďte si čím dlžej podržať tietc vlastnosti. Ja už nikdy viac neprekročím prah tohoto domu!«

»Teda myslíte naozaj na smrť?»

»Na smrť nemyslím, dieťa, ale dnes som mal taký shovor s tútorom vaším, že sa utvorila medzi mnou a tútorom vaším veľká priepasť!«

Anna roztvorila oči a hľadela na Branského dlho, nemo, skoro bez dýchania. »Bože môj,« myslela sama v sebe, »ako lavína valí sa nešťastný osud na tento dom! Jediný statočný priateľ opúšťa ho!« Branský mlčal. Anna chytila ho za obe ruky, prosebne uprela oči do jeho poctivej tvári, naklonila sa až k nemu, tak že dobre cítil dych deviných karmínových úst.

»Pane Branský, neopúšťajte nás!« Veľké slzy jej vyhrkly! Ona vo svojej duši cítila nešťastie, jestli sa Branský odvráti od Záhajského, a keď si chcela pravdu vyznať, trpko by jej bolo bývalo celkom postrádať spoločnosť Ľudovítovu. Už jej bolo dávno za ním teskno.

»Vás nikda neopustím,« preriekol vrelým citom a nevdojak pritiahol Annu k sebe.

Ona sa túlila k nemu v tichom plači.

»Vy ste mi priateľom, pomôžte, pre Boha, poraďte mi, čo mám robiť. Dusia ma úzkosti, trápi ma bôľ! I v noci sa často budím, a trápne sa prehadzujem s boka na bok v temných mukách. Mám hrozné sny. Tu ma bolí, tak veľmi bolí.« Anna ukázala na tylo. »Ako by nejaký červ vŕtal mi v mozgu. Potom sa tiahne bôľ k čelu — zmizne o chvíľu, ale celá hlávka moja je pustá, akoby zahmlená. Nič ma neteší.«

»Upokojte sa, sú to okamženia mladistvých búrok, ktoré musí prerobiť každá citlivejšia duša, a horúcejšia hlávka. To všetko prejde a tiché šťastie vtiahne do útrob vašich. Len musíte mať pevnú vôľu, musíte chceť byť šťastnou!«

»A vy necítite nikdy podobného pokušenia?« pýtala sa dôverne Anna, a sadla na lavičku. Jej líca počaly horeť rozjatrením.

»Mám i ja slabé hodinky, ale dlhý život, plný bojov, naučil ma premáhať seba! I táto minúta je pre mňa bojom!«

»Akýmže bojom? Veď vaše oči hľadia tak pokojne a jasne — vaša tvár je obrazom vnútorného mieru! Pozrite na moje líce — ako blčí; chyťte moju tepnu, ako tlčie! A neviem vlastne, prečo! Okolo srdca zase rastie úzkosť, a hlávka počína duto boleť!«

»Ja bojujem so sebou,« hovoril ticho Branský, »a bojím sa, že podľahnem! Bojujem, abych nezneužil vašej detinnej dôvery a našej

samoty. Bojuje vo mne čestná vôľa s rozpálenou krvou, s rozpáleným srdcom. Blížia sa okamženia nášho snáď dlhého rozlúčenia. Slniečko na západe! Ja som už nemladý muž, a predsa takto s vami pod ratolesťami posvätnej lipy cítim v sebe poryvy mladosti. Dávne sny ožívajú, menia sa v skutočnosť. Nedovolené túžby vznikajú vo mne a rastú, rastú v obrov! Darmo sa spieram! Anna — čo čítate v mojich očiach?«

Anna zbledla. Zase vyronil sa prúd slz z jej krásnych očú. Zasmiala sa nervósnym smiechom, pokryla rukami tvár! Jasnota, nebeská jasnota slietla do jej duše! Ako by šupiny spadly boly s jej očú! Hlávka prestala boleť, úzkosti zmizly zo srdca.

»Branský,« zavolala čistým zvonivým hlasom, zvlneným náruživosťou, »veď vy mňa milujete!«

»Milujem ťa, Anna, dávno, horúce, neskonale!« zavolal Branský a celoval jej rúčku ohňom mládeneckým. Anna vyskočila s lavičky a ako srnka bežala hore pieskovým chodníčkom. On hľadel za ňou v šťastí, akého nikdy v živote nepocítil.

»A teraz ťa vytrhnem, ľalia moja, z tohoto močiaru!« zavolal triumfálne a šiel pomaly k hradskej. Potom sa obrátil poľom k majerom. Vysoké kríže obilné stály na sožatom poli. Branský si ľahol pod kríž a hľadel k nebu, ktoré bolo posiate hviezdami. Zabudol na súboj,

na Záhajského i všetky svoje žravé starosti, pred jeho očami kmitala sa deva, ako anjel, ukazujúci cestu k novému životu.

X.

Zrelá Venus.

Padaly Krakovany vždy hlbej a hlbej. Abraham Diamant nebol jediným úžerníkom, k nemu sa hodne pripojil Izak Karpeles a Jonas Grünbaum. S úpadkom hmotným išla ruka v ruke mravná zkaza, a ako by bieda bola posmeľujúcim momentom k rozpustilosti, množily sa krčmy, nočné hulákanie, pračky a nezdoby boly na dennom poriadku. Zle ošatení, skoro večne podnapití pandúri mali skoro denne prácu. Väzenie nebolo nikdy prázdne, v kriminálnom protokole slúžnovskej pisárne zaznačené boly mená niekdy statočných a majetných hospodárov. Učitelia treli biedu, lebo sa im ani ináč chatrný plat nevyplácal. Biedne Krakovany boly na mizine. Ľudovít Branský to všetko videl, a srdce ho bolelo. On, muž diela, díval sa bezčinne na zkazu.

»Niet vo mne sily,« dumal, »o ktorej snívala moja pýcha. Myslím na seba, moje vlastné záležitosti pohlcujú celú moju bytnosť. Aký nehodný som služebník! Kdeže je žiara citov, ktorá lučezarne svietila v prsiach mojich? Žiara potuchla! Kdeže je živý oheň, ktorý rozpaľoval

hruď moju? Vyhasol. Do nízkych sebeckých prúdov vtrhla ma náruživosť! A či je náruživosť prečinom? Veď i ona je svätým svetlom a nadšenia plameňom horúcim. Život je pustyňa bez chvíľ nadšenia. Či je to nie všetko jedno, zkadiaľ sa nadšenie prúdi a akým smerom z pŕs vyviera? Činnosť je omamujúci huk, ktorý zahlušuje vyšší, voľnejší život duše. Žijem. Cítim, ako zkrsajú vo mne nové životné sily; ony vrú klokočmi, šumia harmonicky, snivo, unylo. Nemožno mi prerušiť túto sladkú nehu vnútorného života klopotom nádenníckej práce. Mňa osud nevybral zpomedzi tisícich za pravého faktora života nášho. Vychytím sa, učím, chodím, namáham sa do vyčerpania všetkých síl — a potom klesám v dumu bezplodnú, unavený na duši a tele. Či niet u nás vôbec organickej spôsobnosti rásť a veľatiť sa z vnútra na vonok? Všetko musíme prijímať iba darom, náhodou a osudom? Či lebky slovenských ľudí sú ináč utvorené, ako lebky iných? Či krv naša má iné chemické prvky, ako krv druhých národov? Tuším, tuším! Aká túžba činu, ostrá energia zachvátila mi hlavu — a teraz zas cítim protiveň, nudu a opovrhujem zemou, obkolesený oblakmi fantásie a vystretý na mäkký vankúš dúm a sladkých snov.«

Branský bol zunovaný až k mdlobe. Robil si výčitky nad vyznaním, ktoré sa mu tak vykĺzlo pod lipou. O pravom smýšľaní Anny

nebol na čistom. Ona mu bola opravdovou hádkou so svojím nestálym, nervósnym bytom. »Ba či je moja láska pravá, naozajstná a nesmiešaná s pocitmi, ktoré nemajú nič spoločného s láskou?« pýtal sa sám seba, a ovesil smutne hlavu. Lampu zahasil, šalokatre spustil, aby sa nachádzal v čím väčšej tme. V tme cítil sa byť osvobodený od ťarchy tela, predvolal dušu a svedomie pred súdnu stolicu rozumu, a poneváč oči nič nevidely, domnieval sa, že bude súd nestranný, bezprostredný a spravedlivý.

Ale rozum nechcel súdiť. V hlave rozkladala sa taká tma, ako v izbe. Myšlienky behaly v nesriadenom roji, a nemohly sa sústredniť na jeden predmet. Branský cítil hlodanie nikdy nepocítenej muky.

Včasne ráno, ešte bolo slnko za obzorom, počul v polosne cvendžanie ostrôh a strmý krok. Prešiel rukou tvár a zodvihol sa v posteli. Žulinský bez klopania otvoril ticho dvere a vošiel.

»Čakám vás, pane Branský, všetko v poriadku. Pán Ľubomirský odišiel vrchom do Dubiny.«

Ľubomirský, poľský šľachtic, bol druhý sekundant Ľudovítov. Bola to živá, fantastická chlapina, s príjemnými, elegantnými mravy, ktoré darmo napodobňujú brandenburskí junkeri. Ide im to tak, ako keby chcel vôl napodobniť

koketný chod jeleňa. Ľubomirský zúčastnil sa v poľskom povstaní, upadol do zajatia, a bol na svobodu pustený s tým doložením, že sa viac nevráti do Ruska. Jeho majetky mu aboloval štát, a to veľmi bohate, čo pripisovali vysokej protekcii. Neposeda, tuhý kartár, náklonný k dobrodružnému životu, bol predsa dokonalým kavalírom, otvoreným čestným druhom a veľkým poklonníkom ženského sveta. Radi ho videli v kruhoch spoločenských, hoci často sarkasmom drážil hlavných zástupcov vonkovských spoločností. Jeho polotemná minulosť, živý ľahký rozhovor, elastické obraty, výtečnosť vo všetkých temer kavalírskych ctnostiach, to všetko oprávňovalo ho vtipkovať nad nezručnosťou a dedinskosťou našich neokrúchaných firtlišov. Žulinský sa oboznal s ním v Pešti a povolal ho k sebe ako hosťa.

Branský sa rýchlo obliekol — a až teraz padla mu na dušu akási tupá úzkosť. Nevrlo prešiel sa po izbe a zastavil sa pred zrkadlom. Hnev sa mu vzbúril v útrobách, keď zbadal, že jeho tvár je neobyčajne bledá.

Žulinský sedel na ľahkom kočiariku a švihal netrpelivo bičom. Branský sadol vedľa neho, sluha vyskočil na voz a sedel na panskom sedlisku drevene, rovno, jako by bol ražeň zhltol. Gróf švihol do koní a voz uberal sa rýchlo smerom k Dubine.

Po ceste Žulinský rozpovedal svojmu priateľovi dopodrobna ustanovené podmienky súboja. Ustanoveno tri razy strieľať s napredovaním, tak že po danom znaku mohol každý strieľať, kedy sa mu páči.

»Radím vám vyčkať jeho ranu,« hovoril gróf Branskému. Nervy sú tichšie. Ľúto by mi bolo, aby ten ľahtikár lacno odišiel dnes z Dubiny! Ktože by mohol počúvať jeho chvastúnstva po nejakom preňho šťastnom východe!«

Branský mlčal. Jeho krv bola rozbúrená hnevom, že sa nachádzal v položení práve takom smiešnom, ako nebezpečnom. Ustrnul nad vážnosťou, s jakou ponímal vec jeho pán a priateľ Žulinský, a zlosť sa mu búrila v utrobách nad povedomím, že čo robí, nerobí z vlastného pudu a presvedčenia, ale že je hračkou v rukách iných. Vojak ide smelo do boja a hľadí v chvíli oduševnenia chladnokrvno do hrtana smrti, ale nerád človek váži životom pre hračku, a za hračku považoval všetko duellantstvo Branský.

Ráno bolo utešené. Hojná rosa padla s neba a osviežila za dažďom upiace rastlinstvo. Prvé blesky slnka osvietily horu báječným svetlom; štíhle stĺpy bukových pňov odrážaly sa ostro od temného úzadia, kam ešte nemohly vniknúť slnečné lúče. Chladný dych vial z kríkov a vôňa vystupovala z hôrských kvetov, už navštevovaných včeličkami. Belasé zvonky na dlhých

stopkách kývaly hlávkami v slabom vetierku. Piesková cesta, pokropená hojnou rosou, bola celkom temno-šedá, až kolesá grófskeho povozu zanechávaly bielu stopu za sebou, suchý piesok na povrch vytlačujúc. Kone fŕkaly a veselo máchaly chvostami.

»Sme prví,« preriekol gróf, dojdúc na takzvanú »Tureckú tablu,« miesto to uhovorené s Kaprossym a Parákom k dnešnému duellu. Oba mužovia soskočili s voza, Žulinský vytiahol z vozovej truhly malú, krásne pracovanú koženú skrinku a velel sluhovi s vozom nižej. »Tam pod veľkým bukom pri studničke čakaj,« pohodil gróf svojmu sluhovi. Sluha obrátil voz a ospalým hlasom pokrikoval na kone. Medzi bučinou ztratil sa voz, a mužovia ostali sami. Žulinský sadol si nevrle na soťatý klát.

»Nepekní páni, dajú nám čakať,« mrmlal pod fúz.

»Ba i Ľubomirský kdesi mešká,« pridal Branský, »a vravíte, že šiel napred.«

»O toho niet starosti! Len aby nevystala hlavná osoba! Neverím, že by sa Masloň postaviť vedel pred otvor pištole. Znám pohľad tento zo zvláštnej zkúsenosti; i to viem, že to tak roztrasené čuvy, aké má Masloň, sotva vydržia.«

»Besnota niekdy nahradzuje zmužilosť,« povedal Ľudovít. Cítil akúsi nevrlosť, že mu skoro milá bola pochybnosť grófova. Avšak skoro sa našiel. Nezadlho ozval sa rachot voza. Za chvíľu

prišiel Masloň so svojimi sekundantmi. Bol bledý, jeho oči behaly neisto po pritomných. Posledný pritiahol sa Ľubomirský. Neďaleko v huštine mal koníka priviazaného, a tak sa zdá, že sa nudilo krásne zviera, lebo časom ozval sa jeho rehot ranným vozduchom.

»Teda k práci, pánovia,« hovoril Žulinský, vstal a podal ruku Kaprossymu a Parákovi.

»Sme k službám,« povedal Kaprossy.

»Áno, k službám,« opakoval Parák.

Po obyčajných prípravách postavili sa oba protivníci na vymeranú diaľku jeden od druhého. Na zatľapkanie počať sa mal boj.

Do srdca Branského vlietol razom vztek, jeho oči blýskaly ukrutnosťou. »Jako sa rozľútil,« pomyslel si Žulinský, »a indy aký krotký a ústupný je tento človek! Kdeže sa podela jeho mäkkosť?«

»Všetko v poriadku?« pýtal sa nahlas. Sekundanti sa vzdialili na bok, Kaprossy hodne ďaleko v ľavo a Parák ešte za neho. Ľubomirský stál neďaleko Branského. Tento sa posmešne usmial.

»Pane Ľubomirský, vy veľmi dôverujete istej ruke môjho protivníka, mohli by ste sa sklamať!« Sotva to vyriekol, ozval sa s ľava tlesk rúk.

Pištole sa zdvihly.

»Zvláštny to pohľad do temnej rúry pištole! Práve na čelo hľadí mi nebezpečný otvor. A nad pištoľou to pichľavé oko! Nech strieľa, kalika,«

dumal Branský a istým pevným krokom napredoval. Zarachotil výstrel. Masloňova ruka s dymiacou sa pištoľou spustila sa nadol.

»Hej, to krásna vec,« zazvonil príjemný hlas Ľubomirského. »Okolo ucha švihla mi guľa.«

Masloň zbledol ešte viac. Celým telom triasla mu zimnica, že mu zuby hrkotaly, tak že ich stisol s napružením všetkých síl.

Branského ozbrojená ruka klesla, len aby sa zas pomaly pozdvihovať mohla. Úplné ticho nastalo, každý tajil v sebe dych, ba tuším i stromy prestaly šumeť svojim listím. Protivníci boli už na samých barrièrach, tak že zdalo sa byť púhou nemožnosťou, aby Masloňa minula guľa. A predsa práve v túto minutu pocítil takú vrelú lásku k životu, ako nikdy, lásku k životu na pokraji temného hrobu.

V tom ozval sa výkrik z blízkeho kra. Barónka Perlingová vyrútila sa z huštiny a jako vetor hodila sa k Masloňovi, a postaviac sa pred neho, zavolala trasľavým hlasom : »Strieľajte, pane, strieľajte do ženskej.«

Branský odhodil pištoľ. Sekundanti sa shŕkli na jednu hŕbu; v nedorozumení povstal živý hovor.

»Predlžujem zmenku,« zavolal Branský svojím sonórnym hlasom.

Ľubomirský pustil sa do krčovitého smiechu. »Veď je toto mytologická historia,« zavolal,

sotva dychu popadajúc. »Ani Venus neprispela tak výdatne svojmu Aeneasovi, jako táto — matrona svojmu — klientovi.«

»Pokračovanie nasleduje,« hovoril gróf Kaprossymu; »ako vidím, ani jedna stránka nenie vinná na nemilom tomto intermezze!«

Masloň sa začervenal. Podal barónke rameno a viedol ju preč z podivného bojišťa.

Už bolo slnko hodne nad obzorom, keď sa spoločnosť rozišla.

»Ani len poriadne raňajky nevychodia z tejto komédie,« riekol Kaprossy Parákovi, ťažko sa pratajúc do voza.

»Vec nenie dokončená,« tešil ho Parák; »Branský mu svojej guľky neodpustí.«

A Branský mu ju zo srdca odpustil. On bol spokojný v najhlbšom svedomí s výsledkom tohoto zriedkavého duellu. Sám prísny Žulinský tvrdil, že teraz je rad na Masloňovi inscenovať pokračovanie. Od jeho postupu závisí jeho česť — Branský urobil svojej povinnosti za dosť. To tešilo Ľudovíta. Svobodnými dlhými dychmi ssal do svojich pľúc hôrny vozduch.

Branský sedel s grófom vo vozíku. Ľubomirský sprevádzal ich koňmo.

»Ja by som mal veľkú vôľu tohoto vášho hrdinu Masloňa bičíkom vyhnať zpoza barónkinej sukne, ktorá ho ukryla pred guľkou!« zlobno poznamenal Ľubomirský, ktorý vždy predpokladal o ľuďoch to, čo je najhoršie.

»Nervósne, požilé ženské sú nepochopiteľné stvory,« odpovedal Žulinský, »celá scéna vyhútaná bola v hlave barónky. Ona sa iste dozvedela o všetkom, a poneváč je Masloň veľmi vítaným hosťom v Prachove a —« doložil so sarkastickým úsmevom, «poneváč hrá výtečne piket — aký teda div! Za ňou je celý veľký román, plný effektov a potrasení! Zo starého zvyku nadpriadla teda pokračovanie románu tak asi jako Dumas — »Po dvadsať rokoch.«

Branský hľadel s tichou spokojnosťou pred seba a skoro by sa bol usmial nad epigrammami svojho priateľa. Ale v duši jeho počalo zrazu mrkať. Dojem odohravšieho sa výstupu mizol, a na jeho miesto zasadla žravá starosť a bôľ.

XI.

Ľalia sa kloní.

Anna bola šťastná, a vo svojom šťastí zabudla na súboj a nestarala sa o jeho možný východ. Celý deň chodila so svieťacou sa tvárou po dome a záhrade. Všetky dumy a ťažké myšlienky, ktoré ju často trápievaly, zmizly bez stopy. Cítila v sebe akúsi istotu, svetlé nádeje obletovaly jej hlávku, ako pestré motýle čerstvo rozvinutú ružu. V takomto nastrojení ducha našiel ju Záhajský. Bol bledý, ako stena.

»Prišiel som k tebe,« hovoril chvejúcim sa hlasom, »aby ťa prosil za odpustenie!«

Anna sa zľakla. »Bože môj, čože má ujček?« zašeptala nevdojak.

»Som žobrák! » prehovoril siplo a klesol na stoličku, »a čo je najhoršie, vinník pred tebou!«

Nastala pustá trápna pausa. Anna hľadela veľkými očami na Záhajského.

»Tvojho majetku, Anna, niet viac!« zavolal Záhajský divým hlasom a pokryl tvár rukami. Ťažké vzdychy šumely z jeho širokých prsú. Anne sa počala hlávka krútiť, nie tak nad smutným významom jeho rečí, ako nad jeho zlomenou bytnosťou, ktorú vídala vždy vo vážnej, tichej hrdosti.

»Tu máš dáta,« a tým vytiahol písma z vačku, »ktorým mňa odovzdať môžeš súdu! Ja som premárnil tvoj rodičovský majetok do posledného groša . . . svojho nemám — každý klinček tohoto i krakovianskeho majetku patrí Abrahámovi Diamantovi! Rob, čo vieš! Znáš svoje postavenie, znáš všetko!« v tom sa vyrútil von. Anna šla za ním. Dlho sa shovárala s ním v jeho izbe.

Katastrofa nemohla vystať. Abraham Diamant žiadal prísne svoje požičky, ktoré narástly v ohromné summy. Záhajského plány a nádeje rozbily sa: veľké kúpy, ktoré on sprostredkovať chcel, nestaly sa skutočnosťou, bursovné špekulácie nedarily sa, a peniaz, ako sa gúľal predtým k nemu, zrazu počal sa od neho kotúľať. Čím viac upadal do peňažnej nehody, tým viac tratil

pod sebou pôdu. Darmo hľadel udržovať vieru vo svoje nevyčerpateľné prostriedky tropením nesmyselného prepychu: pravda, horká pravda, drala sa vždy viac na povrch. V nešťastnej chvíli siahol i po majetku Anny Bysterskej, vždy v nádeji, že sa vymaní z rumov: ale rumy sa sosypaly na jeho hlavu. Obrat sa stal náhlo.

Parák a Kaprossy navštívili Záhajského, a nevedeli sa prenadiviť, keď sa dozvedeli, že Záhajský neprijíma hostí. Barónka Perlingová dala zastaviť kočiar svoj pred letohradom a našla ho pustý a vymretý. Noci boly tiché, dni nudné.

Branský mal dlhý rozhovor so Záhajským; boh zná, aké reči boly medzi oboma mužmi. Na druhý deň odviezol kočiar Záhajského Annu k tetke na dedinu. Služobníctvo rozpustil Záhajský, šalokátre na dome kázal spustiť a žil zatvorene; vychádzal iba pod večer do vinice.

Anna žila u svárlivej tetky život biedny a plný nudy. Na dni, prežité v Záhajského letohrade, rozpomínala sa ako na divný, ťažký sen. Tu v odlúčenosti od sveta vzrástla a sosilnela sa jej láska ku Branskému, až sa premenila v bôľnu náruživosť. Branský nepísal, neprichádzal — nedal o sebe vedieť, a už sa blížila jaseň.

Všetky nádeje vyšumely zo srdca biednej devy a ona pohrúžila sa v priepasť svojho nešťastia. Bez majetku, bez blízkych, bez súcitných ľudí žila jako rastlina nedvižný, suchý život.

A predsa bol to Branský, ktorý ju presadil zas nazpak do hluchého života dedinského. Mal k tomu svoje príčiny.

Branský hodil sa celou svojou energiou, aby zachoval, čo sa dalo z majetku Anny. Jeho námahy boly márné. Čím ďial skúmal záležitosti Bysterskej pozostalosti, tým viac presvedčil sa, že je vec celkom ztratená.

Žulinský mal pravdu: ani on nebol stvorený za reorganisátora krajov našich. Jakokoľvek sa nútil k práci, všetko, čo vykonal, nebolo zdarné. Aktá a ich prach zarážal mu dych — nezdary ho hlboko zarmútily: konečne sa rozhorčil, zaďakoval za úrad a išiel do cudzozemska zotaviť sa od administratívnej neresti. Po ňom dostal sa úrad do rúk provisorných, do rúk rodiny Masloňovskej. Tak smutno skončila sa éra Žulinského, na ktorú chudák Branský staval veľkolepé plány pre svoj ľud. Branský však neochabol. Zase sa hodil na svoje reformatorské pole a pracoval plnou parou. Jeho činnosť rozprestierala sa až na Krakovany, aby aspoň niečo zachránil a zachoval pred pekelnými driapmi úžery a záhubným neporiadkom. Zle to išlo, ťažkosti boly neprekonateľné. Branského sily rástly s odporom. Masloň mu vyhýbal: mrzela ho tá požička, ktorú mu Branský mohol hockedy vrátiť, a to nemálo uľahčovalo agitáciu Branského.

Anna medzitým nyla v bôli a beznádejnosti. Posledná schôdzka s Branským vyzdvihla ju

do šťastnej sfäry, aby ju nasledujúce udalosti tým hlbšie nazpak uvrhly.

Jaseň rozložila svoj sychravý dvor po kraji. Žlté listie padalo so stromov malej záhradky, po ktorej sa Anna prechádzala spešným krokom, zahalená v teplý ručník, tak že len vrchná čiastka tvári vykúkala zo šedých záhybov. Chodila pružno, ako by chôdzou premáhala trudné myšlienky. Oblok na nízkom domku sa otvoril.

»Poď do chyže, Anna, prestydneš sa,« volala oblokom tetka, v ruke držiac modlitebnú knižku. Anna nepočula. Tetka zavrela nevrlo oblok. Vetor podúval od severa a smutne šumel v žltých listoch živého plota. Od silnice bolo počuť dupot koňský. V dedine je všetko nové a hodné pozornosti. Anna pribehla k plotu, stála na palcoch a hľadela v ústrety koňmo prichádzajúcemu mužovi. Tu zmeravela od ľaku a prekvapenia. Na koni sedel Branský!

Privítali ho ticho. Tetka sa žalovala na revma a drahotu, Anna bola bledá a nemluvná. Po čaji sa tetka utiahla spať, Branský použil okamžik samoty, aby vzal Annu za ruku.

»Viac času prebehlo od nášho posledného rozhovoru, ktorý ma neobral o nádej! Mnoho sa premenilo odvtedy. Donášam vám samé smutné chýry! Váš ujec padol, hlboko padol do priepasti, ponad ktorou stvoril svoje veterné zámky. Vy ste šťastne prebŕdli čez všetky nebezpečenstvá.«

»S tým doložením, že z bohatej dedičky zostalo chudobné dievča, ktoré možno čez mesiace zabudnúť!« doložila Anna.

»A ktoré je tomu človeku, ktorý si ho vážil za bohatstva, ešte milšie, ešte drahšie!«

»Nehovorte v hádkach! Verte mi, dosť bolo toho utrpenia! Keby ste vedeli, jako sa mňa bôľne dotklo, keď som vás videla jechať silnicou k nášmu domku! Čo ste prišli? Možno, že by boly už dosť skoro zacelely moje rany — a vy upomínate ma opäť na život, na časy, ktoré ma takou biednou urobily! Neviem, či je to šľachetné! Čo môžte očakávať odo mňa?«

»Nádejem sa, že ste pocítili aspoň tieň toho citu, ktorý mňa k vám púta a pútať bude do hrobu!«

Anna sa podivno zasmiala trpkým, polonúteným smiechom. V Branskom srdce krvácalo nad týmto nevyskúmateľným smiechom.

»Len rovní ľudia môžu mať rovné city. My, pane Branský, nie sme viac rovní. Ja som mala rodinu vysoko stojacu v spoločnosti ľudskej — a ona premenila sa na bedára prečinmi obťaženého. Ja som mala majetok — a ten sa rozplynul v nič! Nie sme viac rovní; ale táto minulosť moja posilňuje ma, abych neprijímala veľkodušných obetí a darov! Urážate ma, jestli ma držíte za takú chytrú prijímať almužny!«

Branský bol celý zarmútený. Po ceste rojily sa mu veľkolepé myšlienky, s akými prekvapí

a podmaní si túto tvrdú hlávku. Teraz však vystaly myšlienky, a on sedel v hnevnom rozochvení, nemohúc najsť slov. Anna bola krásna, ako socha, ale i taká studená. Teraz nevolala: »Branský, veď vy mňa milujete,» ako v onej blaženej chvíli, a predsa mohla byť o tom presvedčená. »Táto pýcha vaša,« počal po nejakej chvíli Branský, »nie je na mieste, jestli som dobre pochopil vás vtedy, keď sa mi z úst vymklo vyznanie mojej lásky! Áno, lásky, slečna Anna, hovorím otvorene a priamo, ako muž čestný! Jestli som sa mýlil, a vaša blažená tvár, váš plač, váš útek maly inší, mne nepriaznivý smysel — teda odpusťte — jedno pokynutie vašej milej bielej ruky postačí osvobodiť vás od mojej dotieravosti! A na ten prípad i vaša studená pýcha bude mi dôkazom vášho vysokého smýšľania! Hovorme otvorene! I nepravdivé pocity — sa často stanú pravdivými, keď ich pestujeme urputne! Povedzte čistú pravdu, ja ju znesiem, hoci by ona podkopala všetko šťastie môjho života!«

»Čo môže znamenať slza? Zmätok zahanbenia alebo bôľ! Vyberajte si! Čo môže znamenať rýchly útek? Či mu treba vysvetlenia?«

»Utekáme radi od predmetu, ktorý nás desí, alebo ktorý nám je odporný.«

»Alebo ľahostajný!« doložila Anna a stisla zuby, aby zamedzila prúd síz, ktorý sa mocne tişkal do jej očú.

Branský vstal. »Dobrú noc!« povedal temným hlasom a podal Anne ruku. Cítil, že je tá ruka ľadovito studená. Odobral sa do svojej izby. Tam ho však všetko tiesnilo, zdalo sa mu, že steny rúťa sa na jeho hlavu. Nemohol, nechcel veriť na svoje nešťastie. V dome panovala hrobová tichosť. Dvere jeho chyže išly do záhrady. Zhasil sviečku a vybral sa do záhrady. Studený vetor chladil jeho rozpálenú tvár. Prejdúc sa pár ráz po záhrade, zbadal, že sa v krajnom obloku svieti. Tichým krokom uberal sa k svetlu. Oblok bol zastretý bielou rúškou, ktorá dopúšťala, aby rozoznal silhuetu ženskej v chyži. Dobre poznal postavu Anny. Zrazu sa oblok zatmel — dnu zhasili sviečku — a štrngot otvárajúceho sa obloka došiel do jeho ucha. On sa uchýlil k stene, po ktorej sa tiahol vinič, nedávno obratý o svoje sladké ovocie. Oblok sa tíško otvoril, a milá hlávka Anny s rozpustenými vrkočmi vykukla. Branský bol tak blízko, že počul skoro každé dýchnutie, ale ona ho nemohla zbadať pre tmu. Po nebi plávaly temné oblaky a nedovoľovaly hviezdam osvetľovať zem.

Ako trpol byť tak blízkym, nepozorovaným svedkom devinej samoty! Dych sa v ňom tajil, údy meravely. Z úst dievčaťa zašumel šepot, neistý, málo srozumiteľný!

»Nechcem obetí — ach, ale to bolí! Tma, tma, tma! A žiť! Začo žiť! Jeho som nevidela

pre —« zadul vetor a rozševelil listie viniča okolo ušú Branského. »Keď nemožno jemu, budem žiť jeho myšlienke! Nauka krásnych slov jeho duní mi dušou, a dunieť bude večne! Dobru, kráse, citom za náš ľud! On junák smelý, borca za pravdu — ja strhané dieťa svetských rozkoší — a on mne nedovolil hodiť sa vyvrheľovi do ramien — tam bolo moje miesto! Ale tak bôľno odsotiť také blízke šťastie! Šťastie! Oj, šťastie! Ešte nenie neskoro! Snáď, snáď udusím v sebe cit pýchy, ach, aká to pýcha! Pýchou to nazval, ale to nie pýcha, to sám osud, sama Božia vôľa! Prečo nyjem láskou v jeho neprítomnosti, a prečo skamenie mi srdce v jeho prítomnosti a chabne vtedy, keď by chcelo vyliať city svoje horúce a bôľne? Ústa nechcú, nemôžu hovoriť, hlávka sa búri a spiera vzdorovite! Poď, anjel môj! Poď do môjho náručia! Nik ťa nevychváti z týchto verných ramien! Bože, Bože!«

Ozval sa tichý plač. Na žlté listie viniča padaly hojné slzy. Branský tuším počul ich šum. Belušká košieľka devy sa slabunko belela. Branský podišiel k obloku, chytil rukama hlávku devy mocne, a horúci bozk pritlačil na jej rozpálenú tvár! Anna sa nezľakla — pohrúžená vo svojom nekonečnom bôli, ztratila sebaprítomnosť a jasné povedomie toho, čo sa dialo. Až keď opakoval Branský náruživé svoje celovanie, spamätala sa a jasný, zvonivý výkrik vyrazily

jej prse. Branský držal mocne hlávku devy a zavrel jej ústa celovaním.

»Ľalia moja, ľalia bieloskvúca!« Viac nemohol prerieсť! Krásny vrkoč padal mu čez plece, on cítil jeho dotýkanie. Anna ovinula ramená okolo hlavy milovaného muža. Jej plač ustúpil hlasitému smiechu, ale slzy predsa len tiekly. Branský, zmorený sladkosťou lásky a nehy, pustil hlávku dievčaťa. Ona zmizla ako blesk v obloku, ktorý zazvonil. Branského ruka našla už len studenú tablu.

XII.

Ženská lekcia.

Zima nastala s celou svojou prísnosťou. Branský namáhal sa energicky, aby ratoval aspoň zbytky z majetku svojej nevesty — ale márne. V utešenom letohrade nastala pustota — na všetkých nemovitostiach Záhajského ležala kostnatá ruka Diamantova, ako zima na kraji. Manželka Záhajského Eulalia dozvedela sa o páde svojho manžela a prišla do Krakovian. Medzi manželmi odohral sa výstup búrny. Eulalia ukázala veľkodušnosť zriedkavú. Záhajský, zahanbený a zronený v hlbine svedomia, nechcel prijať veľkodušné nabídnutie. Branského prostredníctvo tiež neviedlo k cieľu.

»Vo mne žije pýcha,« hovoril Branskému, keď už koč Eulalie odhrmel na krakovianskej

ulici, »pýcha zatvrdilého zločinca. Celý svoj život neznal som rodiny a rodinného citu. Sám som sa vyšvihnul po istú výšku, nikda som neprosil pomoci od nikoho, ale i málo udeľoval. Teraz nemôžem prijímať milosti. Nič nemám, nič nie som, prosím vás, nechajte mi aspoň moju bôľnu pýchu.« Záhajský pokryl rukami tvár a pred dušou jeho blysla postava práve na večnosť zmiznutej Eulalie. Jak rád bol by sa chytil za povlek jej šiat, akou anjelskou bytnosťou svietila mu v bôľnu dušu! Ztrateno! Všetko ztrateno! — Na druhý deň po odchode Eulalie zmizol Záhajský z Krakovian. Nikomu neriekol, kam ide. Po okolí kolovaly najrozmanitejšie zvesti. Jedni tvrdili, že šiel do Ameriky, druhí že spáchal samovraždu. Nik nevedel niečo istého.

Takto bez dramatických katastróf hynú naše zemianske rodiny a tratia sa, ako potoky v piesku stepnom.

S vyhynutým pňom bujného života odpadly i jedovaté ratolesti. Paráka poranilo v krakovianskej krčme pri tartli, Kaprossy prišiel o úrad komisársky, zbiednel, ochabnul a odovzdal sa nízkej pijatyke. Padal vždy hlbej a hlbej, až konečne zahynul. Z požunského špitála prišiel účet na Krakoviansku obec, účet urobený tam zomretým Kaprossym. Apollonia Skalky nepremenila síce spôsob života, ale pána; pravda, že jej hlboký vačok pocítil rozdiel medzi bývalým a potomným jej udržovateľom. Masloň nepostúpil

v hodnosti, ale stal sa manželom Perlingovej, spolu však i jej slúžebníkom a hračkou jej vrtochov. Predal sa starej koketke, ako už dávno bol predal česť a seba celého márnosti.

Branský žil svojej práci a svojej Anne. Žulín zkvital pod jeho vodcovstvom, práve tak ako celé panstvo Žulinského. Krakovanom nebolo pomoci, ony klesly na najnižší stupeň, na aký klesnúť môže obec v drapoch úžerníckych. Abrahám Diamant zakupoval všetko, i obecné hory, ktoré kynožil bez všetkej prekážky.

Prišlo jaro a Branský priviedol na Rakovské majere Annu, ako svoju mladú ženu. Všetka zádumčivosť zmizla s jej krásneho čela — ona prestala cítiť svoju osamelosť, svoju sirobu, a našla v Branskom náhradu za všetko, čo utratila. Z jazera nakazeného a bahnitého vytrhol Ľudovít svoju bielu ľaliu a presadil do zdravej pôdy slovenského života rodinného, v ňomž jedinom ukrýva sa opravdové šťastie, blaho a mier, po ktorom darmo sa sháňajú ľudia po cestách rozkoše.

Sám Branský zmladol, osvežel a jeho činnosť neochabla, ale naproti tomu stála sa mužnejšou, blahodarnejšou. Už dávno býval na letohrade Diamant, vínohrad kúpila obec Žulín, záhrada spustla a premenila sa na kapustnicu. Branský a jeho žena už len zďaleka vídavali skvostnú stavbu, ktorej steny pomaly obtiahla špina. Zelené šalokátre vybledly, piesok z chodníkov

pobral svobodne leják, zanechajúc tam blato. Kde predtým bol čistý dvor, hyzdila pohľad hnojnica. Všetko ukazovalo, že dom prešiel do rúk židovských.

»Naše priateľstvo,« hovoril ticho Branský svojej žene, pohodlne sa opierajúc na operadlo voza, keď sa viezli raz v lete popri letohrade, »bolo také prirodzené, jednoduché a blízke, a čez aké kľuky museli sme sa prebiť k cieľu! Ktože bol tomu vina? Iste tvoja tvrdá hlávka, Anna moja!«

»Alebo tvoje dotieravé učiteľstvo!« s úsmevom prehovorila mladá pani, ktorej tvár svietila v bleskoch šťastia a spokojnosti. »Vy máte apoštolskú prírodu, všade chcete učiť, naprávať, professorov hrať. To je veľmi pekne a dobre pri našom ľude, ale nie pri mladých dievčencoch, ktoré chápu lepšie takt valčíka, ako celé vaše systémy. Vy sa vo svojej oduševnelosti za vyššie ciele celkom odtŕhate od spoločenského života, stávate sa tým podivínmi, bežíte pred svetom, a predsa zo sveta utiecť nemôžete do oblakov svojich snov. V tom väzí celé tajomstvo! Tvorte vy i v spoločenskom živote!«

»Áno, v spoločnosti Masloňov a Perlingových!«

»I tam dá sa tvoriť. Koľko vnímavých duší a čistých sŕdc utratí vec naša vašou nevšímavosťou denného života! Jak blízko bola som prepadnúť v priepasť, pri všetkej, ako sám

uznávaš, schopnosti, stať sa celkom vernou dcérou svojho národa! Avšak k nám nesmiete prichádzať zaobalení v oblakoch svojej filosofie. Žena je stvor konkrétny, ona rada poddáva sa citu bezprostrednému, vrelému. Pustovnícky život a askesa nie je naším prirodzeným poľom.«

Branský sa usmial a ukázal na zožidovčený letohrad:

»Tamto, pravda, nežila moja Anna život pustovnícky, ani o askese nevedel nič dom Záhajského! A predsa bola ona nespokojná, rozorvaná a biedna. Nádych ružový počal blednúť na týchto lícach, a veľa ráz rosily slzy tieto jasné, teraz usmievajúce sa oči. Ako sa to srovnávalo s tvojou teoriou?«

»Veľmi dobre srovnáva sa to! Bola som v prúde, ktorý sa protivil mojej prírode. Darmo som zalamovala rukama a chytala sa pobrežných tráv; trávy sa odtrhly a ja som bola nesená ďalej. Muž, ktorý by mi bol mohol podať silnú pomocnú pravicu, podával mi — radu, a to britkým slovom, ostrou kritikou! Tak sa nevytrhujú z prúdov zkazonosných devy.«

»Nuž dobre,« riekol zadumeno Branský a stisol vrelo rúčku svojej ženy, »prijmem tvoje naučenie, ale len tak, keď obapolné naše idey spojíme v jeden celok! Ja budem i na ďalej kritisovať a »professora hrať;« a ty udreš na strunu spoločenskú a vovedieš mňa z mojej

»askesy« ta do života, v ktorom sa tratia ľudia naši pre svätú vec.«

»A úspech nás neminie,« prehovorila Anna; v jej krásnych očiach blysla sa slza. Ešte raz obzrela sa na letohrad, ktorý sa skrýval za pahorok. Sladký cit víťazne prestáteho boja opanoval jej dušu. Tam v tom zapustenom teraz letohrade pochovaný leží jej otcovský majetok — nezostalo z neho nič, iba rozpomienka na niekoľko veselých okamihov a v tanci prebdelých nocí. Ale muž, ktorý premrhal jej všetko, stal sa nešťastníkom a biednym snáď bludárom. Myšlienka táto pálila útroby Anny a jedine ona znepokojovala jej život, ináč tichý a jasný, ako jarné nebo. Branský tušil, prečo na tvár ženy padla temná chmára. Samému počalo byť teskno, a zadumal sa, ledva zbadal, keď ich vozík predtiahol pred ich pekný byt. Strhol sa a na mocných svojich ramenách sňal žienku s podušiek voza a postavil ju na stupne schodíkov, vedúcich do chodby. Slnko zapadalo za vrchy a osvecovalo malebné rumy zámku. Letný vetor vial ponad bujné polia a rozhúpal vysoké raže vlnisto. Okrem vetra panovalo posvätné ticho nad krajinou. Robotníci idúci z lúk pozdravovali prívetive manželský párik, stojací pred domom a nemohúci sa odtrhnúť od krásneho pohľadu. Slnko zašlo a stíny topoľov, dlhé, siahajúce čez celé pole, zmizly.

»Vidíš,« preriekol Branský k svojej žene,

tiahnuc ju za rúčku do príbytku, »večer upomína ma na môj vek a lúčiaci sa blesk na teba, žienka moja! Lúč skrášlil môj večerný život, žiaľbohu, že len večerný.«

»Nech len trvá ten tvoj večer dlho, dlho — on mi je slasťou, svetom a perlou, on mi je životom a krásou, ktorá ma vytrhla z tamtoho pálčivého poludnia«, a ukázala smerom k letohradu.

XIII.

»Kto nad krivdou biednych slzu vyroní.«

Pod večer Branský prechádzal sa so svojou ženou po čistých uliciach Žulína. Mal veľkú radosť na svojom diele. Domky, úhľadné a okrášlené malými kvetnými záhradkami, prívetivo hľadely na prechádzajúcich sa svojimi oblôčkami. Na priedomí čupely kŕdle detí s buclatými líčkami a počúvaly rozprávky starších školákov. Obneskorené vozy, solídne na železných osiach, tiahly dobre vysypanou cestou a tratily sa vo dvoroch. Kosci s odopätými a ku kosiskám priviazanými kosami uctive pozdravovali manželský párik. Mladé nevesty vybehúvaly z domkov a veselou prímluvou obracaly sa k panej Branskej. Radosť a uctivosť zrkadlila sa im v očiach, napolo zakrytých čipkami čepcov.

Branskí ubierali sa k domu rychtára. Čierna tabula s bielym písmom pýšila sa na rohu domu. Ledva že vkročili čez úzku bránku

do dvora, pribehla pani rychtárka a prekvapeno vítala milých hostí. Táto prekvapenosť nebola celkom prirodzená, lebo ctená matrona už od dobrej chvíle hľadela malým okienkom maštale v ústrety na isto očakávaným hosťom. Bola totiž celá zaľúbená do Anny, ktorá svojou prívetivosťou a pritom povedomosťou svojho vyvýšeného postavenia vládla srdciami dobrých dedinských ľudí.

Hostia vstúpili do chyže. Rychtárka utrela zásterkou lavicu, hoci len tak svietila čistotou, a ponukla hostí sadnúť.

»Môj muž je ešte na lúkach,« prehovorila pospešno a ztratila sa v pitvore. Onedlho pribehla, v jednej ruke držiac obrus zo žltkavého zle vybieleného plátna, v druhej tanier koláčov. Pokryla stôl a položila naň koláče.

Dvere sa otvorily a vstúpil sluha s bičom v rukách. »Tajdi, tajdi,« volala naňho žienka, a pratala ho do pitvora. Sluha spravil hlúpu tvár a ušiel i so svojou veliteľkou.

»Jak krásne žije náš ľud,« povzdychla si Anna, »keď rozumie si sám sebe! Mne táto žena prichádza ako malá kráľovna v svojej obmedzenej ríši. Zaiste je ona viac vo svojom, ako na príklad ja. Ona rozumie dokonále všetkým záujmom svojho domu, svojho muža. Ona s ním myslí a cíti na jednom stupni. Ja však a mne podobné sme akoby nájomnice, ktorým sa dáva určitý plat spravovať domá-

cnosť. Starosti našich mužov sú nám zemou neznámou, a keď sa do nich vhĺbiť chceme, prekračujeme hranicu svoju. Gombičku prišiť na košeľu — to naša úloha, ďalšie zostáva nám tajnosťou.«

»Máš pravdu,« povedal Branský, »sedliačka je svojmu mužovi viac vzhľadom na jeho zamestnanie. U nás sú úlohy viac podelené a preto sa môžu i dokonalejšie plniť. A to je zaiste vyšší stupeň. I v sedliactve najdeš rozdiely: Čím chatrnejší a nižší je sedliak, tým menej rozdielu badať medzi prácou ženy a prácou muža; čím ďalej sa vyvinuje, tým zjavnejšie a prísnejšie rozdelené sú hranice mužskej a ženskej práce. Žulinská sedliačka nebude o tri svety kone poháňať alebo orať. Znám však biedne kraje slovenské, kde žena práve tak orie, ako muž konope trepe!«

Sotva stačil dokončiť Branský svoje poznámky, keď vstúpil do izby rychtár a bez pozdravenia a obyčajných ceremonií počal hovoriť:

»Pane môj, hrozné chýry! Práve som stretol krakovianskeho posla obecného. V Krakovanoch bola vzbura! Neviem prečo, ľud sa shŕkol, počal biť obloky na dome Diamantovom, vyvalil bránu — ale ďalej nevnikol. Potom sa valila sila ľudu dolu huštákom a vrhla sa na hostinec Izáka Silbersteina, potrepala v hostinskej chyži náradie a dobila sa do sklepu. Sudy sa váľaly

hore schodmi. V trme-vrme nenašli točky, a tak sekerami povybíjali dná na sudoch. To všetko stalo sa včera. Dnes už držia nad vinníkmi vyšetrovanie! Osemnásť Krakovanov sedí v temnici, a chytili práve najnevinnejších. Hovoria, že celá vzbura bola umele nasnovaná, aby bola príležitosť ukázať neviazaným Krakovancom silu zákona! Nešťastné Krakovany!«

Branský z počiatku ustrnul! Potom pozrel významne na svoju ženu a preriekol:

»Niekto chce mať zásluhy, lacné zásluhy, a k tým mu má dopomôcť zbiedený, svedený ľud! Krakovanci nie sú buriči, oni sú bedári; čo v nich búri, je pálenka! Ostatne, veď sa pravda vykľuje na svetlo.«

Až teraz počal rychtár vítať hostí. Chýr o krakovianskych neriadoch preletel medzitým celou dedinou, a občania jeden po druhom prichádzali do rychtárov. Branský ich tešil a napomínal. Lebo i v Žulíne bolo dosť nepokojných živlov, ktoré by ľahko bol do ohňa doniesol krakoviansky prípad. Keď sa Branskovci odberali zo Žulína, obstúpila hodná hŕba občanov ľahký vozík. Už z vozíka podával Branský ruku občanom a Anna prívetivo kynula obďaleč stojacím ženičkám.

»Kto to môže mútiť v Krakovanoch?« pýtala sa Anna svojho muža, keď sa viezli poľnou cestou k majerom.

»Jedon červiak z tej bariny, kde si i ty za čas stála, biela moja ľalia,« odpovedal hádankou Branský a hlboko sa zamyslel.

Na druhý deň bol už Branský v Krakovanoch. Už po ceste videl vybité obloky na Diamantovom dome, steny zahádzané blatom. Neďaleko obecného domu stretol sa s Haštalom, ktorý pozorne vykračoval po meste. Branský zastavil vozík.

»Čože sa to stalo, pane Haštal?« spýtal sa Branský.

»Ja neviem! Hovoria, že panslávi pobúrili ľud proti Židom a pánom. Ostatne s Bohom, spal bych,« a s tým kráčal lenivým krokom ďalej.

Na obecnom dome stálo vyšetrovanie v najkrajšom kvete. A aké vyšetrovanie! Známe to veľmi dobre, ako vyšetrovávali v tých časiech.

V kúte úradnej chyže stála celá sbierka silných lieskovíc. Masloň a komisár sedeli za stolom, traja hajdúsi stáli u dverí. Po jednom z uväznených Krakovanov vodili do chyže. Nastala inkvisícia. Osudná lavica hrala prvú rolu. Trasúca sa obeť ľahla na lavicu a o chvíľu bolo počuť pravidelný švihot lieskovíc a bolestné výkriky mučeného. Triesky z lieskovíc špatily dlážku. V konvulsivnom svíjaní padla obeť s lavice!

»Hore ho!« zavolal Masloň a hajdúsi zase natiahli bedára na lavicu; zas počal sa pravidelný švihot a temný rev bitého.

Práve mal ľahnúť na rozkaz Masloňa starec v bieloskvúcich šedinách, keď sa otvorily dvere a vstúpil — Branský. Hajdúsi nevdojak zastali v katovaní.

»Pokračujte!« zareval komisár. Masloň zbledol.

»Tento človek mi je všade kameňom na ceste,« zamumlal pod bajúz a zaťal zuby.

Branský sa začervenal, ako pivonka. Svätý hnev rozzúril sa v jeho prsiach, oči jeho boly vypúlené a sršaly bleskami. Hajdúch ho chcel zastaviť. Jedným panovitým pokynutím pravice pribil lapaja k pôde. Pred domom zahrmel koč, a z neho vyskočil pružným skokom gróf Žulinský. Branský sa ani nepodíval na Masloňa, ale pristúpil k otvorenému obloku. Žulinský mu podal čez cifrované mreže ruku. Branský mu tichým hlasom povedal pár slov, cítil ako sa mu hlas trasie. Potom predstúpil pred slúžnovský tribunál. Postava jeho bola vypätá, hruď sa mu dmula, ruka kŕčovite hladila bradu.

»Som vaším dlžníkom, pane Masloň,« zahrmel hlasom jarého tura, »a prichádzam zaplatiť svoju dlžobu.«

Masloň bledol a bledol! Branský za chvíľu rozmýšľal, či by nemal sa vrhnúť na tohoto človeka, dosť tvrdého hľadeť na muky svojich bezvládnych obetí, ale blednúceho pred jednoduchým mužom. Ale sa premohol a hľadel prísno do bledej tvári slúžneho.

»Som v úradnej povinnosti — vyprosím si — pane komisár, — Janči!« drkotal Masloň a stal so svojho súdneho stolca.

Žulinský vstúpil do chyže a nemohol sa zdržať smiechu nad scénou, ktorá sa mu nečakane objavila.

»Tuším, Branský vypláca pána Masloňa jeho vlastnou zbraňou!« pohodil a obrátil sa k slúžnemu. »Nedávno som bol v Španielsku, ale takého niečo som predsa ani tam nevidel! A tam majú španielsku trstinu!»

Branského zamrzelo, že jeho pán berie vec z komickej stránky. To pozoroval gróf a vyhnal von pokynutím jazdeckej paličky hajdúchov i chudáka starca,

»Pán komisár bude taký láskavý zanechať nás na chvíľku,« riekol ku komisárovi s poklonou.

Keď boli traja mužovia sami, pristúpil Žulinský k Masloňovi a prosil ho o vybavenie zavislého súboja.

Masloň bol zničený, »ale bez pomoci a dámskeho štítu,« doložil Žulinský a usmial sa zlostne.

»Možno snáď i pokonanie navrhnúť?« opýtal sa Branský. Masloň ožil. »Prosím, ráčte urobiť svoje návrhy.«

»Najprv dovoľte mi malú otázku,« riekol ticho Branský, »ktože podpálil ožranov ku vzbure? Iste panslávi?«

»Tak hovorili,« povedal Masloň, a život počal vchodiť do jeho líc, »avšak neviem, — inkvisícia — veď sa ukáže.«

»Viem už, viem! Celá haramia je dielo vaše, pane môj! Robíte si zásluhy,« a v tom vzal so stolíka písmo. Bola to zpráva na stolicu o ťažkom síce, ale dokonalom premožení panslávmi nastrojenej vzbury.

»Vyrovnanie našej veci závisí od vás,« pokračoval Branský, »prosím, ráčte napísať zprávu na stolicu, ktorá aspoň priblížene hovorí pravdu. Samého seba nemusíte udávať, mne nejde o znivočenie vás. Prosím len o čistú, úradnú pravdu.« Masloň pochopil všetko. O chvíľu bola zpráva napísaná! »A teraz sa postaráme o svedomitú expedíciu,« doložil Žulinský a vzal zapečatený už list z rúk slúžneho.

Masloň skoro plakal od zlosti, keď sa dvaja poctiví mužovia s poklonou vzdialili z izby. Odvolať nemohol svoju zprávu, jedna zásluha bola tam.

»Niet pomoci na riadnej ceste,« zvolal Branský, keď odchádzal z obecného domu. »Ako sa vymaní nešťastný ľud zpod hrozného jarma! Niet sily, niet povedomia, niet pomocnej pravice. Iba puhá náhoda pomohla mi pri tomto páde, ale koľko pádov otročenia nenachádza lekára.«

Smutný a roztržitý navrátil sa do svojej domácnosti.

»Nuž čože je s Krakovanci?« pýtala sa zvedavá Anna a objala svojho muža ešte v dverách.

»Krakovanci sú už na svobode — a ja som utratil právo na dobročinnú guľku!«

Anna nerozumela cele reči svojho manžela, ale pocítila vo svojej jasnej duši celú ťarchu boja, ktorý podstupovať musel denne jej muž. Ale keď už vrásky po ustarostnenom čele Branského dostávaly výraz žravého boľu, vtedy pohladila mu mäkkou rukou tvár a úsmev jej dobrosrdečný zahnal starosti a bôle z duše mužovej.

»Tys' môj anjel utešiteľ,« poznamenal na celovanie Anny, »ty hasíš horúčosti mojich slychov, rozbúrených krvou nepokojnou!«

»Z ľalie anjel! aký to skok,« žartovala dobrá žena.

»Z ľalie nevoňavej voňavá sladká ruža!« odvetil Branský a vrúcne stisol obe rúčky ženy. Ona odpovedala iba dlhým pohľadom, v ktorom sa zrkadlila vďačnosť a oddanosť ženy milujúcej.

Noc na skalách.

Črta.

(1883.)

Domrzeli ma ľudia i klopoty každodenného života. Ku väčšej ceste nebolo prostriedkov, a predsa žiadalo sa mi vrhnúť sa do niečoho neobyčajného, dobrodružného, aby striasla sa snivá hruď a rozplamenil vo mne vnútorný oheň, už už zhasínajúci pod popolom mrzutej melancholie. Leto stálo v svojom zenite. Býval som v hôrnom kraji. V horách bývame, a predsa tak málo poznáme intímny tlkot tepny horskej, márňac život v úzkych svojich dolinách. Slnko už vysoko stojí, keď zanechávame obydlie, vrhajúc sa do úradných chýž. Poľovníci a ekonomi brodia síce horskou prírodou, no ona im je predmetom starosti, dielňou, v ktorej robotujú, tak že nestihnú prezreť si jej sviatočné rúcho a vhĺbiť sa bezstarostne do jej krás!

Nuž teda do prírody, na celú noc! Večerom zanechal som chyžu, knihy, papiere i nedokončené práce, a octnul sa v hore. Vystupujúc hore príkrym vrchom, pocítil som dušou van svobody. Jakási kráľovská pýcha zavládla silno zvlnenou

hruďou. Ratolesti bukov vítaly ma ako svojho suveréna, blesky zapadajúceho už slnka chytaly sa oblakov ružovými ramenami, akoby sa im nechcelo preč.

U mojich nôh octlo sa veľké mravenisko. Pilné bataillony dokonávaly svoju dennú prácu, väčšina mravčieho národa skrytá bola už v hlbinách kopňa. Tu mravec vliekol tri razy toľkú muchu ako bol sám, druhý pasoval sa s borovou ihlicou, tretí pratal do dierky kopňovej mravenčie vajíčko. Usilovnosť drobných tvorov je príkladná: len že my ľudia málo nasledujeme ich príkladu. Po diele zmizol celý národ: takých, čo by sa boli opozdili niekde v krčmičke u zlatej konvalinky, alebo pri tanečnej zábave v kalichu tulipánovom, alebo pri zaľúbenom rozhovore so zlatou svätojanskou muškou — takých nebolo. Všetci boli triezvi, poriadni a pilní, a preto sotva ktorý trpel mrzutou melancholiou. A to je iba hmyz! Hmyz, ktorý rozdlávi noha, vetierok hodí do bystriny, ktorého potreby sú také nepatrné, dôchodky malé, ba ktorý nemá ani len nádeje na pensiu, whist lebo lacnú slávu. A predsa lomozí sa a strháňa pre všeobecný kopeň, pre celok, pre svoj podzemný, temný štátik, pre rodné, dusné katakomby.

Škoda púšťať sa do reflexií; tiahly by človeka nazad, ta do doliny, nad ktorou hmla rozostrela svoj šedastý závoj! Chcem dnes požiť všetky sladkosti, preskúmať všetky tajiny tieňov. Stíny

večerné tiahnu horou. V posvätnom tichu stoja vysoké štíhle buky. Milujem buky — ony mi vábia oko i dušu do výše, do výše tam k zeleným korunám, ktoré mi znázorňujú svody velikého chrámu. Peň buka je bielo-šedý, veselý. Rovná sa veľmi dorickému stĺpu, tuším i kanellury pribásnilo naň večerné šero, a v architrav mení sa mi hustá koruna. Skoro by som myslel, že nepoznaný veliký umelec-staviteľ, ktorý v jasnej duši svojej stvoril solídnu nádheru dorického stĺpu, zahľadel sa večerom v bukovú horu. Pôda v nej je čistá, hladká ako mramorová dlažba Parthenonu. Len tu i tam vidno kapradie s veľkými listami. Klenba hory je jednotná, málo kde nazerá čez ňu kus neba. Šum korún, vzdialený hodnou výškou, rozihráva moju fantásiu. Harmonia ďalekého spevu prúdi sa mi dušou, tajná hĺbka polotmy mámi hlavu — milujem bukovú horu! Aká to sila zkrsla razom vo mne? Mocným hlasom zavolal som: ja ťa milujem, hora moja, ty túžba mojich detinských snov! Duto znel môj hlas, ako v klenbe.

Prejdúc čez bukovú horu, vhĺbil som sa do lona svrčín a jedlín. Tu už počalo sa ich panstvo, len miestami zjavil sa dub, ako by bol zablúdil do cudzieho revíru. Nádhera jedle je hlboko vrytá do duše každého horského Slováka. Spevy nášho ľudu pestujú popri lipe i jedľu. Veľké opachy našich Tatier chovajú na skalnej hrudi svojej jedľu a svrčinu. Jedľa je pravý

obraz spokojného Slováka. Strojná, mäkká a chová v sebe šťavu, hoci jej korene vovŕtaly sa do skalnej pôdy. V jednom nás predčí — je totiž smelá. Hľa, tam skalný sokorec, hľa, tam srázna stena, vypínajúca sa nad priepasťou, z ktorej počuť hukot bystriny! Na sráznej stene je iba maličký schodík — a ajhľa, smelá jedlica vyskočila naň, a vpustiac korene svoje skromné do rozpuklín, chudobne prsťou naplnených, hľadí smelo raz k nebu, do äterickej, nekonečnej výšavy, raz dole do hlbokej tvrdej priepasti! Nad jej hlavou nesmiernosť, pod ňou tmy a hrozivý hukot rozkatených vĺn! Ako môžeš len vyžiť tam, jedlica smelá, o samote na nemilosrdnej skale? Nebojíš sa vetrov a prívalov? Nepriletí na ohnivom koni búra, neskrižuje sa nad tebou kľukato blesk? Iste, iste! Ty však stojíš skromno, ticho, ani v šume tvojom nečuť stonov žalobných. Nuž dobre, jedľa, idem ťa nasledovať. Premôžem svoju prírodu slovenskú, a smelosťou zajasá vo mne srdce. Leziem hore skalinami; bujný mach chráni nohu pred skĺznutím, a keď i klesnem na koleno, on obvil ostré hrany skál, aby mu neublížily. Už som na vysokej skale, a hľadím, ako sestrica moja jedľa, do priepasti. Dávno tomu, čo slnko zašlo. Šedosť večerná mení sa vo tmu nočnú. Nastalo ticho, iba nepokojná divá bystrina jačí. Ona nezná mieru, hádže sa po skalách, strieka strieborné peny na breh a spev jej netíchne ani na chvíľku.

Zpoza hôr vykuknul úzky srp mesiaca. Hviezdy hustnú. Zadumený, rozihraný dojmami, sadnem na skalinu, pod starú, v zraste pomýlenú svrčinu. Je mi tak voľno, len rozšíriť krýdla a leteť. Znenáhla zaspávanie prírody ukolísalo i ducha môjho v mier. Nuž, ale či príroda naozaj zaspáva? Nie celkom, kľukato-letný netopier šibol mi ponad hlavu, v machu blyskocú modrastými lampkami svätojanské mušky. Trepot krýdel čujem, ťažký, hvižďiaci: to veľká sova zanechala skalný útulok: vo tme pozdala sa mi byť obrovským kofta-vtákom. Celkom nezadrieme príroda. Večný pohyb veje z nej, no možno, že sú to iba jej sny. Nie, i to je život, tajný, bájny život noci.

Poesia šerej noci slietla mi do srdca, ktoré bije živo, bázlive, nervósne v bezprostrednom, osamelom slúčení s prírodou. Nad horou vidím okom duše svojej gigantické postavy; ony vznášajú sa raz do výše k nebu, obliatemu slabým mliečnym svitom úzkej luny, raz spúšťajú sa do zatemnelej doliny a miznú tam medzi končiarmi svrčinových pyramíd. To sú snáď pary a hmly, hrajúce v neistom svetle mesačnom. Hukot bystriny prestal byť monotónnym, mení sa, tíchne raz, raz sa zosilňuje. Hymna za hymnou vznáša sa z hlbiny, leje sa plným prúdom horou i skalou. Až ko mne siaha záplava tónov a šumu. Hmlisté postavy letia blíž a blíž, huk tratí svoju hymnickú velebu a znie kolísavo,

uspávajúco. Tuhý zápach horských kvetov a tráv omamuje moje smysly. Hmlistá, tienistá postava tratí kontúry, redne, týka sa môjho čela — mizne hora — mizne priepasť — mizne skala! Tíchnu spevy — už zatíchly. — Všetko, všetko zmizlo, čo zachytiť môžu smysly, iba v duši svieti slabý odblesk videného a šumí slabnúce echo počutého; no po chvíli i reflex i echo tratí sa a tuhý sen hodí ma do úplného zabudnutia. — — —

Chladný vetrík švihol krýdelkom svojím moju tvár, zahnal sen. Vzhliadnem. Nebo na východnej strane má už šerú farbu. Nad hlavou ozýva sa slabý piskot ranostajného vtáčka letáčka — najprv nesmelo, ako by sa bál prvý precítnuť — potom smelšie, živšie. Chvíľka, a nechybia všestranné odpovede na spevný dotaz. Snom občerstvenou dušou vítal som predsvit rána. Poesia tmy, hoci i velebná, ustupovala zo srdca môjho, a túžba po svetle hlásila sa v ňom. No a svetlo rástlo pomaly, postupne, istým nezhasiteľným, neodolateľným vzrastom. Kontúry jedlín, hmlisté a splývajúce s úzadím, ukazovaly sa vždy jasnejšie — hviezdy bledly a hasly, iba veľké kralice nočného neba blyskocú ešte bledým, akoby nezdravistým svitom. Razom akoby nečakaným, bojovným návalom priletely jasotné lúče slnka, rozvírily sa nebom sťa orli, pozhášaly lampady nočné! Celý okršlek zaradoval sa víťaznému slnku, ktoré ovinuté pur-

purom kráľovským rannej zory, trblietom a jasotom oznamovalo svoj príchod, slávny triumfálny! Ako smutné myšlienky a obavy, zahnané radostnou zprávou, tak mizly biele hmly z hlbokého útesu podo mnou a otváraly výhľad do oživeného kraja. Vyskočilo slnko zpoza diaľnych hôr, a zprvu rýchlym behom zdvíhalo sa ponad ne. Žiarivá, paprskujúca jasnota liala sa do dolín a ligotala sa v bukových korunách. Ruch a život zašumel prírodou. Veselo vznášala sa jedlica zo skalného schodíka nad priepasťou, otriasajúc s ihlíc rosu. Posilnený večno sviežim vanutím horským, spustil som sa so skaliny. Kdeže zostala prázdnota a mrzutá melancholia duševná? Snáď tam na machu, v skalách, alebo ju odniesla sova na svojich šedých krýdlach?

Dosť bolo noci! Svitaj, svitaj!

Hlásnik.

Črta.

(1883.)

Ďuro Hazucha dokopal hrob a vyliezol z neho malým úzkym rebríčkom na mrazivý vozduch. Dnu v hrobe bolo mu teplo: zem a práca zahrieva. Mohyly cintorína pokryté boly snehom, iba zem zo sviežo vybudovaného večného domu, rýľom hrobárovým vyhodená, černela sa ako malý ostrov na zvlnenom bielom mori. Zavial vietor a osušil krupaje potu s čela staríkovho. Slnko osvietilo svojím posledným bleskom vráskavú tvár jeho, polo dobrosrdečnú, polo zlobnú, rovnajúcu sa zimnému mrkaniu: svetlo na nej boj s pošmúrnosťou. U nás vidno často také tváre; boj o kus biedneho žitia, hryzavá starosť a ťažká práca obtiahnu obličaj nádychom zlobnej melancholie, no nemôžu sotreť pôvodnú slaviansku dobrotu a mäkkosť. Vídať ľudí, ktorých tvár zdá sa urputno-zlostnou, keď sklopia oči; akonáhle však pozrú na človeka, blesk dobrých zrakov premení zlostný výraz tvári v tichú, smutnú krotkosť.

Ťažkým krokom starík ubieral sa domov oddýchnuť si z práce, veď ho i tak druhá oča-

kávala. Bol on totiž hrobárom a spolu i hlásnikom v neveľkej dedine, ležiacej v nehlbokom údolí. Okolo dediny rozprestieralo sa vlnito vrškovaté, výmoľmi rozorané pole. Ďaleko, na samom obzore tiahlo sa pohorie, ktorého kužeľovité vrchy haliť sa počaly do večernej hmly. Pod ťažkou čižmou mužovou boril sa sneh — malé dva zvony vežové akoby o závod hlaholily: väčší v tichšom tempe nižším tónom, menší druh jeho rýchle, prenikavo tenkým, zavýjajúcim hlasom.

Doma Hazucha našiel ako obyčajne pustú izbu so stuchlým zápachom. Stoly a lavice pokrýval prach, na kozube stál začadený hrnec. Hazucha nasbieral v kuchyni rážďa, hodil do pece a zapálil ho slameným vechťom. Oheň sprašťal. Starec vošiel do chyže a objal ramenami pec. Vskutku, počala sa zahrievať, čez škuliny zle zamazané prebleskoval svit plameňa. Teplota spríjemnila pobyt v chate. Hazucha zastenal, vytiahol zo stolového priečinku kus chleba, ukrajoval si ho krivákom a kládol do úst tenké smidky. Zase postenal, natiahol sa a počal spievať pobožnú večernú pieseň: »Aj nyní se den nachýlil.« Drsnaté, hlboké zvuky vinuly sa z jeho pŕs; prechody medzi veršami zaťahoval, povyšujúc hlas.

Deviata hodina blížila sa. Ďuro Hazucha obliekol dlhý kožuch s červenými tulipánmi, stiahol na uši baranicu, zpod ktorej trčaly dlhé

šedivé vlasy. So steny vzal halapartňu hlásnickú, majúcu podobu kríža, potom z čerešňovej kôry zhotovenú dlhú trúbu, zašeptal krátku modlitbu a vyšiel do zimnej noci. V kalendári stál mesiac, no nie na nebi, aspoň nie viditeľný, alebo ho zakrývaly husté temné oblaky. Vážnym krokom hlásnik kýval sa ulicou, s boka na bok potriasajúc hlavou; sneh vŕzgal pod jeho hrubou podošvou. S oboch strán stály nízke domky, kryté slamou a snehom. Každý z nich mal pošmúrno zakabonené prúčelie, ale jasné dve oči. Tak možno nazvať párne drobné okienka, ktoré zdnuka zjasnené boly kozubovými ohňami. Časom chalúpka prižmúrila jedno oko: vtedy iste obyvateľ chaty chrbtom svojím zatmil plameň kozuba, stojac medzi oblokom a kozubom. Niektoré oblôčky svietily slabo a smutno, ako oči umierajúceho; tam horela iba semencovým olejom sýtená lampa. Niektoré šerely sa len: tam horel kahanček. Niektoré zas černely sa, pusté diery v bielom múre: tam nebolo vôbec svetla, ani len svetla ľudských očú, zavrených snom. —

Hazucha si odkašľal, a spieval svoj tiahly, dumný, monotónny, no dojímavý spev. Kto by ho nepoznal z nás? Kto z dedinárov nepočul ho v tichej príšernej noci? »Chváľ každý duch Hospodina!« Aké zastaralé city budia v nás hlásnikove slová; bázeň detinského srdca striasa nám útrobou. Spomienky zkrsajú v nás plné

tajnosti, tichej dedinskej nehy a fantastického šťastia. Okolo nás tma a tichosť! Klepú staré hodiny. Počuť dych spáčov. Tam vonku ozýva sa tiahle: »Chváľ každý duch Hospodina.« Všetko spí, iba nočný spevec búri zbožným hlasom nočné ticho.

Po speve hlásnik zatrúbil deväť ráz, osem ráz kratšími odstavcami, deviaty tón naddĺžil. Hlas trúby znel duto, melancholicky a zároveň strašlivo. Starý náš sluha sveril mi ako chlapcovi svoju tajnosť, ktorú teraz smiem rozpovedať, keď on už leží na cintore v zabudnutom hrobe. Diabol mu vraj pošepol v mladých rokoch, že by dobre bolo zaniesť Icíkovi na pálenku zbožie, ktoré ležalo vyviate, neodmerané v súsedovej stodole. Sám Icík mu povedal, že to ide ľahko, a že jeho pálenka je dobrá, ako med. Nocou, tma bola ako v rohu, vošiel do milej stodoly. Rukami našmátral strojný kužeľ ťažkozrnnej raži. Len tak páchlo z nej. Už načieral, už sypal korisť do mecha, keď zrazu počuje dutý, úžasný zvuk hlásnikovej trúby. Počaly sa mu ruky triasť. Pri poslednom naddĺženom tóne mech mu vypadol z ruky. Z kúta temnej stodoly hľadely naň obrovské okále tmy, strecha sprašťala. Vysypal nazad zbožie, ušiel — a nikdy viac nekradol.

A naozaj, hlas hlásnikovej trúby má v sebe čosi prísneho, károjúceho, ako by v ňom žila slabá predtucha archanjelskej trúby, ktorej hro-

mová fanfara zavolá ľudstvo k veľkému, poslednému súdnemu termínu.

Starec prešiel statočne svoju predpísanú strážnickú púť. Desiatu hodinu dočkal u dedinského ševca, u nehož visely na stene pendlové drevené hodiny s červenou ružou nad číselníkom. Mosadzové rúčky zahrdzavely a javily stopy po muchách. Muchy rady sadajú na hodinové rúčky, snáď je im vhod nenáhly ich pohyb. Švec ešte pracoval a privítal hlásnika srdečne, ako skoro každý boží večer o tomto čase. Jeho nezdravá žena ležala na posteli pod celou horou belasých perín, riedko posiatych bielymi bodkami. S pece ozvalo sa detské kvílenie.

»Čuš, Janíčko,« Hazucha tešil chlapca, »veď som to ja! A ty, Martine, nestrháňaj sa nocou. Dennú prácu žehná Pán — noc je iba pre starého hlásnika.«

Martin vzdychol a rozhodil obe ruky až za chrbát, ťahajúc nasmolenú dratvu.

»Bieda ma pritisla, Ďuro,« riekol, »jarmok blízko a žena chorá.«

»Vody!« ozval sa z postele hlas.

Švec pustil čižmu, začrel hrnčekom do putienky v pitvore a podal vodu žene. Zpod belasej periny vystrelo sa holé, chudé rameno, potom vykukla ženská tvár s rozpálenýma očima. Čepec ženy sošmykol sa na bok: chatrný

tenký vrkoč, rovno ako povrázok, padal jej na čelo.

Nezdravá zatíchla. Zas ozývalo sa klepkanie kladivka a tichý hvizd dratvy čez šidlové dierky ťahanej. Hodiny hrkly, zasipely a počaly biť zachrípnutým hlasom, starý Ďuro vyšiel, a zase ozýval sa spev a trúbenie ulicami. Domky osmutnely, nebolo už viac jasno blkotajúcich iskier v ich temných tvárach; na miesto toho zjavily sa temné priehlbiny, ako v smutnej tvári slepcovej. Kde-tu ozýval sa mrzutý brechot psov na hlas čerešňovej poľnice. Tak škrek bedársky hanobí posvätné slová velikých učiteľov a prorokov národa.

No, už zamĺkol psí brechot. Z nočnej tmy vykukovala kostolná, štvorhranná veža so škrydlicovou strechou, z nejž ozýval sa nemilý hlas kuvikov. Kríža na veži nerozoznať. Oko tuší len týčku.

Hlásnik prišiel k domku, z jehož oblôčka žmurkalo ospale slabé svetielko, jediné v celej dedine, lebo už i švec Martin zhasil. Hazucha zastal, u dverí složil baranicu a pohladil si rukou vlasy, ako keď náš sedliak vchádza do chrámu. Bielou, červeno vyšívanou plachtou pokrytá posteľ vtiahnutá bola na prostred izby, do ktorej vkročil nemo starý hlásnik. Na posteli ležal mrtvý muž, ten istý, nad ktorého posledným lôžkom potil sa dnes Hazucha. V kútku pri peci polo sedela, polo ležala mladá žena —

žiaľ a slzy ju uspaly. Hlásnik oprel halapartňu a trúbu o stenu — no nezobudil úbohú vdovu. Nad hlavou mrtvoly zastal. Jedno oko nebožtíkovo bolo máličko pootvorené. Hlásnik zatlačil ho ukazováčkom — cítil na prste ľad smrti. No oko sa zase pomaly otváralo — rovno akoby živé. Ach, ale v ňom nieť už blesku. Duša je bleskom oka. Ona už zanechala biedne telo Hlásnik pomodlil sa. V dverách stretol dve babky, ktoré prišly bdieť pri mrtvole. Keď už starec vyšiel, ozval sa zo smútočného domu polo krik, polo plač. Doňho miesily sa tiahle tóny úmrtnej piesne. Plač prerážal pieseň — ach, zle bolo okolo srdca starému hrobárovi. Mechanicky pritisol k vetchým ústam trúbu, a bolestné zvuky hadily sa z jej konického otvoru. I do dutej kôry človek vdýchne výraz citu. I v tiahlom rovnakom huku trúby počuť ozveny hlasu, ktorým volá duša. Pery sú jej bránou. Ó, bár by nikdy znesvätená nebola brána duše ľudskej.

Starec stúpal hore vŕškom, k oddialenému huštáku, kde stály chaty chalupníkov. Chalupníci žijú z nádenníctva, pre nich nekolimbá sa letom pyšnými vlnami vysoká raž, ani v zime nezapácha komora príjemným chlebovým zápachom zbožia; no i im nech zavznieva volanie a požehnanie hlásnikovo, i biednym nech zazvučí do ťažkých snov ozon jeho trúby.

Všetko odpočíva v svojich útulkoch, ty jediný, starče, bdieš a chodíš dedinou ako duch, no ako duch dobrý. Ešte nenie čas hlásiť dvanástu: pozreť treba ku stodolám.

Hore dvorom stúpa Ďuro. Najprv násypom podľa bytu, ďalej podľa stajní. Z maštale ozval sa dutý buch. Kôň to zo sna buchol kopytom o mostovinu a zafŕkal. On i vo sne cíti, že sa človek blíži. Za domami na vŕšku stoja stodoly, ako vojaci v stroji. Snehom pokryté strechy splývajú so šedým nebom. Pred stodolami stojí rad kužeľovitých kopňov: to pod nimi sú obilné jamy. I stodoly i obilné jamy sú v pokoji, starec vrátiť sa môže do dediny.

Hlásnik dumá, že by už mohla byť polnoc. Na veži je síce namaľovaný číselník hodinový, ale je slepý a nemý, bez rúček a stroja. On musí tedy hodiny v hlave nosiť. A veru nepochybí o veľa. Hľa, toto je vanie polnočné — cíti ho v duši i v skrahlých údoch. Hlas jeho sa vlnisto trasie, ako dozvuk srdcom kovovým silno udretého zvona — pah! to robí zima! Vietor zaveje a hodí mu na oči šedivé vlasy: zamihá sa pred nimi mrtvé, pomaly otvárajúce sa víčko. V tom roztrhne sa temná, hustá rúška oblaku a z trhliny vykukne srp mesiaca. Neisté predtým chmúrne kontúry domkov zaiskria sa v lunných lúčoch. Rozoznať útvary striech, rozoznať pleteniny plotov. Kríž na veži zasvieti modrastým svitom, a biela stena kostolná zdá sa byť obitá strie-

borným prachom. Vietor utíšil sa, akoby na rozkaz bledej carice nočnej.

Kto to ide za starým hlásnikom? Tak blízko za ním. Má tiež halapartňu, len že dlhšiu, a tiež tak potriasa s boka na bok hlavou, ako on. To je jeho stín.

Potom, keď odhlásil tretiu hodinu a zavolal: »Vstávaj hore, duša verná,« hlásnik poberá sa domov. Doma ho zase víta samota a stuchlý zápach. Mesiac, jeho druh, hľadí do úzkeho oblôčka a maľuje mriežky jeho na hlinenú, pieskom posypanú pôdu izby. I škvrny nečistého skla vidno odkreslené na zemi. Jeden blesk luny zablúdil na širokú, kopaním vyleštenú lopatu rýľa. Ako zhliadla sa zvedavá divná luna v nástroji, ktorý otvára ľuďom tmavé komory podzemné, ako zjasnila kľúč k večnej tme! Nie ku tme! S neba, s lazúru, pretkaného brillantmi hviezdnymi, ona volá človeka svojím trasným lúčom: Hľa, zjasnený nástroj rýľa je kľúčom k čistému, večnému svetlu!

Obraz oblôčka pomkol sa, už padá nie na zem, ale na posteľ. Osvietil tvár spiaceho muža. Silno odrážajú sa vrásky na jeho tvári, len na čele sídli, tichý, tienistý mier.

Už sa mesiac schoval za snežné strechy chalúp. V chate hrobárovej tma a šum hlbokého, ťažkého dýchania.

Čierny idealista.

Črta.

(1883.)

V hlbokých horách fatrianskych Miško Záhora pálil s roka na rok uhlie. Mladý šuhaj v lete málo kedy opúšťal horu, a len zriedka, nesmelo spúšťal sa z nej do doliny medzi ľudí. Srastený od mala malička so svojou milou horou, podobal sa postavou i sviežosťou fatrianskej jedli, a len veľmi nerád chodieval na trhy do mestečka. Hluk a trma-vrma ľudí strašila šuhaja, ktorému bolo príjemnou hudbou durkanie hromu a zavýjanie víchru v huštine smrekov a jedlí. Čez rúšku čiernej uhľovej farby, ktorá pokryla jeho mladú tvár, svietil purpur zdravých líc, a modré hlboké oči jeho pláły tichým, no žiarnym ohňom. Neďaleko od jeho uhliska vinula sa serpentinami znamenite pestovaná hradská cesta, často pretínaná drevenými môstikmi, popod ktoré šumela veľká fatrianska bystrina. Hádzala sa dolu príkrou dolinou, s ľava i s prava čnely strmé, ihličnatou horou porastlé steny doliny, pnuly sa malebné skaly, visiace nad priepasťou. Bystrina mala ťažkú úlohu: neraz prichodilo sa jej rútiť strmhlav so skaly a vtedy tvorila vodopád, celý biely penami a hlasný šumom.

Ach, neraz šiel som čez krásny priesmyk, neraz počúval som šumot vodopádov! Dolina pôsobí na človeka dojmom čistoty. Všetko je tam také jasné, priezračné, napriek temno-zelenej farbe hôr. Voda, živá voda v bystrom poskoku roztrepaná v nesčíselné brillanty, biela, ako dlaň hladká hradská, sviatočné rúcho svrčín, skvostná patina mochnatých skál, perspektivy nerozsiahle, no malebné, blízke oku i srdcu, nad dolinou neširoký pruh belasého neba — ó, to krásy, to vrchol vniad slovenských hôr!

Malebný priesmyk, zamestnanie, odkázané na večný styk s prírodou, samota a poetická myseľ uhliarska, sňala s duše mladého uhliara delnícku surovosť a dýchla na ňu pel prirodzeného idealismu. Snáď je to smelé slovo? Áno, u Nemcov by to bolo smelé slovo. Tam by to bolo bájkou, poetickou vymysleninou. U nás je to pravda. My máme idealistov i v drsných, neučených, zanedbaných, potlačených vrstvách, my máme idealistov medzi rubačmi, nádenníkmi, postavačmi, ba máme idealistov medzi opilcami, zlodejmi a kmínmi. Náš človek je dobrý, ľahký a citlivý. Z týchto troch vlastností možno si vysvetliť všetky vysoké ctnosti i všetky ohavné chyby nášho národa.

Miško Záhora pozeral mnohé hodiny na dym, valiaci sa z uhľového kopca v pokojných, tmavo-šedých kotúčoch. Bol spokojný so svojím osudom, najmä keď darilo sa uhlie a malo hojný

odbyt. Utržený groš niesol do horskej dediny, lebo tam bývala mať jeho i mladá sestra.

Ale bájna krása hôrskeho kraja vzbudila v ňom túžbu po neznámych rozkošiach. Predmetu túžob svojich neznal, avšak čím viac dozrieval, tým častejšie tiene smútku prechádzaly jeho dušou, ba časom zovrel nespokojný cit v prsiach syna fatrianskej divočiny. Hlava zašumela, srdce zubúchalo, a celá myseľ jeho napäla sa a hľadala predmet, do ktorého by sa mohla potopiť. Razom púšťou mu bola hora, strašidlom samota, tichý dym uhoľného kopca príšerno vznášal sa k nebu. A to jasné nebo nekonečné, pusté, večné — nemožno oddýchnuť, nemožno sústredniť mysle a city. Príroda je milá a krásna, ale nedá sa chytiť, nedá sa objať, nedá sa prisvojiť, ona je pre všetkých, všetkým jedno a to samé hovorí, ale nehovorí nikomu: milujem ťa, tvoja som! V takomto vzplanutí túžby chytil sekeru a rúbal, rúbal až sa ozýval úzky priesmyk, až stonal podťatý strom stonom predsmrtným, až šuhajovi meravely ramená a na čelo vystupovaly veľké krupaje potu.

Ukonaný divou telesnou prácou a vlnením nepochopených citov, klesol do vysokej horskej trávy. Belasé zvonky skláňaly sa nad jeho čelom. Tichý vietor pošumieval v ohromných smrekoch — ktorých jasno-zelené, hodvábne ihličie zakrývalo hlbinu — tajnú, nevyskúmanú; ich šum rovnal sa neurčitým túžbam mladého divocha.

Dnes šuhaj náš leží v tráve. Veľká hŕba narúbaného dreva svedčí o jeho zimničnej pilnosti. Zas pracoval v horúčke neurčitých citov. Na trhu v mestečku, na ktorom bol včera, videl jasno zjavy neznámeho sveta. Nad panákmi s paličkami, nákrčníkmi, črievicami, ozdobenými mašľami, smial sa v duchu. No keď prešla ulicou mladá deva, strojná pani, zagánil na neobvyklý zjav závistným okom, a srdce v ňom zabúchalo, krv počala živšie behať žilami a tisla sa k srdcu. Hanblivo pozrel na svoju čiernu košeľu. V tesnej krčme bolo veľa jarmočného ľudu. On sadol do kúta, nemo hľadel na podnapitý, hrmotný ľud, a zatúžil po tišine horskej.

Zaťal sekeru do pňa, ľahol do trávy a postavy mestečka javia sa mu pred dušou. Belasé zvonky kníšu sa nad jeho hlavou, motýľky trepocú krýdelkami. Zďaleka šumí vodopád bystriny — vždy jedným tónom, nepretržene, večne, To obraz jeho života. A predsa ostré ucho vyčuje rozdiel medzi šumom nočným a denným. Veselo šumí bystrina dňom, dumno nocou. Vo dne teší, oživuje, v noci straší, uspáva. Do jednotvárneho šumu zapíska časom vtáča. To nie nádherný spev lesných operencov vo vlažných nižinách, to smutný, melancholický hvizd hôrskeho samotára. V našich vysokých severných horách nemáš vtáčich koncertov nižín, vlhkých bukových dolín, čez ktoré lenivo tečie hlienistá, olším a vrbinou obrastlá riečka. Tam sú teplé večery,

teplé noci, bujné, žírne polia. Tu v horách ani by nesvedčilo tisícerému kriku šťastného vtáctva, on by urážal, zľahčoval majestát jedľovej, skalnej, vysokej hory. Čo je pekné vo veselohre, nehodí sa do nádhernej drámy.

Tichý sen padá na víčka šuhajove. Hlava jeho klesla s dlane a vtlačila sa do černo-zeleného bujného machu k veľkému hnevu dlhofúzatého chrobáka, ktorý ledva že vytiahnuť sa vládal zpod gaštanových vlasov šuhajových. Chrobák celý ustrnutý natiahne tykadlá, požme rypáčik prednými nôžkami a, vystrúc sa, pozre udiveno na hlavu obra, rušiaceho jeho mier. Ale potom dá sa na útek, padne s machu medzi svieže, neznáme mu posiaľ triesky, a v strachu tvári sa mrtvým, stiahnuc na blyskavé brúško všetkých šesť nôh.

A šuhajovi sníva sa živo, čo počul od nebohej starej materi na prípecku. Zjavila sa mu víla, posiata belasými zvonkami, na nežných prsiach svieti perečko sviežich nezábudôk. Ladné, plné ramienka zdvihá ponad hlávku, nebeská žiara leje sa brillantovými prúdmi z veľkých, prívetivých očú. Ako čarovno usmievajú sa jahodové pery! Ruku mu podáva, bielu ľaliovú ruku do jeho uhlím začiernenej dlane. Celým telom prebieha mu mráz nikdy necítených, ani nesnívaných slastí. Všetky tajné, neurčité túžby miznú — len jedno jediné stisnutie bielej, ľaliovej rúčky, len jedno stisnutie — Bože, aká slasť,

aké šťastie! — — Dup, dup, — priletí vraný kôň a na ňom knieža v samatovom obleku, so zlatými hviezdami na prsiach, s mečom u boku, diamanty vykladaným. Shýbne sa s koníka pružno, blahorodne, šľachetno, schytí vílu čez pás a ako ľahké pierko vyšvihne ju na koňa do svojho lona, k svojim prsiam. Dup, dup — už ich unáša vraník, ako vietor! No keď už zmiznúť mali v ihličí hôrskom, víla ešte pozrela jasným zrakom na začmudeného uhliara, a nebeská žiara liala sa z jej očú brillantovými prúdmi . . .

Miško sa zobudil a — dup, dup — počul koňský dupot od hradskej cesty, pomiešaný s rachotom vozovým. Vytiahol sekeru, zaťatú do pňa, a poberal sa smutný k svojmu uhlisku. Slasti zmizly, túžby zkrsly.

Zašustí kríček, a pred Miškom stojí mladé panské dievča, vo voľnom cestovnom obleku. Líca horia, ňádra dmú sa, rozvlnené rýchlou chôdzou hore chodníčkom, ktorý vedie prosto strmo popri pohodlných kľukách haditej hradskej. Na útlom ramienku visí na červenej stužke slamený, širokostrechý klobúčik. Dlhé vrkoče padajú dolu šijou, pierce sviežich nezábudôk svieti na zvlnenom živôtku.

Miško Záhora zastal. Či to z blúznivého sna bájna víla hupla v uhliarsku skutočnosť? Veď žiara svieti z belasých očú, nezábudky modrajú sa na jej prsiach! Šaty a postava

upomínajú na zjavy, ktoré sa mihaly okolo neho v mestečku.

Deva sa zarazila. Potom zasmiala sa hlasným, zvonným smiechom.

»Prídem tadiaľto na hradskú, dobrý človek?« spýtala sa šuhaja.

Miško pretrel si rukou oči, ako by chçel z nich zahnať snivé príšery. Oči, nezábudky, úsmev, všetko je také, ako pred chvíľkou vo sne. Len šatočky sú menej fantastické, hlas skutočný, silný, zvonivý.

Dievča opätovalo otázku, ale už prísnejšie, bez smiechu. Uhliar spamätoval sa, veď i rachot vozový ľahko mu vysvetlil zjavenie: devuška sišla tam v doline s voza, a kráti si cestu prostými serpentiny pretínajúcimi chodníčkami. Všetko je to prirodzené, žiadne čary. Už neraz videl cestovateľov na tejto stezke.

»Prídete, prídete!« odpovedal konečne. »O pol hodiny ste skôr na vrchu, ako váš vozík, ak pôjdete chodníkom okolo môjho uhliska.« Hodil sekeru na rameno a pošiel napred. Dievča kráčalo veselo za ním, tu i tu odskočiac na bok za hôrskym kvietkom. Veď rachot voza bol blízky. Raz sa vzdiaľoval, raz blížil.

Prišli k uhlisku. Tam stál malý vezuv, čierny pravidelný kužeľ. Z vrchola tisol sa vážne stĺp šedého dymu, a osvietený letným jarkým slnkom, jasal sa ako čalún z šedého surového hodvábu. Dym rútil sa do hustých jedľových

korún a tratil sa v potemných ihliciach, ako by ho boly stromy do seba vssaly.

»To vaša práca?«

»S roka na rok.«

»A nenie vám smutno?«

»Niekedy i smutno!«

Miško bol krásny šuhaj. Dievča pozrelo útrpne na jeho tvár, dymom a uhlím začiernenú, na jeho štíhlu, mocnú postavu. Okrúhly klobúk, s farbistými niekdy, no teraz začadenými stužkami, pekne sedel na strojnej hlave. Deva hľadela na šuhaja, ako dívame sa na pekný strom, na grotesknú trhlinu skalnú, lebo na šumivý vodopád. V ňom však ožila tajná túžba, okolo srdca pálilo ho, v prsiach dunel utlačený požiar, ako vo vnútornosti uhľového kužeľa. A medzi ohne a túžby, medzi pálčivé bôle miešala sa slasť z fantastického sna o víle. Malinká botinka devina, niečo uprášená drobným pieskovým prachom, odrážala sa ostro od čiernej, uhlím sfarbenej pôdy, a belunká punčoška, vykukajúca z výkrojov ľahkej črievice, silno kontrastovala s čiernym úzadím pôdy. Celý jasný zjav ladného stvorenia bol tým svetlejší a žiarnejší, čím černejšie bolo okolie uhliska. Sám uhliar ako by dvojmo očernel pri slnkovom zjavení mladuškej devy.

Deva obehla niekoľko ráz okolo dymiacej sa pyramídy a švitorným jazýčkom vyzvedala sa, ako sa vlastne uhlie páli. Miško stal sa

razom výrečným. Názorne vysvetlil deve jednoduché umenie uhliarske, postupné, pridusené tlenie a menenie sa dreva v uhlie. Keď dievča bolo zvedavé, ako je to tam dnu v kuželi (takáto zvedavosť je vlastnosťou všetkých detinných myslí), odhodil lopatou kus pokrývky. Pravda, nič zvláštneho nevidela tam krásna všadebolka. Ani dieťa nenie spokojné so svojím dreveným psíkom, ktorý pomocou struny a mecha pisklo breše. Prereže nožíkom bielu kožtičku mechovú a najde tam iba špirálku a piiašok — no psík prestal už brechať za cenu uspokojenej zvedavosti.

»Máte rodičov?« deva obrátila pozornosť svoju od uhlia k uhliarovi. Na každý spôsob bol zaujímavejší, než dymiaci sa kužeľ — no odhaliť pokrývku s duše ľudskej nejde tak rýchle.

»Matku mám. Otec umrel. Mám i sestru, takú mladú ako vy, no nie takú fajnú a krásnu!« Šuhaj sa zapýril. Čože sa mu to vydrelo z úst? A veru ju tuším obrazil, lebo pozrela bázlive dokola, a akýsi cit neistoty zjavil sa jej v očiach a na celej tvári. Rachot koča, ktorý bol za čas zanemel, počal zas blížiť sa a rásť.

Ako ľúto mu bolo, že snáď naľakal, obrazil zjav, akoby s neba spadlý na jeho čierne uhlisko. Všetky jeho tajné túžby dostaly razom lesk, ohraničenú istotu. Blízko je predmet, ktorý zaslúži všetky túžobné strasti, tu je krása, ktorá len vo snách zjavila sa junošovi, no ani vo

snách nie s takou lahodou, teplotou a prirodzenosťou! Ber, knieža, vílu so svetlými zvonkami na hmlistých šatách! Tu krásna víla, plná života, s ohnivým svitom v belasých veľkých zrakoch. Blízko, blízko! Aký pružný jej chod, aké biele má ramienko! Blízko? Nie. Ďaleko, ďaleko ti je, čierny synku! Ako biela farba od čiernej.

Horely oči hôrneho chlapca! Purpur líc prerážal víťazne uhlistý náter. Deva sblížila sa k nemu, ach, s každým krokom, ktorý ju blíž niesol, unikala od neho celé míle.

»S Bohom!« riekla, veľkýma očima pozrúc na zmúteného šuhaja, a zas prívetivý úsmev sadol na jej ružové pery, keď pozorovala, že jej uhliar je v zmätku. »Ďakujem za poučenie. Keď vám bude veľmi smutno, sbehnite dolu — v Žuliciach je náš kaštieľ. Tam sluhov dosť i šumu dosť.«

Deva pristúpila k nemu a podávala mu svoju belunkú rúčku. On sa nehnul, hľadiac pred seba ako spitý.

»Ani mi ruky nepodá, pyšný, uhľový pústovník!« žartovým hlasom riekla deva, a ešte raz vystrela proti nemu ruku. Uhliar chytil rúčku, ale bál sa sovreť prsty, aby ju hádam nezdrúzgal. Rúčka ležala na jeho dlani, ako biely kvietok na čiernej zemi.

»A toto si vezmem na pamiatku,« rozosmialo sa rozpustilé dievčatko, pozrúc na uhľový

fľak, ktorý jej zostal na ruke. — Áno, na krátku pamiatku, dieťa privilegovanej triedy! Prvá vodička smyje uhľovú škvrnu, prvá minúta vytisne rozpomienku na uhliara do tmy zabudnutia. Ale, možno, že spomienka na tvoju belosť, na tvoj zvonivý smiech a štíhlu postavu nevyhynie z pŕs hôrskeho syna až po chladný, smutný, bezkrížový, zabudnutý hrob!

Hore chodníkom kráča panské dievča. Botinka vŕždí v takte pružných krôčkov, šumia ľahké šatočky o jedličie. Pred húštinou, ktorá deve zakryje uhlisko, obzre sa. Miško stojí u kužeľa, podopretý na čiernu lopatu — a ajhľa, čo kmitlo dušou jeho a potriaslo celou bytnosťou? — Oči odchádzajúcej devy zasvietily, a nebeská žiara liala sa z nich brillantovými prúdmi . . . Unášaná víla! Unášaná víla!

»Malvína! Malvína! bolo počuť mužský, sonórny hlas od hradskej. »Tu som, Albert,« ozval sa zvonný hlások od chodníka. Koč zastal. Potom dvojmým rachotom zahrmela pod ním vápencová silnica. Vždy slabšie a slabšie ozývaly sa dupoty koňských kopýt. Ticho. Majestátne stoja vysoké jedle. Kužeľ sa dymí, stĺp dymu vystupuje rovno k nebu. Unášaná víla, holá čierna skutočnosť po farbistom, dúhovom sne!

A uhliar stojí podopretý na čiernu lopatu, a hľadí, hľadí na chodník; potom upre zrak na čiernu zem — ale ani tam nezanechala ani

stopy, stopčičky ľahunká nôžka, zaprášená črievička. Priletel bájny zjav na holubiných krýdlach, zašumel, zajasal — aby zmizol na večnosť.

Zahučí hora rodiacim sa vetrom, najprv zďaleka, potom pohyb a van nesie sa blíž.

Šumí vodopád bystriny svojím večným spevom. Z kužeľa hadí sa silný dym, prehybá sa s boka na bok dychom doleteného čez jedle vetra. Pri ňom vädne vrelé, mladé srdce. Ako vo vnútornosti uhľového kopňa dutná tlumený oheň a nemôže svobodne vybúšiť, tak dusí sa v hrudi junošovej žeravý cit, ktorý nikdy nevzruší sa svobodným blkotom na povrch. V nízkosť upadajú, v uhlie obecné menia sa posvätné žiare pekne naladených prsú — hluk krčmy a jed fľaše, vy ste vodou na sväté plamene. Asnáď pri horkej, bolestnej smrti, v okamihu neslávneho, ťažkého umierania, vyšinie sa unížená duša ešte raz do výše, a pred ňou zajasá sa brillantovými prúdmi nebeská žiara.

Rubačova žena.

Črta.

(1883.)

Piesočnatou nižinou rozprestiera sa celé borové more. Nemilujem borice, je mi suchopárna, bezfarebná, a netrpí u seba živší rozvoj rastlinstva; ako by závidela, nahádže na hlavy machu a tráv suchých ihlíc, vrstvu na vrstvu, hrobovú pokrývku slabých, sama sa sebecky vypína zo žltkavo-tmavého parketu ihlicového. Letom nemá chladiacej vlády, ako jej sestrenica jedľa a ďalšia pokrevná nádherná lipa. Zimou borina je teplá, ako nezakúrená izba. Vetor nemôže vniknúť do jej stĺporadia a hnevno mumle iba v korunách.

Cesty horské belejú sa drobným pieskom, hlboké zárezy kolies svedčia o ťažkosti, akou boriť sa tu prichodí vozu. Vozduch naplnený je letom vôňou pryskyricovou a vtáčim hvizdom. Starý peň velikej borice zvoní pravidelným ťukotom ďatla, ktorý po ňom lašuje ako okrýdlená mačka. Veverička skáče so stromu na strom, ako by mala neviditeľné krýdla, ľud hovorí: chvost ju nesie. Opravdu, ona pri skoku vejárovito rozšíri svoj chvost, každý vlások stojí o sebe — chvost je keď aj nie krýdlom, teda aspoň kormidlom zručnej veveričky.

Zimou premení sa tvárnosť boru, hoci jeho ihlice vzdorujú mrazivej smrti. Pryskyrica nevonia, vtáci nepištia. Záveje snehové a pieskové sú rodné blížence: tam, kde vetrom naviaty piesok tvorí dosť hodné hŕby, silou času stvrdlé a pokryté vrstvami ihličnými, ta nesie sa i sneh a zvyšuje pieskové mohyly.

Už zanemel šestoraký tepot cepov po humnách, už nekadí sa u panského majera mlátiaci stroj. Tu čas, kde mozoľná ruka vyhľadáva prácu v šírošírom bore. Mužovia v halenách i v krátkych kožuchoch, na pleciach blýskavé sekery, tiahnu za šedého rána na miesto svojho trudu. Sneh praští pod ťažkou botou, z úst mužov vinú sa kotúče pary, na čiernych baraniciach iskrí sa mrazný srieň, každý z rubačov je ako perský šah vo svojej čapici diamantami posiatej. Lenže tieto slovenské diamanty sú len požičané; príde zubaté slniečko a poberie si ich. Čiapky očernejú, iba na chocholi červenie sa strapcová kytka.

Píla škrieka, sekera búcha do mastného dreva: rubači robia štiepy. Už celé pevnôstky pravidelne naukladaných štiep čakajú na odvezenie. Pílená borica striasa sa zimnične, drobné sniežky hádže na chrbty a hlavy svojich trýzniteľov. Nepomôže jej ani trasenie, ani hádzanie snehom: skloniť sa musí hrdá hlava, naučená na voľný vozduch, na čisté panenské

objímanie vetra, skloniť sa musí pyšný štíhly driek do snehu smiešaného s pieskom. Dutý buch — už borica leží na chladnej zemi. Vzdorovala v predsmrtnej úzkosti pádu, jej ramená chytaly sa zúfale najprv vzduchu — no vzduch nemá pevnoty, potom konárov súsedných, ale ani konáre nemajú dosť sily zachytiť klesajúceho druha. V predsmrtnom hneve zvrtla sa borica, ihly jej zahvižďaly, ratolesti odčesly konáre súsedine a tak ničiac, zničená ľahla k nohám svojich vrahov.

Rubači podopreli sa na sekery a oddychujú nad povaleným stromom. Sú to pekné, silné postavy Búranov. Lišia sa od strojných Oravcov, ľahko kráčajúcich Liptákov. Búran je územčitý, široplecitý; tvár jeho je nie taká hladká, ani nie taká dobrá, ako tvár horniakova. Viac sarkasmu než lyriky väzí v ňom. On borí sa s vyššou, cudzou kultúrou, chodieva medzi Nemcov, no drží sa húževnate svojho. Zanedbaný, až človeka srdce bolí, má v hlave hrivnu vtipu a praktického rozumu. Šija jeho je krátka; barnavé vlasy, na prostred hlavy rozdelené pútcom, siahajú mu po uši, tam sú rovno ustrihnuté. Pružnosť hôrskych Slovákov bys uňho márne hľadal, zato najdeš medvediu silu. Jedáva viac mäsa a chleba, je nezručný, ťažko sa rozhoduje a volí po dlhom premýšľaní obyčajne to horšie. O poľahčenie práce nestará sa, živorí ešte v národnom nepovedomí a sirobe.

»Martine« zavolá starý rubač s usmievavou vráskovitou tvárou, obráťac sa k mladému vysokému mužovi, »ba či nám tvoja žena obed donesie? Nijako mi nejde do hlavy, že by dcéra takého pyšného domu chodila do hory za rubačmi.« Pritom starík počal malým pilníkom pílu brúsiť.

»Veru tuším, budeme slabo rubáriť,« prízvukoval staríkovi mladý muž s červenou tvárou, ktorá ho obdarila posmešným menom moriaka.

»Načo si len bral takú cifrušu,« riekol päťdesiatročný muž, bývalý vojak, pre svoju znalosť Svätých písem biblistom menovaný. Z jeho bielej rapavej tvári hľadely šedé, umné očká. »Mal si takú vziať, čo má päty popukané. Bolo ti treba tých fukov a hukov rodiny a klebiet dedinských? Jej rodina má plné truhlice, a tys' nič viac nežli my: mlatec a rubač.«

Martin Kamenec, pekne zrastlý šuhaj, s veľkýma modrýma očima a určite stiahnutou perou, usmial sa pohrdlive a riekol:

»Dnes je na mojej žene rad obed doniesť, teda ho donesie. Na tento peň položí batoh,« a ukázal na odpílený peň, s nehož práve bola sa svalila krásna borica.

Moriaka svrbel jazyk: »Jestli pekná Katarínka nepribaví sa na Závodovom prieddomí!«

»Vari so strapatým Janom, čo jej klepal na oblôček v sobotu pred svadbou,« riekol biblista.

»A ktorému sa Martinova testina voždy tak prívetive usmievala,« zasmial sa starík, škrípiac pílnikom o zuby pílky.

Najmladší rubač Ďuro doložil nevinne: »Stará i mladá Výbohová lipy za ním — no Martin dievča predsa dostal. Hovoria, že bol o radu u bošáckej bohyne.«

Martinova tvár sa zakabonila. »Ba keby ste vy len prestali búchať dve na tri! Píliť nie ste tak rýchli, ako rezať jazykom.«

»Hm, náš obed nás mrzí, Martinko,« zvolali rubači, popľuli ruky a počali znovu robotu. Pravidelné škrípanie pílky zase ozývalo sa a do toho búchaly pádne sekery.

»Dám svoju hlavu, že obed príde,« Martin doložil po chvíli, ako by chcel utíšiť nepokoj, ktorý v ňom vzbudily reči kamarátov.

»Ach, hlavu nemusíš dávať,« zasmial sa starík, brusič pílky, ale máš doma peknú jalovku! Nech bude naša, ak prehráš, a k tomu ešte päť holieb vína!«

»Nepokúšajte človeka,« zamumlal biblista, a vytriasol popol zo svojej fajočky.

Martinova tvár zblčala rumencom.

»Stojí! Vezmite si jalovku, jestli mňa žena neposlúchla a hanbí sa priniesť obed!«

»Škoda jalovky!« riekol pílnikár a odpľul.

»Keby nebolo toho strapatého!« dráždil moriak.

»Teda nechcete stávky?« zavolal rozčulene Martin, a svetlé jeho oči zväčšily sa. »Jalovku dám, a vy novú halenu a pár kordovánskych čižiem. Tu je ruka!«

Stávka bola dohovorená. Pílnikár a moriak mali kúpiť Martinovi halenu a čižmy: ale keď vyhrajú, jalovica bude ich. Škriepka prestala, piliny pršaly medzi žlté ihličie, triesky fŕkaly od jasných sekier.

Poludnie sa blíži. Zimné slnko zahrieva prácou unavené údy rubačov. Tisícimi iskrami trblieta sa závej, s ihlíc stromov visia kvapôčky, roztopené bleskami poludného slnka. Martin ukradomky šibne okom po piesočnatej ceste, a rúba o dušu, len tak zvoní hladká sekera a s čela mu tečie pot.

Moriak strčí sekeru poriskom do snehu. »Poludnie prišlo!« zamrmle a pozre na Martina.

»Obed by nezaškodil,« pílnikár riekne a zvrašti tvár. Martinovi je úzko okolo srdca.

Zas len počnú píliť. Slnko zapadlo za bor. Piesočnatá cesta je osamelá: tak pusto krúti sa medzi pňami a mizne v hĺbke zimného boru.

»Jalovica smutno mučí,« pozadudre Ďuro a chutne, nezlostne pousmeje sa na Martina.

»Budeže to za halena!« usmeje sa pílnikár.

»Strapatý Jano má hody,« zamumle moriak a zaškúli zlostne na Martina.

»Mlč, čudáku!« zareve Martin, len tak zdunel bor; ruka jeho stisla kŕčovite porisko sekery.

Rubači prestali dojedať Martina, biblista ich zahriakol.

Nebo sa zakabonilo, drobný sniežik počal poletovať z hustnúcich oblakov.

Medzitým driečna Katarínka bola už dve hodiny na ceste. Ťažká noška omínala jej štíhly chrbátik, nenavyklý na takú ťarchu. Jej rodičia držali paholka, dievku k tvrdším prácam. Pri trhaní poskolných konopí zapáčil sa jej Martin: on na súsednej roli navážal vodu na kapustnicu. V ten deň prišiel večerom k oblôčku a ticho zaklepal. Ako veverička Katka skočila s postieľky a už bola u oblôčka. Ani sama nevedela, ako jej navliekol na malíček prstienok s červeným očkom. Tuším bol prstenček naozaj od bosorky. Ona naň pozerala celý týždeň, a vždy jej bolo teplo okolo srdca. Konečne poslal Martin vohľačov — hnevy, kriky, plače — no tvrdá hlávka devina zvíťazila.

Nuž, teraz tu má za tvrdosť hlávky! Prísny otec nedal jej nič okrem šiat a duchien a tučnej jalovičky; na miesto na širokom dvore po boku strapatého Janka, býva v malej chalúpke a nesie za rubačmi obed do hlbokej hory.

Katarínka ponáhľa sa, až jej pekná biela tvár horí. Zná stráň, kde rúbu chlapi, no sama nechodila nikdy horou. Jej kordovánové čižmičky boria sa snehom. Bázeň ju nadišla v horskej samote. Bázeň rastie, žienka zrychľuje kroky. Nebo počína sa zaťahovať. Noška tlačí neborku,

dych jej rýchly. Zastane. Aká pošmúrna je hora! Aká dlhá je cesta! Napred, napred! Noha viazne čez sneh do piesku. Kolená slabnú. Šero hustne. Už poletuje sneh a studení jej rozpálené líce. Len ďalej! Veď Martin čaká! Martine! Martine!

Nemo pracujú v hore chlapi. Martin je bledý a nehovorí ani slova. Moriak počal ho prekárať. Martin zdvihol sekeru a z pŕs vydral sa mu hrozný výkrik. Počalo sa tmiť, sneh husto padal. Inokedy rubači boli by prestali rúbať, no vidiac Martina pracovať so zimničnou usilovnosťou, nik neopovážil sa prestať v robote. Ale Martin i pracoval ako lev. Sekera jeho lietala ako blesk do hrubých brvien a štiepala ich v poly. Vysoko do povetria mykal svoj oceľový nástroj, ako by ohlušiť chcel rozbúrené city srdca, do ktorého jeho súdelníci ľahkomyseľne nakvapkali jedu. Stmilo sa. Prestal škripot píly, i buch sekier, len búrny vetor opieral sa o borinu a mumlal večernú desnú pieseň. Rubaň je opustená . . .

Na zpiatočnej ceste Martin predbehol svojich druhov. Letel k dedine ako zimný víchor.

»Martin je divý chlap,« poznamenal moriak a zakrútil pravú ruku do kožucha, urobiac z krýdla na predku záhyb.

»Tá vec zle vypáli,« vzdychol biblista.

»Pre tú tučnú jalovicu,« zasmial sa starík, a hodil hazuchu svojej žltej haleny čez hlavu. No poznámka jeho nemala účinku. Jedným bolo

ľúto Martina, ktorého báli sa utratiť, druhých moril hlad, a hlad robí ľudí mrzutými.

Martin našiel chalúpku svoju prázdnu. Hrozná myšlienka preletela mu hlavou. Asnáď ho žena opustila, nasýtená chudobou! Snáď — strapatý Jano! Bože — aký to cit stisol mu srdce!

»Dajte mi ženu!« zareval, vbehnúc do siene tesťovej. Tam naňho pozreli ustrašenýma očima. Nič o nej nevedeli. Testina zalomila rukami. Tesť pozrel naňho hnevno. On nebol ešte smierený s chudobným zaťom. Martin bežal bez seba k domu strapatého Jana. Ján sedel na prahu maštale a strúhal porisko do sekery.

»Kde Katarína?« pýtal sa Martin. Bol bledý.

»Medzi Katarínami,« sucho odvrkol Jano, a strúhal ďalej.

»Človeče! kde mi je žena?« divo zavolal Martin, škripiac od bôľu zubami.

»Čo ma do tvojej ženy, Martine?«

»Ale veď išla za vami do boru,« ozval sa tenký hlas súsedky; vyšla práve zo svojej stajne s hrotkom mlieka. Mlieko sa penilo a šumelo v drevenej nádobe.

»Do boru!« zavolal Martin; odľahlo mu.

»S batôžkom na chrbte! Sama som ju videla.«

Martin letel nazad do lesa. Sneh prestal padať, čez potrhané oblaky trblietaly sa hviezdy. Martin volal silným hlasom do boru, no iba ozvena mu odpovedala. Sviežo napadlý sneh lepil sa mu na nohy. Tma hľadela z korún.

Ani sám nezbadal, ako dostal sa do vyrúbaniska. Mesiac vyskočil zpoza borových končiarov a osvietil dejište dennej práce rubačskej. Na čerstvo odpílenom pni stál batoh, biela plachietka len tak svietila v lúčoch luny, ako snehový závej. Pod pňom polo skrehlá čakala Katuša, verná rozkazu mužovmu.

Schytil ju mocný Martin na mohutné ramená a túlil ju k sebe, zahrieval na prsiach. Svliekol halenu, pookrúcal ju do nej, i veľké rukavice natiahol jej na ruky. Batoh vyhodil na plece, ako by tam bolo páperie. Oddane túlila sa Katka k mužovi svojmu, teplota jeho lásky rozohriala jej údy.

»Ukáž mi tvár,« prosil Martin, a chytil oboma rukama strojnú ženinu hlávku. Široké čipky čepca dotýkaly sa jej bledej tvári. No oči jej boly veselé, spokojné.

»Hneváš sa, Katarínka?« pýtal sa Martin. »Vinný som! Nemal som ti kázať do hory! Hneváš sa?«

»Nehnevám, Martine! No poďme!« Radostný Martin viedol si zablúdenú ženu nočným borom, ako by kráčal myrtovým a rozmarínovým hájom. Našiel všetko, i pokoj duševný, i ženu, i smierenie tesťovo. Starých obmäkčil strach o dcéru, oni videli veľkú lásku Martinovu. Už Katarínka nemusí do boru s obedom, lebo tam niet viac Martina: hovie si on na širokom Výbohovom dvore. Moriak sa jeduje, hoci mu Martin odpustil

novú halenu a kordovánky. »Škoda jalovice,« mumle starík, brúsiac pílku.

A veliký, širo-šíry bor šumí suchopárne nad hlavami prostých ľudí, ktorí napriek svojej prostote prístupní sú náruživosti, ako pri všetkej svojej obmedzenosti chovajú medzi sebou srdcia verné, hotové ku žertvám v plnení povinností.

Ty suchý, piesočnatý bor, i v tebe veje nádych poesie, menej fantastickej nežli v svrčinách podkriváňskych, no srozumiteľný a voňavý pre dušu moju, ktorá často blúdi v rozpomienkach prvej mladosti nedohľadným morom tvojich ihlíc.

Pol dňa u rieky.

Črta.

(1883.)

Nebo je jasné ani rybie oko, slnko pálčivé ani sklamaná láska, pole žlté — lúky skosené, zem smädná — inu, máme leto. Nachádza sa v zenite svojej jasnej slávy. Krátky je jeho život na úpätí Tatier, a čo zamešká na čase, usiluje sa vynahradiť silou. Milujem letné žiare a nehnevám sa na slnko, keď nesporí svojím teplom.

Tuhé tiene padajú na trávu, ľahko zvlnenú poludním vetierkom. Od stromov veje sviežo. Rieka tečie čistými vlnami v hodne zúženom koryte, ospalé svrčky ohlasujú sa z raži. Prepelička skrytá vo fúzatom prose volá prenikavým hlasom: »poďte žať!« Prišiel som sem, prepelička moja, nie aby som žal, no aby som sa osviežil, rozohrial hruď svoju vanom horúceho leta. Milujem letné žiare!

Páľ, slniečko, páľ, a zohrej hruď zeme! Mne je tak sladko pod pobrežnými jelšinami; tak sa cítim, ako ty, neďaleká breza: nečinný, pribitý k zemi, pokojný — iba duša moja trasie sa práve ako tvoje striebristé listie, ty, k zemi pribitá, pokojná, nádherná breza!

Biele motýľky švihajú trasľavo krýdelkami, pestrá straka sadla na suchý konár rakyty, kyv-

kajúc nadol dlhým chvostom, aby sa udržala v rovnováhe.

Na západnom nebi zkrsly biele oblaky a dvíhajú sa jeden po druhom zpoza obzoru. Belunká, skoro celkom bezstínna farba oblakov a hlboká modrota neba snáša sa tak súzvučne, teší a posilňuje oko moje, prepínané nočným čítaním pri skromnej lampe. Stred oblaku je celistvený ako plachta, ku krajom sa však rozstrapatil a tratí sa, ako ľahký dym v modrine nebeskej. Tieto biele oblaky podobajú sa čistým myšlienkam, ktoré nepraktickou svojou vlastnosťou nikomu neosožia. Ony jestvujú len tak na okrasu nesmierneho modrého bezdna, mierny vetrík hrá sa s nimi ako sa mu zaľúbi, vyťahuje ich za strapatú šticu zpoza obzoru, preháňa, potrhá na drobné kúsky, alebo ich do veľkej neforemnej massy schomáči. Ani kvapôčky z nich nepadne na žížnivú suchú zem.

Z čistej rieky vyskočila rybka: jej strieborné bruško blyslo v slnku. Iste chcela okúsiť dobrotu slnečných lúčov — no nepobavila sa v nich. Nie je súci pre ňu suchý vozduch. Tak často i my zabehúvame do iných sfär — no návrat náš nenie vždy tak šibký.

Moje oko hľadí zádumčivo na hru vlnôk, ich tichý, skoro bezšumný tok vkúzlil dušu moju do mieru. Jelšiny šepcú ospalú poludniu pieseň, do šepotu cvendží iskrivá pieseň škovránka, ktorý vyletel vysoko, až sa mi ztratil s očú, a

predsa neztratilo jeho sklené cinkanie zvučnosti a sily.

Počujem ľahký krok. K rieke ponáhľa sa mladá deva s bosou slúžkou, obťaženou batôžkom. Tvár devina plá rumencom a mladosťou. Deva, nezbadajúc mňa leňocha, prešla popri mne, aby tam vyššej, chránená hustou vrbinou, obnažila biele údy a pohrúžila ich do krystálovej vlahy. Nuž, pokoj ti, pekná mladá devuška! Aká si mladá, svieža, tenká v páse! Mladá hruď len že sa dvíha pod ľahunkým kabátkom. Pokoj ti, krásavica! Nech iba tieň vrbiny padá na snežné hrdielko, nech iba cudný blesk letného slnka pozláti čistú panenskú hruď. Oblaž, ty vlnka, alabastrové údy dievčiny lahodným chladom svojím, občerstvi mladé telo, osviež a utvrď v čistote mladú dušu. Ja ti z celej duše želám, devuško, milý, pokojný kúpeľ. Chráň sa hlbiny, pekné stvorenie Boha, do ktorého skvelých foriem vdýchol on svrchovanosť krásy. Predsa je len ženská bytnosť vrchol Božieho tvorenia! Mnoho krásy Boh vložil do svojej prírody, ale keď chcel postaviť korunu všetkému, všemohúcou arciumeleckou rukou svojou stvoril ženu.

Krôčky tíchnu — zas osamelo šepcú ospalé jelšiny.

Tam ďalej, hore medzou stúpa roľník. Obzerá svoj jačmeň. Jeho tvár je neveselá, iste ho nepokojí suchota, ktorá hatí pravidelný vývin zrniek. Prešiel už mimo mňa. Zase som sám.

Veľký mravec vyliezol mi na kabát a zdesený behá sem i tam. On chudák zablúdil zo svojej cestičky, čez ktorú som sa mu položil. Neboj sa, mravenče — dnes som taký šťastný — pomôžem ti z kultúrneho labyrintu do trávy.

Biely oblak postavil sa pred slnko, no slnečné blesky derú sa víťazne čez hmlistý jeho závoj; utrpely na jasnote, no nie na horúčosti. Ba takéto ľahko závojom kryté blesky hrejú ešte zúrivejšie, nežli svobodné.

Piesočnatou cestou pohybuje sa voz, ťahaný bielyma, drobnýma volkama. Ich chvosty neunavene šibú o boky, odháňajú drzé, dotieravé muchy. Na prázdnom voze sedí paholok a drieme, len zo sna pohybuje bičom. Časom žmurkne okom a chrapľavým »hajs!« oznamuje volom, že veru nespí celkom, aby konaly svoju povinnosť. Potrhnú volky, potrhnú — no zase upadajú do lenivého chodu, tuším, driemu, ako ich veliteľ. Povoz vnoril sa v brezový hájik. Pne briez blyskocú sa, ako ciselované striebro v slnku. Čez nehusté koruny predierajú sa slnečné lúče a tvoria jasné kolieska v šedej tôni. V brezovom lesíku je jasno; to priehľadný, veselý les. I tône brezové sú miernejšie, akoby pomiešané s jasnotou. Či vari brezové listie prepúšťa blesky, ako i tamten biely obláčik, čo práve odletel s jagotavej tvári slnka?

Poludnie prešlo — už naddĺžil sa stín kolíka, vbitého do zeme.

Kúpeľom osviežená deva uberá sa nazad. Jej tvár je niečo bledšia, svieža voda zmiernila rumeň hladkých líc. Batôžok slúžkin sa umenšil, no zato oťažel: mokré šaty sú v ňom. Zdravstvuj, pekná devuško — do tvojich veľkých očú všumel jasný krystal riečnej hôrskej vody, oj, verím, pevne verím, že jeho priehľadná jasnota prevýšená bola žiarou tvojej mladej duše! Sladko je veriť na dobro, keď oko pozerá na krásu. A pozeral som na tvoju krásu, devo, bez túžby a požiadania, ako na obraz, ako na sochu! Aký veliký a čistý je môj cit! Evoe, evoe krása!!

Mne voľno, široko okolo srdca v dobrej svetlej viere.

Paholok vracia sa z breziny, ale už je voz jeho naplnený senom. Volky ťažšie vydychujú, a ešte lenivejšie tiahnu piesočnatou poľnou cestou. Nohy kladú lenivo a šikmo. Ich veliteľ kráča vedľa voza a vyberá z ražného kláska polozrelé mäkké zrnká. Seno rozvoniava silnými aromatmi: vôňa je duša trávy a lúčnych kvetov, ktorá sa lúči s vädnúcou, dočasnou schránkou. Vôňa je nehmotná, duševná činnosť kvetov, — bezvonný kvet podobá sa mäsitému, neobdarenému človeku, z nehož nepáchne duchom, iba hmotou. Kam sa podeje vôňa kvetov? Či rozplynie sa v nič po širokom, ďalekom i hlbokom vesmíre, a či hľadá zase nové rastliny, aby sa do nich vtelila k novému životu? Čo je vôňa, zkadiaľ prichodí, kam ide? Hľa, zase stojím

pred sfingou, hoci vidia oči moje iba seno — potravu pre lenivého, nohy šikmo, čaptavo stavajúceho, večno prežúvajúceho vola. Biele oči sfingy prenasledujú ma na každom kroku, a predsa chytá sa rozum do ťažkej úlohy. Chcem vnoriť sa v hlbiny, preleteť široiny, prebrdnúť čez večnú tmu hrobu — a neviem ani, čo stane sa s vôňou, vydýchnutou zo skosenej trávy! Ó, ty hrdý rozum ľudský!

Vetrík celkom ustal. Ani lístok nehýbe sa v jelšine. Brezový háj stojí nepohnute, ako by bol z vosku. Úplné bezvetrie. Teraz začujem tichunký šum vody. Ona ma volá, ona ma vábi! Neodolám. Shádžem šaty. Už objíma hruď moju chladná, jasná, vodná víla.

Aká si mi vítaná, vlaha! Aký ples rozprúdila si v mojej duši! Rozšír ramená, plavaču, bor sa mohutnými pohybmi s vlnami riečnymi. Tesno priliehajú luny k tvojmu rozohriatemu telu, blýskavé šuminy perlia sa ti okolo ramien a hrudi. Cítim lichotivú hru vodných prúdov, bojujem proti nim — dávam sa niesť nadol. Prse dmú sa dlhými, zdravými dychmi. Nad ponorenou hlavou zavrely sa vlny — som celý obložený tekutým krystalom, tajím dych. Teskno, úzko človeku pod vodou so zatajeným dychom. Tesknota rastie, prse prestaly pracovať. Pohyb — už som nad vodou! Dlhý, voľný, radostný dych. Ó, balzámový vozduch, ty sladký, ľahký,

životo-darný äter! Vďaka Pánu za tvoju neviditeľnú, nehmotnú, životadarnú prítomnosť.

Oblažený, posilnený kúpeľom ľahnem zase do jelšovej tône. Stíny briez dlžia sa v šibkom postupe. Vetierok povial a rozvíril jelšiny i brezy.

Gazdovia a delníci navracajú sa do dediny. Škovránok vyletel pokonný raz do vozduchu a letom strely hodil sa do fuzatého prosa — na nocľah. Slnko zapadá. Oblaky shromaždily sa na východe — zapadajúce slnko zružilo ich bledé šaty. Dolu nižej nad samým pohorím idú do šeda a tvoria vlny s popolavými okrajkami. Svrčky hudú svoje nekonečné, monotónne piesne. Zďaleka nesie sa tiahly spev hrabačiek — medzi spev zamieša sa divý, rozpustilý výskot — rozlieha sa — bije do hôrskej stráne, a odrazený zaniká vo večernom šere. Spev blíži sa. Vozy, senom naložené, tiahnu k dedine. Pleskot bičov, pokriky paholkov.

Robotná včelka vytiahne žlto zaprášenú hlavu z kvetového kalicha. Celá zľakaná zatrepotá nôžkami a hnevno zabzučí. Zbadala, že sa obneskorila pri tuhej práci — už všetky kamarátky odletely z lúčiny. Rozšíri spechom priehľadné krýdelká, vyletí dohora a letí rovnou čiarou do úla domorodého.

Ja nerobotný čmelák tiež zanechám svoje podjelšové ložisko a uberám sa domov. Prežil som naozajstné letné popoludnie v celej jeho horúcej jasotnej kráse. Celá jeho hrejúca sila

vlietla mi do duše. Takú vrelú silu cítim v útrobách, také letné žhavé náteplie vtiahlo mi do srdca. Zdravie a túha po radostnom tvorení zabronely nad mojou, niekdy takou boľavou, starostnou hlavou. Nuž pýšte sa, pessimisti a melancholici, svojimi bôľmi a duševnými rozorvanosťami! Ja chlúbim sa svojou zdravou, tvorivou, sviežou dušou!

Prídi už teraz smelo, ty krásna, letná noc, ovlaž svojou rosou ohne, zmierni plamene. Poďte, vy tône od východu, zahaste posledné plápoly večernej zory. Zablýskaj sa, obloha, svojimi hviezdami!

Mier sa rozprestrel svetom, mier sdružený s šerom. Noc tuším požičala si odo dňa kus tepla: rozpálená zem nemôže razom vychladnúť; noc požičala si bleskov odo dňa: vozduch nemôže celkom stemnieť. Tuším, slnko zabudlo pobrať so sebou všetky svoje lúče.

Svadobné šaty.

Novelletka.

(1883.)

Mestečko Burianovo bolo silne vzbúrené. Snáď rozsrdily sa poctivé cechy proti magistrátu? Snáď mestská kassa utrpela ztratu defraudáciou? Snáď blíži sa Prušiak, alebo zemetrasenie pohlo okolité vŕšky? Oj, nie — však pán Čaranský sa žení. Úžas!

Pán Čaranský sa konečne mohol oženiť bez potrasenia verejnej mienky burianovskej, keby si bol bral svojmu veku primeranú osobu — tak na príklad vdovicu Žablačku, alebo pannu Knotkovú, alebo konečne i massívnu Králikovú. No on si berie kvetúcu, chudobnú, zabudnutú ševkyňu, sirotu po človeku zkaderuka — zkadenoha, on Čaranský, bohatý, pensionovaný mestský pán radný! Úžas!

Ba čo to môže byť? Pani Kúžeľka tvrdí, že sú čary vo veci, jej súsedka zlostne poznamenala, že sa pán Joachim na starosť zbláznil. Jeho ešte tu i tu predsa vedeli pochopiť — inu, mladé dievča, a špatná nenie, — však na chuderu Marienku sypal sa dážď dôkladných kritík!

»Veď je to nesvedomitosť ulakomiť sa na peniaze a ísť za starca.«

»Zdalo sa, že je skromná — a tužibuď — koketka!«

»Už zabudla na svojho študenta, čo na ňu verše skladal.«

»Kto vie, či zabudla? — Starého berie, mladého ľúbi.« »Oženil sa starý pán atď.«

»Eh, či sa bude pýšiť v Čaranskovskej stolici proti kancli.«

»Potmehúdol akýsi! Čo v tom ničibydle trčalo! No ja som vždy hovorila, že tiché vody brehy podmývajú.«

»Čo len povie jeho sestra?«

»Veru, veru! Dve gazdiny na jednom dvore. Mier domu tam!«

»Už kupovala u Grünbauma atlas na šaty! Povážte, z najdrahšieho brala! A kvety! Mašamódka sama žasne nad nimi. Zrovna z Viedne!«

»Mohla si veru šaty i sama ušiť! Dosť sa našila pre ľudí za peniaze.«

»Hja — pani — pani!«

»Nevídali takého panstva! Čaranský zostane Čaranským, ale Mariša zostane Marišou.«

»A keď zdedí všetko po ňom? Veď Čaranský nemá potomkov, a taký mudrlant svetský, ako je ona, nepodá mu ruku ináč, až uvidí testament!«

»Ah, ah! teda testament!«

»Ba i intabuláciu na polovičku majetku za živa, a po smrti všetko.«

»Ubohá Magdola! Čo sa natrápila pri bratovi!«

Medzitým, čo takéto chýry mestom letely, pán Čaranský čítal svedomite »Neue freie Presse«, ktorú bral za tretinu ceny z kassína, a preštudovav od počiatku do konca, na večer ubieral sa do vínnej krčmy, sadol na svoje obyčajné miesto do kúta za okrúhly, čistý, no ničím nepokrytý stôl. Hostinský podniesol mu veliký hlatený pohár, v ňom »kotúlku« vína, tak asi dva deci. Joachim doplnil pohár čistou vodou. Užijúc svoje tri »kotúlky« anticky rozriedené, bral palicu a klobúk a ubieral sa o pol desiatej domov.

Aké flegma! Ženiť sa a nevynechať ani jedného jediného večera pre tri kotúlky.

Marienka Vítovská sedela u svojho stolíka a šila, šila úsilne! Celé sklady beloskvúcej bielizne ležaly na postieľke. Ach, aké jemné košieľky, len pomysleť a hlava sa zakrúti.

Rano o desiatej prichádzal Čaranský a prezrel prácu.

»Len tá miera ma mrzí, pane radný,« hovorila Marienka, »jestli ste sa predsa mýlili!«

»Nie, nie! Celkom váš zrast, vaša výška. Ja som zodpovedný.«

Marienka nahla sa nad šitie. Jej srdiečko strepotalo tajnou túžbou. Po čas prázdnin zdržoval sa u Čaranského mladý jurista, Branko Klasný, jeho pokrevný, šuhaj svieži, plný života. Často zastal u jej oblôčka a rozprával svoje žarty, chválil jej pilnosť a útlu rúčku, hoci jej

ukazáčik bol dopichaný, formálne tettovovaný ihlou. Keď odchádzal, rozsmútila sa Marienka. Keď počula, že sa osadil ako pravotár v Klátove, zamrelo v nej jej tiché, skromné srdce.

»Nuž, poviem vám tajnosť, ale ma nevyzraďte!« počal starý pán. »Tieto pekné veci chystám pre nevestu môjho Branka. Ona je milé, no nebohaté dievča, chcem ju prekvapiť. Branka som od detinstva jeho rád videl, je živý, súci a poriadny človek. Celkom z iného dreva, ako tunajší synkovia bohatých mešťánkov. I Magdalienka je celkom usrozumená s jeho voľbou.«

Marienka zase nahla sa nad šitie, no tvár jej zblčala rumencom.

Starý Čaranský potľapkal devu po červenom líčku. »Len pilno, Marienka, Klasný súri so svadbou.« Vyšiel.

Marienka odhodila s lona bielizeň a sadla do kútka. »Teda ona šije svadobné rúcho pre jeho nevestu!«

To on — on, za ktorým zatúžilo neraz srdce, nesmelá hlávka však neopovážila sa pomysleť. Bláznivé srdce — čože tak nepokojne biješ v hrudi ubohej mladej devy?

Strašno pomysleť, ako chytiť sa do ďalšej práce.

»Ah, pilná, pilná, mademoiselle,« počula razom vo dverách. Pani Žablačka objavila sa na prahu.

»Ustala som, oddychujem,« odpovedala Marienka a schytila zas bielizeň na lono.

»Aké šťastie, Marienka! No ja ti ho prajem z celého srdca. Ja nie som to, čo Knotková alebo Králiková. Bože môj, inu, závisť — nenechajú na človeku dobrej nitky. Klepy sem, klepy tam! A ja vždy hovorím, že zkúsenosť a usedlosť je hlavnou ctnosťou muža. A najmä v terajších časiech. Tí mladí žijú čisto s vetrom. Raz tak, zase ináč.« V očiach Žablačkiných zaskvely sa dobroprajné slzy. Ona bola vôbec osoba citu. Za nebohým Žablakom, Pán Boh mu daj slávu večnú, nosila celých päť rokov čierne šaty.

Marienkina myseľ lietala ďaleko široko. Počula slová, smyslu nechápala.

»Jestli potrebuješ radu — o, ja som ti milerada na pomoci. Nebohá tvoja mamička nezabudla na mňa ani na smrteľnej posteli. Nuž, len sa sver, duša moja.«

»Ah, vy ste voždy dobrí boli,« riekla Marienka a počala pilno šiť. Ruky sa jej potriasaly nad plátnom, boly skoro také biele, ako ono.

Citný hlas Žablačkin, indy nepríjemný, lahodil deve. Predsa nestojí sama vo svete, bez súcitu, bez priateľstva.

No, po týchto slovách Žablačka nemala už pokoja v kabinete Markinom. Ztratila sa, bozkajúc Marku na ľavý slych.

Sotva vyšla — už prifučala Králiková.

»Uf! aká horúčosť!« počala, »budeme mať búrku! A vy taká pilná! Teda srok už blízky?«

»Blízky,« riekla Marienka a zahľadela sa do obloka.

»Už i deň je určený?«

»Možno, neviem.«

»Teda nevie, lhárka,« pomyslela si Králiková a sadla si na stolec, »veď ja to z nej vyšteglím.«

»Asnáď na Annu? Snáď s dišpensáciou?«

Marienka pozrela na tučnú matronu v nedorozumení. Jej tvár bola pokojná. Ticho svietily jej veľké sivé oči.

»No, veď sa nerada vtískam do cudzích diel! To len tak z priateľstva. Ah, keby ste len vedeli, aký je svet zlý! Ako by každý človek nemal dosť na svojej starosti! O seba sa nestarajú, za to o iných. V svojom oku nevidia brvna, no smetočku v cudzom, oh, to už hej! No ja nie som zlostná Žablačka, ja vždy dobre mienim.«

Nuž, či už tieto dve dámy akosi nazrely, že v jej útrobe nieto niekdajšieho mieru? Čo ich tak zaujíma Klasného svadba? Čo ich zaujíma, či sa ide ženiť s dišpensáciou, či bez nej? dumala Marienka a hľadela velkýma očima na Králikovú.

I Králiková mala už dosť. Kto mlčí, ten svedčí.

Za pol hodiny bolo po celom meste stvrdené a na vlas dokázané, že sa starý Čaranský

žení, a starý blázon berie si mladuškú Marienku Vítovskú.

Čaranský prišiel s pokojným duchom do svojej krčmy. Hostinský podával mu prvú kotúlku so zvláštnym, prívetivým úsmevom, hoci sa v duchu bál o stáleho hosťa. Pán notár mestský zamĺkol v horlivom hovore, keď vstúpil Joachim. Vôbec v celej chyži nastala neobyčajná tichosť.

»Nuž teda, gratulujeme, pane rada, ku svadbe! Ej, ej, kto by to bol myslel?«

Čaranský sa zadivil. Veď on nikomu neriekol o svojom pláne, a hľa, už je v krčme. »Strašné hniezdo, toto Burianovo,« myslel si, a nalial do vína vody.

Posmešné tváre hostí nepáčily sa mu. Už po druhej kotúlke sa zdvihol.

»Aha! už sa pripravuje doma sedeť,« pomyslel si nadlesný, »kút pri okrúhlom stole bude prázdny.«

Čaranský prišiel namrzený domov. Mal podozrenie, že Marienka sama vyklebetila jeho plány.

Na stolíku našiel list od Branka.

»Drahý ujček! S ťažkým srdcom odhodlal som sa zopreť sa Vašej vôli. Darmo je, moje srdce rozhodlo. Nuž i bez Vašej pomoci musím založiť dom svoj. Za niekoľko dní prídem si sám k nej pre odpoveď. Bozkávam Vaše dobré ruky! Váš Branko.«

»Pozrime sa!« dudlal starý pán. »Ako ľahko ma obchádza, ako skoro poslúchol svoje srdce. Próby neprestál. No počkaj, ty veterný, ľahký vtáčik!«

Tvár Čaranského bola pri tomto rozjímaní jasná, dobrá. On od jakživa miloval prekvapenia. Už za mlady nikdy neohlásil svoj príchod do rodičovského domu alebo k rodine. Vtiahol sa humnom, tam složil kepeň, oprášil sa a vošiel do chyže v ľahkom kabátku, akoby iba z prednej izby, — tešil sa potom z prekvapenia a výkrikov.

Konečne prekvapila ho láska. Prvá krása mesta, mladá, koketná, preberačná, zapáčila sa mu veľmi. Prekvapil ju nezručným vyznaním lásky, a ona jeho navzájom zápornou odpoveďou. A tak zostal mládencom. Mal dobré srdce, ľudia radi ho mali, hoci časom trónili nad ním vtipmi. Nebol taký zaslepený, že by nebadal ich snahu, urobiť ho predmetom zábavy — no znášal to z dobroty — pravda, po istú hranicu. Jestli hranicu prekročili — beda bolo posmešníkom. Joachim očervenel ako moriak, jeho šedivé, krátke fúzy sa zježily a prísnym, kovovým hlasom znosil vtipkára dokonále. Na druhý deň mu ho bolo už ľúto. Poslal mu fľašu starého vína a biletku; »nichts für ungut« stálo na nej napísané trasľavým písmom.

I teraz uchystal prekvapenie pre svojho sestrenca. Branko visel dušou na starom pá-

novi; takých pomerov niet veľa na tomto svete. Od mala malička býval u ujca — poneváč ho rodičia odumreli, keď mal asi desať rokov — mal mnoho dobrého od neho, no najviac dobrodušného odpustenia za maličké šialenstvá. Dedictvo Brankovo vyšlo na študia — ba ani nesiahalo, nadpriadať musel ujec Zato bol mladý Klasný vďačný, voždy hotový hrať s ujcom šach a v dišpute podať sa i vtedy, keď ujček tvrdil bizarrnú nemožnosť. Sestra Čaranského, Magdaliena, bola telesne biedne stvorenie: veľmi hrbatá, s ostrými črtami v nepeknej tvári. Bola o niečo mladšia než brat, a zostala následkom skúposti matky prírody starou pannou. Iba jej svetlé oči prezradzovaly, že má ducha, a naozaj vyznamenávala sa ostrotou rozumu. Na prvý pohľad odstrkala človeka od seba. Žiaľno bolo počuť jej neobyčajno čujné dýchanie, hľadeť na nepekné vrásky chudej tvári, posiatej ešte i drobnými rapinami. Po dlhšej známosti zabudol človek na veľké telesné chyby: jej kaustický vtip, smelé úsudky, rozhľadenosť a dosť široké známosti prekvapovaly; vídal si už iba umné, svetlé oči, pod ktorých tichým lúčom mizly rapiny — zduchovnela nepekná tvár.

Nuž, v čom pozostávalo Čaranského prekvapenie? Magda vylúdila z Branka, že veru miluje skromnú švajdlenu v Tkáčskej ulici, čo býva u krajčíra vo dvore, oblokmi do sadu.

»Zahrám si na prísneho ujca,« podumal

Joachim, a potom bude nasledovať prekvapenie.« Nič nemal proti voľbe sestrencovej, ba práve chválil ho v duchu, že má dobrý vkus. Nuž ale predsa písal Brankovi list, v ktorom ho karhá za ľahkomyseľné hračky s poctivou, poriadnou dievčinou, ktorá nikdy jeho manželkou byť nemôže. Branko odpovedal, že mu je to celkom vážnou, životnou otázkou, že on Marienku rád vidí — že — a tak ďalej. »Nikdy som s ňou o tom slova nepreriekol, ujček, len raz pohladil som jej rúčku, a ona jej neodtiahla; prosím Vás, privoľte, jestli ona privolí! Hurah, ujček, nemrštite sa! Čakám odpoveď.«

Starý rada sa srdečne potešil nad tým. Jeho sestra, ktorej úsudok si vážil, bola celkom usrozumená. Svojím ostrým, svetlým okom hlboko pozerala do ľudí, a na Marienke nenašla úhony. Jednako z Burianova do Klátova išlo ohromné ujcovo veto! Vydedenie, hrozby, prosby, a konečne urputný prísny rozkaz, aby si také veci vybil z hlavy.

Radný zase navštívil Marišku. Krajčír zvedavo vykukol z obloka, keď videl kráčať starého pána k ševkyni. Návštevy sa opätovaly... mesto zašumelo. Mlunný prúd nešibe tak rezko drótom, ako chýr o ženbe Čaranského. Pani pudmistrová, v celom meste závažné orakulum, nechcela uveriť, no jej nevera neprekážala jej, aby chýr ďalej neniesla, hoci s klausulou: »ah, pletky, ľudia

moc nahovoria, kto zná, čo je vo veci?!« Všetky pochybnosti rozptýlily Žablačka a Králiková.

Prvá bežala k pudmisterke. Tam našla Kúžeľku, pannu Knotkovú a ešte niekoľko dám. To bol dôverný krúžok.

»Už je tak a nie ináč,« riekla Žablačka, »schöne gschicht! Idem ta k mazlene! Ona taká smutná, oči ani anjel, čo na organe dúcha do zlatej trúby.«

»Teda nie uradovaná? Akoby nie?«

»Ach, horky, horky! — Raz sa červeneje, raz bledne!«

»Hm, hm,« hlbokomyseľne pokrútily dámy hlavami, »mladá nevesta — a rozpaky! Chápeme.«

Panna Knotková hlboko vzdychla a naklonila hlavu šikmo. »To je strach, čo sa v terajšom svete robí! Len nedávno bola pri spovedi — a už myslí na vydaj!«

»Stará hrachovina!« pomyslela si Králiková, »i ty by si skočila, keby ťa kto chcel.«

»Teda smutná, hovoria?« ticho preriekla pani pudmistrová a oprela sa vážne do foteľu. Bola vysoká žena, mierno tučná, s umnýma čiernyma očima. Pekné jej rameno stiahnuté bolo v úzkom, barnavom rukáve, a ona iste vedela, že je pekné.

»Veľmi čudno sa chovala,« dotvrdila Králiková, »musím sa priznať, že som i ja u nej bola. Mne zdalo sa, že bola veľmi bledá.«

»Stavím sa u krajčíra, ktorý na predku býva,« pokračovala Žablačka. »Veru tak,« hovorí krajčír, »každé rano po deviatej prichádza pán Čaranský; keď som ho chcel poškadliť, tak milo sa usmieval.«

»Ba či i večer chodieva?« opýtala sa nevdojak panna Knotková, a potom sa zapýrila.

»Celkom sa premenila. Bože, uchovaj nás od pomluvy, no nedobré veci šípim!«

»Teda i krajčír to tvrdí! Matko Božia, aké sú to zvláštne historie!«

»Ešte netreba veriť; kto vie, čo je vo veci,« prehovorila pani pudmistrová a vypila svoju kávu. No sotva sa odobraly jej dôverné priateľky — vzala ručník a šuchla záhumním k pani notárke.

»Len si pomyslite, aké novinky!« riekla, sadnúc na diván v kútku vkusne postavený. Nad hlavou jej visel tmavo-zelený zimzeleň s poličky.

»O starom Čaranskom! — Veru divné veci,« dosvedčovala pani notárka, chudorľavá osôbka v kvetnatých bielo-modrých šatách, ako by si ju vykrojil zo starého módneho žurnálu.

»I pomysleť hanba! Ja síce neverím, čo ľudia hovoria, lebo mrcha jazyky prekrúťa pravdu. No ale isté je, že panna Mária Vítovská je celkom premenená. Starý blázon trčí tam celý deň! Teší ju, teší! No ju potešiť môže iba štóla!«

»Oh, oh, čo nehovoria? Tedy by . . .«

»Inu, ako hovorím, ľudia majú zlé jazyky, neradno veriť. Bola by to hanba pre naše mesto. Také niečo sa predsa ešte nestalo.«

»Preto teda tak ponáhľajú so svadbou! Voľačo bude vo veci.«

»A ešte myrtový venec! A aký! Videla som ho u čepčiarky. Hroznové a myrtové lístky oranžovými kvetmi premiešané. Taký posmech.«

Pani notárka hneď po odchode pudmistrovej prehodila ručník cez chudé plece a šuchla záhumním k pani radnej. Tam už úbohá Marienka bola celkom zničená. Večer tohoto dňa nebolo väčšej hriešnice na tomto zlom svete, ako pobehajka Vítovská; zmätenie a mravné zhrozenie len tak potriasalo dušami krásneho pohlavia. Žiaľbohu, musíme doložiť, že i silné pohlavie celým zápalom kolportovalo chýry — hoci neverilo, asnáď i pochybovalo. No Joachim Čaranský neprišiel večer na svoje tri kotúlky. Jeho miesto za okrúhlym stolom bolo pusté. Fľaška s vodou nedotknutá. Item — strašné veci — chýry sa potvrdily až na posledný puntíček.

A Marienka šije pilno na výstroji šťastnej nevesty. Časom zakvitne v jej oku tichá slza — ona nemá toľko sily, aby vyskočila a stiekla dolu sviežim lícom — rozšíri sa po oku, zdvojí jeho blesk a pomaly vyschne.

Panie súsedky celkom vystaly. Ba keď stretla, idúc od čepčiarky, pani notárku, odvrá-

tila sa na jej pozdrav. Ani jej do domu nevolajú, ani jej práce neposielajú.

Klátov je iba tri hodiny vzdialený od Burianova a máva živé trhy. Nenie div, že sa našiel súcitný človek, ktorý Klasnému doniesol chýry o ujcovi. Oj, niet potŕžky o takéto nežné duše! Dobrú zvesť dlho čakaj, zlú ti bez čakania prinesú.

Branko vrazil do brány svojho domu. V preddomí stály stránky — baba s podviazanou bradou a Žid. Klasný ich nevidel! Nevidel ani pisára v kancellárii, neočul jeho »tenš úr« a prešiel do svojej chyže.

»Už je jasné, prečo mi ujec tak úsilne bráni, prečo hrozí! Bože môj, ja som zničený!«

Jarý, živý človek klesol na diván. Raz vystupovaly pochybnosti, raz zjavila sa mu v duši strašná čierna istota! »Oh, ja blázon, ja pošetilec! Nevedel som s farbou von! Nevedel som k deve prerieсť otvorené slovo! Ujec, ujec!« Táto myšlienka mu bola priamo úžasná! No, tón ujcových listov potvrdzoval chýry. Branko bol niečo veternej letory, ľahkoverný, otvorený, viac ako to kázala opatrnosť. Prežil veselé, neodvislé mládenecké letá, neznal, čo je starosť, trampota a najmenej, čo je bôľ. Takéto zmaznané prírody veľmi zroní náhly úder.

Čo robiť? Leteť do Burianova, zúriť pred ujcom — či mu písať? či utiecť na kraj sveta? Hej, to posledné!

»Babka!« zavolal na svoju posluhu.

Do chyže šuchla stará babka; na ľavú nohu trochu napadala.

»Dajte mi do kufra bielizeň a šaty! Choďte po príležitosť!«

Babka pozrela na svojho pána a odišla.

»Pôjdem, kam ma oči povedú! Na stanicu, a prvým vlakom, ktorý zachytím, na juh alebo sever, všetko jedno. Zaplačeš, ujec, keď dostaneš od svojho Branka z ďaleka rozlučný list!« A v duchu vmyslel sa, aký horký, citný, bolestný bude jeho rozlučný list. A potom na loď — ta čez more, hoci do trantárie, kde nebude nijakých zaľúbených ujcov!

»On mladoženích! Svadobné šaty už skoro hotové, a v nich Marienka pôjde do kostola na ramene ujcovom! Rozmarín pripätý na jeho kabáte!« hovoril nahlas.

Ani nezbadal, keď vošiel do chyže jeho priateľ Jozef Koreň.

»Gratulujem ku mladej ujčinke, Branko!« so smiechom preriekol Koreň a zapálil si cigaru.

»Mlč!« zareval Klasný a sotva zdržal slzy v hnevom sršiacich očiach.

»Hľa, hľa! Pušný prach — ba dynamit! Od hrknutia sa zapáli! Nuž, ty strapatý Branko, ty veríš týmto chýrom?«

Klasný sa zarazil. Babka prišla s kufrom. Predstavil si živo, ako smiešno by bolo, keby celá historia bola lžou!

»Vyneste kufor von!« riekol, a akási nádej v ňom zkrsla. »Veď sú i falošné chýry — na to ani nepomyslel. Sú klepy, sú pomluvy. Bože, snáď i toto iba prázdna reč!« —

»Nuž, ty tomu neveríš?« spýtal sa hlasom, v ktorom zunela nádej, ba očakávanie, že priateľ povie: nie. Koreňovi čertík sedel za uchom.

»Hm — verím, neverím — všeličo môže sa stať pod slnkom. — Prečo by sa nemohol starý Čaranský zblázniť? Jeho vôľa! Vari sa bojíš o dedictvo? Neboj, z toho oblaku nebude pršať!« — Koreň usmieval sa figliarsky.

»Pfuj, Jožo, pfuj! takéto ohavné myšlienky!« Tu mu zas prišly na um ujcove listy. Srdce v ňom stislo sa divokým bôľom. Veď reči má zo spoľahlivého prameňa, a listy potvrdzujú všetko!

»Babka! kufrík dnu!«

A posluha zase krivkala s príručným kufríkom do chyže.

»Kam sa poberáš proti noci?«

»Do Laplandu, Sibirie, Patagonie! Zem horí mi pod nohami! Jožo, nebadáš, že milujem Marienku Vítovskú? Nebadáš to na mojej tvári?«

Flegmaticky riekol Koreň: »I tetku patrí sa milovať.«

»Barbar, zlostník!« zareval Braňo a odvrátil sa od priateľa.

»Voz už čaká,« zavolala babka vo dverách.

»Maj rozum, Branko! Ci ujdeš sám pred sebou, čo bys i balónom a nie rychlovlakom letel? Poradím ti. Sadni na voz a rovno do Burianova. Presvedč sa, a potom už jechaj treba na Franc-Josefsland! Tam iste ochladneš. Len si nezabudni rukavice a futrál na nos! Ostatne jestli odštikneš ujcovi nevestu, som tvojím družbom!«

Koreň ušiel. Klasný bol rád, že sa ztratil, no jeho rada zaľúbila sa mu.

Už slnko zapadalo, keď Branko opustil prašnatú ulicu Klátova. Čez sedem malých návrší viedla hradská; oj, ako pomaly išly kone hore kopcami! Ďaleké, nevysoké pohorie modralo sa vo večernom šere. Z pasienkov okolo hradskej ozýval sa spev koniarov: »Hoj, kone moje vrané, ostro kované.«

Bilo dvanásť hodín so starej veže chrámovej, keď Branko vhrbolcoval po babulicovom dláždení do burianovského rynku. Ulice boly pusté. Kam teraz?

K ujcovi — ani za svet! Kázal vtiahnuť o hostinca.

Ospalý Žid vyšiel na mnohé búchanie.

»Niet izby — páni vojenskí všetky zaujali,« hovoril krčmár.

»Na ulici len neostanem! Otvorte izbu! Hostinský v pantofliach a chaláte zaviedol Branka do hosťovskej izby. Úzke kožené diválnčiky tiahly sa popri stenách; stolce boly vyložené na stoloch ani barrikády, na prostred izby stál billard.

»Pekný nocľah!« zamumlal Klasný a poslal hostinského preč. Ticho vyšiel na ulicu. Neodolateľná túžba tiahla ho do Tkáčskej ulice. Domová brána príťažlivého domu bola zatvorená — obloky krajčírove temné. Išiel na záhumnie. Hop, čez plot — prešiel záhradou, odoprel háčik na záhradných dvierkach — už bol na dvore.

Záclona na Marienkinom obloku neprilieha celkom. Či má pozreť? Či to čestno, či to mužsky? Nie, veru nie! No, však je ztratená preň na veky! Tíško prikročí blížej. Ajhľa! — Marienka svieti! Hlávku, milú, detinnú hlávku, zhýba nad šitím. Na postieľke rozostreté sú svadobné šaty, belunký atlas len tak svieti — skvejú sa kvety oranžové medzi zelenými, potemnými myrtovými lístkami! Iba venec ešte chýba — len ísť k oltáru.

Hlava sa zakrútila Brankovi. Či udreť pästou do obloka, či zarevať, zavýsknuť? Či zapáliť dom, zúriť, vztekať sa? Bože — veď tu istota — strašná istota, dôkazy, strašné dôkazy!

Aké má právo násilne búriť a zúriť? Nijaké. Či niekdy prehovoril s Marienkou citné, vážne slovo? Nikdy. Či všetky jeho fantásie nezakladajú sa na klame, namyslenosti? Čo jeho do toho, keby sa Marienka Vítovská vydala hoci za samého Matuzalema?

A predsa, predsa — aká hrozná myšlienka! Túto šumnú, tichú, ľúbenú bytnosť berie mu — vlastný ujec! —

Nemohol hľadeť — odvrátil tvár a slzy tiekly mu po lícach. Keď ešte raz obrátil sa k obloku — už bolo temné.

V záhrade bolo tma. Sotva našiel plot. Ťažko driapal sa čezeň.

»Čo teraz?« pomyslel si, na ulici stojac. Počal blúdiť ulicami bez cieľa. Časom zabrechaly n ňho psi — stretol ho hlásnik a podozrive pozrel za ním. Stretol i vysokého človeka s širokým klobúkom. Tackal sa a máchal okolo seba palicou. Ba i ženská postava zjavila sa. Tvár mala v ručníku zamotanú, vyhla sa mu zďaleka a zrýchlila chod. Všakovak býva.

Naraz našiel sa biedny Branko pred ujcovým domom. »Teda tu spí šťastný mladoženích!« podumal. »Aký príjemný bol pre mňa tento malomestský dom. Príjemnosť zhorkla! Pekelná brána nemôže byť otupnejšou pre ztratenú dušu!«

Konečne vrátil sa do hostínca, lebo letné ráno skoro vstáva; už bolo poslalo svoje prvé predtuchy svetla.

V hosťovskej izbe horela ešte lampa, no knôt kädil — cylinder lampy bol čierny. V izbe páchlo surovou kožou. Branko zhasil lampu — obloky zašerely sa. Čo tu počať? Ľahol na úzky diváněik. Vlhká stena studenila ho na chrbát. Vyliezol na billard a pohrúžil sa v beznádejné, horké dumy.

Boh zná, ako sa to stalo — ráno pri káve už každá na slovo vzatá žienka vedela svojmu

manželovi rozprávať, že v noci prišiel pravotár Klasný, že nesosadol u svojho ujca, že nocoval na billarde, pravda že z hnevu na ujcovu bláznivú svadbu, že kto vie, či ju neprekazí, či si neutre ľahkomyseľná treperenda ústa bez obedu. — ba citná Žablačka, nemajúc manžela, vbehla na pochytre ku pekárovi a tam tvrdila celkom istotne, že už je nič zo svadby, že ľahtikárku pošlú na istý čas voľakam! »Bár by sa nevrátila!« doložila v mravnom rozsŕdení nad dnešnou zkazenosťou mravou.

Asi do desiatej hodiny utvorily sa v meste dva protivné prúdy: jedna stránka tvrdila, že je svadba starého Čaranského predo dvermi, veď už i Klasný prišiel, — druhá zase, čerpajúc z prameňov Žablačkiných, prisahala, že je už z toho nič, že Marienka darmo neplače, že sa všetko rozbúchalo — a síce so strašnými následkami!

Prúdy sa sišly! Vlny zašumely, povstaly svady, nedorozumenia, nadávky, injurie, nepriateľstvá! Pudmisterka zanevrela na notárku.

»Trlica suchá!« šomrala. »za blázna má človeka, toto staromódne strašidlo do konopí!«

Notár dočul sa, že pani pudmisterka nazvala jeho polovičku »suchou trlicou«! Prišiel celý nadurený na mestský dom, neodpovedal na otázky veľactenej hlavy mesta. Pudmistr očervenel od zlosti: prísne upomenul notára, že je on hlavou, notár iba perom tohoto slávneho

mesta! Notár zase nedá sebou vymetať kancelláriu! Však sa on podíva! Čo sa stalo s peniazmi za trávu? Kam sa podely lanské pokuty za horské priestupky? Prečo oddal pudmistr osvetlenie mestských ulíc Jonasovi Ehrlichovi bez minuendo-licitácie?

Pudmistr zatíchol — no za chvíľku posbieral sa a postavil do posície. Nech si pán notár nemyslí, že je tajnosťou jeho machlanica pri rekrutačke! Dobre vieme, kto predviedol Šmuľa Perelesa, ktorý má nohy na X, pred assentnú komisiu, a kto tvrdil, že je to Herrmann Kaufmann, ktorý je zdravý ako buk, a má nožiská rovné, ani kancellárske lineále! Kto vyberá za passy od statkov na miesto 15 krajciarov 50? Há?

Panna Knotková, dopočujúc sa, že zo svadby nebude nič, pozrela do zrkadla, a presvedčila sa, že je veru ešte driečna a súca pred oltár.

A náš biedny Branko Klasný ako chodí, tak chodí po hosťovskej izbe — v hostínci trčí chudák v klepci! Priekliaty Koreň! Načo ho sem poslal? Už mohol byť na polceste do trantárie! Čo robiť? Ujec dozvie sa, že je tu, čo sa len na ulici ukáže.

»Priahaj! rozkázal konečne kočišovi.

Pôjde rovno domov! Preč z tohoto mesta! Nikdy viac nevkročí jeho noha na burianovskú ulicu!

Joachim Čaranský vošiel k svojej sestre. Magdola robí utrápenú tvár — zdá sa, že sa ešte väčšmi zhrbatila. Čaranský badá, že sa sestra nad čímsi trápi, a to mu je veľmi nepríjemné.

»Nuž, čože je, sestra? Vari fňukáš — oči červené. Čo sa stalo?«

»Veru si narobil s tvojimi komédiami! Bola som u Marienky. Trasie sa, bledne a núti sa k práci. »Čo vám je, dieťa moje?« pýtam sa. Ona sa pýri, z očú slzy lejú sa, dusí v sebe hlasitý plač. Sadnem k nej. Ona položí mi hlávku na lono a spustí taký plač, len sa tak ozýva. Teším ju — hovorím, že však pre seba šije svadobné šaty, že Branko pýtal u teba dovolenie — ona nič nepočúva, ničomu nerozumie. Ona je pohanená v meste, jej meno ide z úst do úst! Ach, a ona sa k tebe chovala ako dcéra. A teraz Králiková vypľula pred ňou a Žablačka doniesla jej mestské chýry, že je pohanená . . . pohanená! Nuž, tu máš svoje prekvapenie!«

Pán Joachim Čaranský urobil naozaj prekvapenú tvár. Zmraštil sa, nafúkol, drobčil po izbe krátkymi krokmi.

»To nie všetko! Branko prišiel včera,« tu počala fňukať, »dieťa mojej nebohej sestry, jedináček náš, holúbok! Hanba, posmech: do hostínca vtiahol, na billarde sa povaľoval a u nás celé pohorie mäkkých pápernych perín,

u nás štyri vystrojené postele pre hostí! I o ňom idú hlúpe chýry, i o tebe!«

Pán Joachim sa začervenal. Nevedel, či na pravo, či na ľavo, ako vrabec, keď si do pazderia nohy zamotá. Chytal sa palice a klobúka, zase ich kládol na posteľ. Zatratená historia! A on tak všetko dobre mienil, on s takým šľachetným srdcom očakával sladkú minutu, v ktorej urobí šťastným svojho Branka! Čo robiť?

Bežal rovno do hostínca. Branko Klasný práve liezol na vozík pod bránou hostínca. Keď videl ujca, sponáhľal sa. »Pohni!« zavolal na kočiša, kočiš praskol do koní, kone zdupkaly osmorakým dupotom o hrbľovatú dlážku pod bránou a trhly voz z brány.

Čaranský trepal klobúkom i palicou. »Branko! Branko!« volá a beží za vozom! Branko sa neohliadne. Vozík rachoce, skáče po babulicovej dlažbe, kláti sa po jarčekoch ako koráb.

Čaranský stojí prostovlasý na ulici. Má sa hnevať, má zúriť? Voz zahnul do Potočnej ulice — tam ten!

Obloky námestia obživly. V každom niekoľko hláv, a ešte raz toľko očú, a každé z nich videlo uličnú scénu medzi ujcom a sestrencom. Radosť veľká bola v ženskom israeli! Ako by každá z nich bola dostala neočakávaný skvostný dar, ako by každej padlo do lona sto metrov belunkého plátna a dva viedeňské klobúky

s pštrosovým perím! Veľká radosť nad nehodou pári sa s poľutovaním:

»Úbohý Branko! Takto prešiel. Už je po dedictve!«

»Chudák, starý Čaranský, na starosť takýto nepokoj! Bolo mu nemlsiť, bolo mu neblázniť sa. No predsa ho ľutujem. Taký hodný, statočný pán!«

»Oj, oj! No veru si vyslúžila! Pekná maska — kam to dovedie!« ostrým hlasom poznamenala pani Kúžeľka, ktorá mala prezrelú a eminentne nepeknú dcéru Araňku. »Zakladala si na kráse! Oj, krása je ako kvet poľný, dnes sa blyští v celej sláve a zajtra na oheň vržený býva.«

Dobrodušná Žablačka všetko uvaľovala na Marienku. »Veď vôbec také tiché, utiahnuté, skromné, to sú najhoršie.« A to celkom správne povedala: lebo ona sama nebola ani tichá, ani utiahnutá, ani skromná.

Čaranský letel rovno do Tkáčskej ulice. Za ním šibaly pohľady, otváraly sa obloky, vyťahovaly hrdlá bieleho pokolenia. Zaklepal na oblok. Tam ticho, nik neotvára dvierka. Krajčír vybehol z predného bytu, na kabáte visely mu nite a v rukách držal veliké nožnice, ktorých veľké oko okrútené bolo pásikom čierneho súkna.

»Panna Marienka nikoho neprijíma,« riekol, »je veľmi nezdravá, poslal som učňa pre doktora.«

Joachimovi vystúpil pot na tvár. Nepočúval na krajčíra a klepal mocne na dvierka.

»Otvorte, Marienka! Nesiem vám dobrú zprávu.«

No ticho. Nuž pochodil si, dobrý starý mládenec so svojím prekvapením! Ľudia, ktorým si dobre chcel, sú v smútku a biede pre teba! Asnáď len neochorela seriosne?

Celý umučený vyšiel na ulicu. Kam sa vrhnúť? Doma fňuká sestra, — Marienka ho nechce pustiť, — Branko ušiel. Poslať za ním! Snáď ho dohoní rýchly posol. I tiahol starý pán domov. Ľahol na diván a zavrel oči. Počal sa hnevať.

Branko vyletel z mesta — no už za mýtom stretol Jožka Koreňa na vrchovom koni.

»Teda zle?« pýtal sa Koreň, zastaviac svojho rujného sivku u voza Brankovho.

»Ani sa nepýtaj!« pohodil Branko rukou.

»Hovoril si s ujcom?«

»Nehovoril.«

»Kehrt euch!« zakričal Koreň a pustil sa do hlasitého smiechu. »V Ríme byť a pápeža nevideť! Ty ľahkoverný človeče! Vari si sa u Králikovej spytoval na stav vecí?«

Koreň mu prakticky rozložil, že je pochabosť, odbehnúť z Burianova bez náležitého preskúmania vecí. »Po tvojom odchode vrčalo mi v hlave, či reku sanguinický Branko nevyvedie nejakú hlúposť! A ajhľa! nemýlil som sa:

Nazad, hovorím.« Kočiš poslúchol, skoro prevrátil voz i pána do jarku. Samému Braňovi počalo byť ľúto ujca, keď si spomenul, ako za ním trepal klobúkom, akú ustrašenú tvár robil, ako bežal za vozom na svojich starých nohách. Koreň niesol sa popri voze. Jeho tvár bola celkom vážna.

»Kam teraz? pýtal sa Klasný svojho priateľa, keď prešli už čez mýto.

»K ujcovi!« velel Koreň tak určite, tak prísno, že Branko neodvážil sa protestovať.

Do širokého dvora Čaranského vhrmel voz. Magdola vyšla hosťom v ústrety. So slzami objala Branka.

»Vediem desertéra,« riekol s tichým úsmevom Koreň, a potriasal starej panne ruku. »Čo to máte za strašné zmätky!« Magdola rozpovedala celú vec. Branko hľadel na ňu ako zo sna. Oči sa mu otvorily, prse prestaly na okamženie dýchať. Potom sa zapýril, objal tetku, zakrútil sa s ňou neborkou ako vrtielka — ona slabá, nezručná zavýskla od bolesti. »Kdeže je môj dobrý, predobrý ujec, nech ho Boh živí tisíc liet!« a už bežal do jeho chyže. Dvere boly zdnuka zamknuté.

»Kto to?« ozval sa Čaranského hlas.

»Tvoj nepodarený sestrenec, tvoj hlúpy Branko!« riekol Klasný trasľavým, zvlneným hlasom.

»Môj sestrenec odtiahol dnes preč! Iného nepoznám!«

»Vrátil sa, ujček môj, vrátil!«

V izbe ticho. Tu máš! Zase zle! Brankova radosť trochu schladla. No veď sa on udobrí! Bežal k Marienke. Prv než došiel k dverám, vybehol za ním krajčír. Na kabáte mal ešte viac nití. Veľké nožnice držal ako zbraň proti votrelcom.

»Panna Marienka nikoho neprijíma, je nezdravá!« rectoval krajčír svoju úlohu.

No Branka by nebola udržala celá krajčírska cecha Burianova. Zabúchal mocne na dvere.

A dvere sa otvorily. Hja — nie každý buchot je jednaký.

V malunkej predsieni staly sa divy. Divy lásky — vrelého citu — Branko zdvihol devušku ako malé dievčatko a túlil na prse. Ako horely jej svieže, mladé, slzami zarosené líca!

»Teraz som ja prekvapený!« bolo počuť hlas starého Čaranského. Vstúpil do malej izbušky. Rozmyslel si, že vlastne on zapríčinil celý zmätok, a poslúchol Koreňa i sestru, ktorí ho posielali za Brankom.

»To tvoje šatočky, dcéra moja,« riekol, »i bielizeň i veno, ktoré som ti naskladal,« a s tým vytiahol sporiteľničnú knižku z kabáta a položil na stolík. »Neznám tvoj vkus, ostatné si sama dokúp! Tys' bola pilná, príkladná, a pracovala si na cudzom výstroji oddane! To bola moja

próba, tys' ju prestála.« V očiach starého zjavily sa slzy. »Narobil som vám bôľov, no však vy mi to odpustíte.« Marienka priľnula tvárou k jeho ruke. Branko chytil ho za obe líca a hľadel mu dlho do očú. »Ty si anjel! anjel!« riekol a bozkal ho na líce.

»Iste sa tam bijú,« riekla Žablačka ku Králikovej, keď obe zbadaly starého i mladého ísť k Marienke.

»Jaj! aký to škandál!« hovorila Kúželka. »Dvaja frajeri v devinej izbe! Ach, šťastné sme my, že sa takého niečo nedá u nás ani myslieť! Moja Aurelia — aký to anjel!«

Asi za hodinu nastalo veľké prekvapenie! Mestom rozletel sa chýr, a to dokonále pravdivý, že sa Marienka Vítovská, chudobná švajdlena, vydáva za pravotára Branislava Klasného, svadbu im ide robiť Čaranský, družbom bude Koreň, a to všetko veľmi skoro, s dispensáciou! V dušiach peknejšej polovičky burianovského obyvateľstva povstal tajný, duševný žiaľ — a taký žiaľ je veľmi nepríjemný, lebo ho človek nesmie vysloviť. Darmo je — mrzelo ich šťastie bližných, ako to vždy býva. Nuž ale to nebránilo Žablačke pribehnúť k Marienke s gratuláciou — Králiková poslala jej bukrétu, a panna Knotková zhotovila pre nevestu pekný samorobený vankúšik na diván s nápisom »Nur ein viertel Stündchen.«

Pán Joachim zaprisahal sa, že už nikoho viac neprekvapí, a odvtedy požíva zase pri tichosti svoje každovečerné tri kotúlky za okrúhlym stolom v kútku. Ticho a veselo trávi svoje staré dni a číta »Neue freie Presse« od konca do konca. Rozumie sa samo sebou, mladý párik nezameškal po roku prekvapiť starého pána istým radostným rodinným prekvapením, nota bene bez všetkých následkov nepríjemných.

Z listov rozčuleného.

Črta.

(1883.)

15. marca.

Milý priateľ! Už som sám! Matku som pochoval. Mnoho síz prelial som nad sviežou mohylou — a predsa jej smrťou ukončila sa dvojaká muka: jej i moja. Už dva roky nevládala vstať z postele, a mnoho bôľov znášala. Keď ju však vyniesli mrtvú — pustota povstala v mojom úzkom byte! Som sám a svobodný na tom šírom svete — no moja svoboda ma desí! Už sa nemám o koho starať. O seba? Nie — ani o seba.

Prvé týždne smútil som celou dušou. Nestránil som sa síce spoločnosti, no v jej víre cítil som dusivú vládu svojej osamelosti. Báli sa o mňa, že upadnem do chorobnej melancholie. I sám som bol bojazlivý, nedôverčivý. Noc bola temná, búrlivá — až k ránu som zaspal. Matička sklonila sa nad mojou hlavou. »Nesmúť toľko! Ži, synak, mne je dobre!« tak hovorila. Na druhý deň vyniesol som na jej hrob venec z umelých kvetov. Vyplakal som sa posledný raz — srdce sa len tak triaslo vo mne. Vrátil som sa uspokojený, akoby ľahký. — A teraz už čo? pomyslím si.

Vidíš — tuším, sa ma pýcha lapila! Tys' silný, myslel som, ber sa do práce! Vo mne vrie, hlava mi šumí! —

I hodím sa na pole spisovateľskej činnosti. Veď moje myšlienky sú také pôvodné, smelé! Ó, poesia! Ty si nádejou môjho žitia! Brat môj! môžeš mi závideť. Môj román »Elvíra«, ktorého rozvrh dávno v hlave nosím, rastie mi pod rukou, sám sa maľuje, sám sa tvorí! — Pravda, ešte mnoho hádok musím rozlúštiť, mnohé osoby sú nejasno, málo vypuklo kreslené. Teším sa na tvoj úsudok.

30. marca.

Som vo veľkom rozčulení. Môj román bledne, postavy, čo mi jasno stály pred dušou, halia sa do akejsi neurčitej polotmy. Hádky nerozlúštené, dej nútený. Chytil som sa do prepracovania niektorých kapitôl, no vyšlo niečo celkom podivného, prerobené odseky nijak nehodia sa do celku, ráz osôb mojich sa mení — neviem, kam priložiť farbu, aby povstala naozajstná figúra. A môj hlavný hrdina! Čo sa z toho stalo! Deklamuje, poneviera sa po celých kapitolách, a predsa zostáva pobočnou osobou — môžem ho smelo vyhodiť. Možno, že je to len ostýchavá nedôvera v moje schopnosti. Musím sa zdôveriť Viktorovi Komárovi. Ako vieš, Komár je prísny a pritom spravedlivý posudzovateľ. Vo »Vesne«

pod pseudonymom »Klenovec« veľmi ostro píše o zjavoch našej mladej literatúry. Ach, ako rád bych prospel rodu svojmu, rozohrial, čo schladlo. Cítim v sebe ohne, len možno, že ony len mňa rozpaľujú, a iných nezohrejú. Bolo by to strašno! A k tomu, brat môj, aká náhoda! Obznámil som sa s dievčinou, ktorá mi veľmi uviazla do srdca — celkom je taká, ako moja románová Elvíra. Vyučujem dávnejšie jej bratov, no ona vrátila sa len nedávno do rodičovského domu. Dobrá je, predobrá, taká mäkká, ženská príroda. No, nemysli si, že snáď počínam nejaké zaľúbené hlúposti! Oj, nie! Ja na ňu hľadím, ako maliar na svoj model. Študujem ženskú bytnosť, veď to treba poetovi. Ach, už píšem »poetovi«! Mal som čakať na odpoveď Komárovu. Netrpezlive ju čakám.

4. apríla.

Komár písal. Nepýtaj sa ma, čo! Len to ti poviem, že môj román zblkotal v peci. Ach, ako černely listy, potom zrudly a počaly kvíliť! Všetky postavy románu môjho podstúpily hroznú smrť na hranici Komárovej kritiky — nuž teda, i papier do ohňa.

Cítim sa, ako po nemoci, ktorú vyliečili drastickým, zoslabujúcim liekom. Zimnica je preč, ale ja som celý napustený kritickým chinínom. Tam nádeje moje! »Vy nemáte daru plastiky,

drahý priateľ,« píše Komár, »a bez tohoto nemôžte stať sa tvorivým rozprávateľom. Jestli Vám však ide o meno spisovateľa štvrtého stupňa — a nemáte naskrze nijakej inej užitočnej práce — zato hodne zbytočných peňazí — nuž môžte urobiť próbu, vydať svoju »Elvíru« — pravda, najprv ju musíte dokončiť — snáď obecenstvo naše dobroprajne príjme Vašu poviedku, v ktorej sa nachádzajú i pekné myšlienky. My máme tak málo spisovateľov, že i Vaše dielo bude vítaným. No u Vás niet hĺbky, Vy neviete nakresliť duševné pohyby, vzrast náruživosti. Niektoré citné miesta voa Všom románe oprávňujú mysleť, že by z vás mohol byť lyrik. Váš oddaný Komár.«

Nuž ja nechcem byť štvrtostupňovým škrabákom, ani piatym kolom na voze, a preto išla Elvíra do pekla pred smrťou, akú som jej pripravoval na konci románu. Nedočkala sa prirodzenej smrti, moja biedna Elvíra! Ale ver mi, mne otupno, strašno, hlúpo! Niekdy ľutujem, že som tak rýchlo spálil svoju nasnívanú slávu. Veď je Komár tiež len človek, a môže sa mýliť. Veď Petőfimu dali z poetiky sekundu!

Zanevrel som na Komára i seba i na Elvíru. Môj model zato kvitne v slávnej kráse. A mi je ľúto, že môj štetec prepadol kritike Komárovskej! Sršeň, sršeň, nie komár!

16. apríla.

Braček, ani som ti nepísal, ako sa moja známa volá. Nuž, vtedy ma ešte tak nezanímala. Ale teraz vedz: Klára — ba škoda, že nie Clarissima! Veru som ju doštudoval — som zaľúbený. Plnými akkordami zvučí duša moja a vznáša sa do výše k svetlému ideálu. Aká je? Nesmiem o tom písať — bojím sa Komára. Kdeže mi opísať prelesť, vôňu jej bytnosti? Lyrika víťazí vo mne, tajné spevy ozývajú sa v mojej útrobe. Román napísať nevedel som, no počínam žiť idyllu — jasnú, ako letný deň.

A kde sú moje plány, moje odhodlanie k vernej práci? Táto myšlienka ma morí. Ako pracovať, čo pracovať? Na moje lyrické pokusy, ktoré som poslal Komárovi, ani neodpovedal. Nuž rozlúčil som sa na veky s fantomom literárnej práce. Vhíbil som sa pilnosťou nemeckého doktoranda do svojho oboru, klassickej filologie. Chcem letom složiť ostatnú zkúšku — a potom — mráz ma obchodí, keď na to pomyslím! Klára je mojím anjelom! Jej rodičia, starosvetskí ľudia, nemajú nič proti nášmu svätku. Šuhajcov už vypravili na nemčinu, a ja len chodím denne ako prvej. Pravda, sedám na stoličku u obloka, pri ktorom ona šije. Málo hovoríme. Ona časom pozre na mňa svojím dobrým, mäkkým pohľadom. Aký som jej vďačný za to! Moja nepokojná letora nezniesla by byt-

nosť podobne pohyblivú — jej tichý mrav dusí i vo mne nespokojné plamene. Odoberám sa, ona podáva mi svoju útlu rúčku — a ja som šťastný!

Hľa, aké prosté je šťastie! No preto nezabúdam na svoju úlohu, na svoj národ. Neboj sa o mňa! Ja presadím cudziu bylinku do našej záhrady, u jej boku veselo pojde štúdium! Ach, všeličo hodlám prekonať. U nás i okrem poesie poľa dosť. Popri klassicisme pestujem i náš jazyk. Pomáhať budem pri jeho čistení, napomôžem vývin. Srdce mi plesá, keď na to pomyslím!

5. mája.

Nuda, brat môj, nuda ma trápi! Moje knihy, roztvorené zapadly prachom. Niet vo mne filologického čutia. Plávam, plávam po vetre, a nijako potopiť sa nemôžem hlbej, ani nafúknutý mechúr. To ma veľmi rozdrážilo. U Kláry nachádzam síce uspokojenie, no časom hnevá ma svojou večnou tichosťou.

Kto by to len vždy tak ticho sedel a mĺkvel, ako rastlina? Včera som jej vytýkal chladnosť proti mne. Ona podivno pozrela na mňa. Čo sa má tak dívať? Ja chcem život! Plamenný, naozajstný život! Mám, brat môj, krásne plány. My musíme sa chytať exaktných vied, reálnych vecí. Počkám ešte, až plány uzrejú vo mne. Potom ťa požiadam o radu.

1. júla.

Dávno som Ti nepísal. Braček — hodil som sa na národo-hospodárske štúdia. V majetkovom zveľadení naša spása. Celý nový svet otvoril sa mi pred očima. Ó, ja spozdilec — toľké časy blúdil som po veterných ríšach, slovami som sa bavil — a čo je slovo? Prostriedok. Cieľ je oblaženie národa.

Len môj pomer ku Kláre ma tiesni. Chodím ta raz do týždňa, a nie veľmi rád. Ochladol som. Mrzí ma to, škrípem zubmi, no aká pomoc?

Rodičia jej pripomínajú mi zkúšku! A zkúška mi uniká vždy ďalej a ďalej. Vo mne to varí sa a búri, sotva spať môžem — mojou mysľou vlní sa myšlienka za myšlienkou. Všetky systémy národo-hospodárske sú nedokonalé a kusé. Mne marí sa pred dušou večná, neskonalá pravda — no ešte ju nemôžem schytiť a upevniť. Vo veľkých kontúrach mám už hotové dielo — bude ono niečo nového, zvláštneho. Staré zodrané zásady hodím čez palubu do mora. Tu ti pripojujem svoju rozpravu o dôležitosti drenáže. I tam nájdeš celkom nové pokynutia — pravda, k dokonalejšiemu rozvinutiu chýba mi čas a vnútorný mier — no príde i to.

28. oktobra.

Divíš sa, že Ti píšem z Pešti? Nuž darmo, zanechal som staré hniezdo. S Klárou rozlúčil som sa iste — na vždy. Jej otec bol netrpezlivý, každú chvíľu dozvedal sa, čo mienim urobiť, ako založiť hodlám dom svoj! Kde mi teraz na dom myslieť? Práve som sa vhĺbil do štúdia našich financií, rozpovedám svoje myšlienky, horlím za blaho krajiny, ľudu, národa — a on sa spytuje, koľko platu má na rok supplent! Nahneval som sa — a nešiel ta asi mesiac. Konečne idem — Klára bola sama. A hľadí, hľadí na mňa svojím pokojným, no pri tom bôľnym pohľadom. Mne tesno, mne nevýnosno. Jej ruka je taká biela — ale chladná, akoby zvlhlá! A toľko dobroty, mäkkej nevoľnej dobroty, je v tých jej črtách! Pýtam sa, či je zdravá? Zdravá, odvetí a položí hlávku na ruku, podopretú lakťom na stolík.

Bože môj! podumám, či takto má tiecť môj život? Či je možné s ňou rodinné šťastie, po ktorom som túžil? Preč, na vozduch! Ona mi podala ruku a nezdržiavala ma. Tým lepšie! Na druhý deň stretnem doktora — takého zaostalého felčiara — Boh vie, tuším ho voda s hôr sniesla do mesta. »Už je lepšie!« hovorí. »Čo je lepšie?« pýtam sa roztržite — mal som práve pod perom článok o reforme daní. »Dlho bola bez seba,« hovorí felčiar, »mal som s ňou práce dosť. No už je dobre.« To mi bolo ešte

treba! Zamdlievanie, slzy, scény! Hospodine! Ja nie som stvorený pre rodinný život. Moja rodina je môj národ, ženou mi veda, moje deti: práce!

Soberiem svoje haraburdie — a rovno do Pešti. Chodím na universitu — no filologiu som zanechal. — Štátne vedy — to moja slasť! Moju prácu *„o mŕtvom kapitáli“* odvrhla akademia — pochváliť pochválili. Idey vraj dobré — no praxis ináč hovorí. A potom že nenie dokončená. Hej, tá prax, zakrnelá, zaostalá! No nedivím sa nepriateľom, ale i naši ma zavrhujú. Mojim prácam niet miesta v našich časopisoch! A predsa: koľko lásky, koľko ohňa, koľko dobrej snahy žije v duši mojej! Či by ťa neopanovala zúrivosť?

Klára mi písala! List sotva čítať možno — tam viac slz než černidla. Ó, ja nešťastný!

O dva roky. V máji.

Už som zanechal kancelláriu pravotára Dubinu. Pol roka robil som uňho — len nocou pokračoval som na svojich prácach. No schytila ma túžba po samostatnej činnosti, po svobode. Som svobodný, uspokojujem sa s malým dôchodkom svojho imania. Píšem, píšem. Cítim, ako mi sily rastú. Hoj, svoboda, ty si mi silu dávajúcou pôdou, ako onomu obrovi. Svoboda, aké silné veliké slovo!

Pravda, časom myslím si: človeče, tuším, plávaš v ozornom oceáne, cieliš k brehu, no pomýlil si smer, a plávaš na vysoké more!

Otupno pomysleť. Dnes po prvý raz pozrem na seba. Aj, aj — kabát ošumelý, chýbajú gombíky! Bieda počína na mňa liezť — na mňa, ktorý som chcel obohatiť celý svoj ľúbený, zbožňovaný národ. Teším sa tým, že i vynálezca Kalifornie hladom umrel. Oj, ako rád bych podstúpil strašnú hladovú smrť, kebych mohol vynajsť pre rod svoj slovenský šťastnú Kaliforniu! Kde si, kde si!?

2. augusta.

Sláva na výsostiach! Prestál som pokušenie! Mňa vábili sľubami, dávali mi hojnú žeň — za zradu. Nie, pomyslel som si, zaťal zuby a pracujem ďalej, pracujem neunavene — už klesám zmorený... Pravda, časom blysne mi v hlave myšlienka o šťastí! Klára sa mi zjaví — dobrá duša! Strašno! Okrem teba, brat môj, nemám človeka, čo by len okom pozrel na moje trapy a trudy. Ona — ach, ona by pozrela okom milujúceho anjela! Neskoro. Prestál som pokušenie — a tam i možnosť blížiť sa Kláre — poprosiť ju o odpustenie. Veď som už hotový so všetkým imaním. Jediný kus zeme, ktorý je mojím majetkom, to hrob mojej matky — a hrob je ďaleko! Tam, v mojej drahej, slovenskej otčine!

No, neochabol som v práci. Naši mali schôdzku, boli tam naši prední mužovia. Ja som odhodlane vystúpil so svojimi myšlienkami. Ach, boli dobrí a prívetiví! Náš starý Jozef — Bôh mu daj dlhý život, — do piatej rannej hodiny počúval moje dumy a myšlienky. No nič nevyšlo. Počuli, nechali tak. Nuž, či som naozaj taký netrebný človek? Môj um chvália, moje nadšenie obdivujú — však činom neuznávajú nič. Duša moja tonie v mukách! Oj, kebys' ich poznal — no nie, nepoznaj ich nikdy, nikdy!

5. decembra.

Ako vidíš, píšem Ti z dedinky. Žid, čo odkúpil môj dom i pole, prepustil mi zadnú chyžu za malý peniaz. Tratím sa, tratím, ako jarný sneh.

Už posledné srdce prestalo biť, čo ma spomínalo láskave a dobrodušno. Klára umrela na horúčku. Mňa neprekvapila jej smrť. Úbohé stvorenie — ono bolo mŕtve — pre seba, pre svet i pre mňa!

Časom zúrim! Brat môj, i u nás mnoho hriechu, mnoho egoismu a trpaslíctva. Srdce mi krváca, keď na to pomyslím! No aká kritika pristane mne? Čo som vykonal, čo som preukázal — okrem odstrašujúci príklad stanovil, ako môže potuchnúť i najsvätejší oheň. Od čias môjho posledného listu hádzal ma osud sem i

tam. Bol som už i diurnistom pri súde. No keď videl som v predsieni biedne postavy — žalované bachratým úžerníkom, keď videl som, že bohyňa justicia má pre nich iba pruty a žalár — odbehol som v zimničnom rozčulení, a rozdelil posledné svoje diurnum medzi nich. Menovali ma veľkomožným! Aká strašná satyra!

O rok pozdejšie. V júni.

Priateľ môj! Tento list píše milá ruka milosrdnej sestry. Ja nevládzem, ruka sa mi trasie, v mojich útrobách celé peklo bôľov telesných i duševných. Po odchode zo súdu chodil som po našich ľuďoch, radil, dumal, hrešil, zúril! Nič, nič neprospelo. Zabudli na mňa, odhodili ma. Onezdravel som, — a to smrteľne.

Prosím ťa o poslednú úsluhu! Keď už umrem (sestra Diotima sľúbila Ti to oznámiť), upozorni naše noviny, že v nemocnici milosrdných sestier v P . . . umrel rodu verný syn D. K. Asnáď zaslúžim si aspoň chýrnik v novinách, veď som bol verný do posledného dychu. S Bohom!

Obsah V. sväzku:

